magazin istoric

ANUL I
Nr. 4
IULIE 1967

SUMAR

1	*La Mărăşti acum 50 de ani*	*D. GIUCULESCU*
4	*O companie de eroi*	*C. UCRAIN, L. LOGHI*
7	*Doaga : Cinci zile, la sfîrşit de iulie*	*C. VASILIU-RĂŞCANU*
11	*Eroi francezi în luptele din România*	
13	*„Victoria de la Mărăşeşti"*	*O. HAN*
15	*Primele şcoli în ţările române*	*ŞT. BÎRSĂNESCU*
17	*Cetăţene Capet, la eşafod !*	*C. ANTIP*
23	*În culisele conflictului dintre Horia Sima şi Ion Antonescu*	*P. ILIE, N. AURELIU*
28	*O neobişnuită prietenie epistolară : Olahus şi Erasmus*	*C. ALBU*
32	*Ocuparea prefecturii Constanţa*	*A. BACIU*
35	*Mali — un străvechi imperiu african*	*B. DAVIDSON*
41	*Conferinţa de la Ialta (IV)*	
53	*Aşa a început lupta*	*CH. DE GAULLE*
60	*Cînd au apărut sindicatele în România*	*N. G. MUNTEANU*
63	*Prin marile muzee ale lumii : Wawel*	*M. MOLDOVEANU*
67	*Un aventurier la curtea ţarului : Rasputin*	*CR. POPIŞTEANU*
74	*Memorii (IV)*	*C. ARGETOIANU*
35	*Figuri de seamă ale istoriografiei româneşti : Dimitrie Onciul*	*A. SACERDOŢEANU*
87	*Ştefan Ludwig Roth*	*C. GÖLLNER*
88	*Viaţa ştiinţifică*	
89	*Panoramic editorial*	
90	*Mozaic*	
91	*Poşta redacţiei*	

magazin istoric

REVISTA DE CULTURĂ ISTORICĂ. SOCIETATEA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI FILOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

COLEGIUL DE REDACŢIE

Dumitru Almaş (director), **Constantin Antip** (redactor-şef), **Virgil Cândea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu** (redactor-şef adjunct), **Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei** (secretar general de redacţie), **Cristian Popişteanu, Al. Gh. Savu** (redactor-şef adjunct), **Ştefan Ştefănescu.**

LA MĂRĂȘTI ACUM 50 DE ANI

PAGINI DE EPOPEE 1917 1967

Căpitan în rezervă
D. GIUCULESCU

De luni de zile luptam cu îndîrjire pentru apărarea colțului de țară care mai rămăsese liber. Rîndurile noastre se răreau, mulți căzînd seceraţi de proiectilele dușmane și de boli. Uitasem ce înseamnă un adăpost cald și o masă omenească, iar despre cei dragi, rămași sub ocupația dușmanului, de mult nu mai știam nimic. Strînsesem în inimile noastre atîta obidă, încît aveam senzația că stau gata să ne plesnească. Zile de grea restriște trecuseră peste noi și altele și mai cumplite ne așteptau.

Niciodată nu ne-a trecut însă prin minte că am fi putut să fim definitiv învinși. Niciodată n-am putut crede, chiar atunci cînd artileria dușmană ne pisa tranșeele, palmă cu palmă, îmbibînd cu carnea și sîngele nostru țărîna în care ni se odihneau strămoșii.

Credeam în victorie. O așteptam cu îndîrjire. Ne pregăteam pentru ea. Eram doar la noi acasă, ne luptam pentru „casa noastră" a străbunilor și a urmașilor.

În iunie 1917, mă aflam la comanda Companiei a 9-a din Batalionul III, Regimentul 22 infanterie. În fața noastră satul Mărăști, ocupat și fortificat de inamic. Primisem de curînd armament nou. Între două atacuri, ne perfecționam pregătirea de luptă, sperînd din tot sufletul că nu mai este departe momentul cînd, după amara retragere, vom reuși să trecem la ofensivă.

Și acest moment a sosit. Spre sfîrșitul lunii am fost anunțați, confidențial, că la 1 iulie vom ataca pe întreaga linie de apărare a inamicului. Primul batalion din regimentul nostru a primit misiunea să atace din dreapta satului Mărăști ; concomitent, un batalion condus de maiorul Giuglan din Regimentul 30 Muscel urma să atace platoul Mînăstioara, situat în stînga Mărăștilor. În timpul acestor atacuri, companiile a 9-a și a 11-a din regimentul nostru, întărite cu o secție de mitraliere, trebuiau să declanșeze un foc demonstrativ, pentru a înșela inamicul asupra intențiilor comandamentului român.

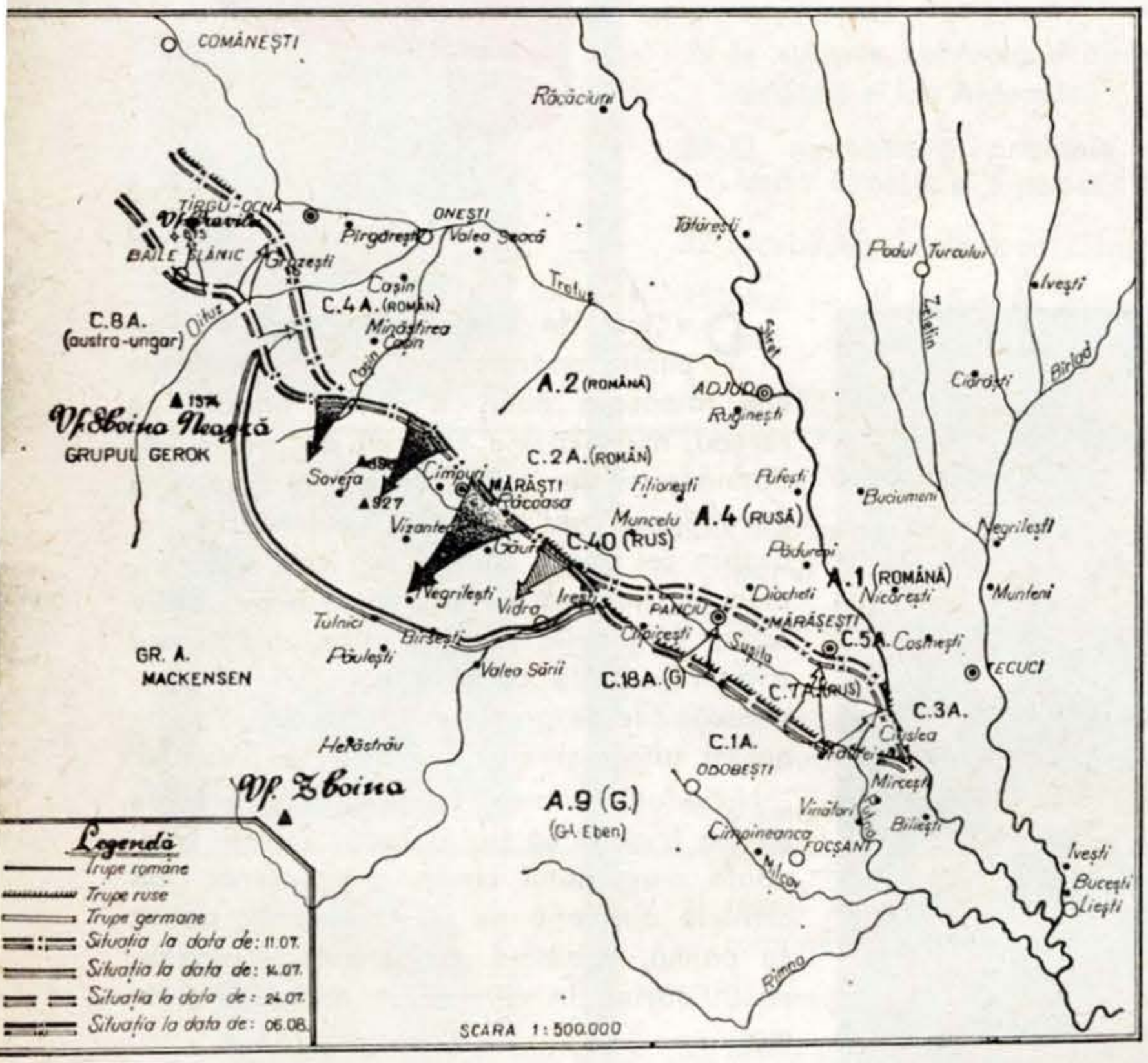

Pregătirile au continuat cu febrilitate. Dar la 1 iulie, ploi abundente care au desfundat drumurile și au tîrît sub puhoaie podurile, au făcut imposibilă dezlănțuirea proiectatei ofensive. Abia ne mișcam prin zloata în care ne înfundam pînă la brîu. Am fost siliți să ne resemnăm, așteptînd mai mult de o săptămînă condiții favorabile.

9 iulie 1917. În conformitate cu planul dinainte stabilit, tunurile noastre de toate calibrele încep să bubuie asurzitor, izbind necruțător în sistemele de apărare ale inamicului și căutînd, îndeosebi, să creeze breșe în rețelele de sîrmă ghimpată.

Observatorii artileriști au venit pînă în tranșeele noastre, pentru a urmări mai bine efectul tragerilor. Timp de două zile, aproape fără repaos, artileria noastră a susținut cel mai grozav bombardament, încît văzduhul era plin de șrapnele și obuze. Se bombarda satul Mărăști, ce trebuia luat de cele două companii de sub comanda căpitanului activ Ion L. Coravu ; se bombarda și Momîia de către artileria, rusă, vecină cu noi.

Niciodată nu mi-a fost dat să văd un asemenea spectacol. Mă bucuram că artileria ne deschidea calea, dar încercam și tristețea aceea grea și apăsătoare a omului care vedea cum se distruge un sat al nostru, ca să putem scoate din el pe dușman.

10—11 iulie. Aproape că n-am închis ochii toată noaptea. Cu ofițerii mei discutam planul de amănunt, ostașilor le dădeam ultimele sfaturi. Toată noaptea tunurile românești au continuat să bombardeze cu înverșunare pozițiile inamice, unde fumul și vîlvătăile explozițiilor nimiceau totul. Doar din cînd în cînd apăreau, pe cerul albastru, dîre luminoase multicolore lăsate de rachetele nemților, care arătau că nici inamicul nu dormea.

Trecuse de miezul nopții, începea o nouă zi — 11 iulie — care, pentru mulți dintre noi, avea să fie și ultima. Am ieșit, ca niște umbre, din tranșeele Buduiului. Nu se auzea nici un zgomot, nici o șoaptă, numai din cînd în cînd oțelul armelor sticlea albăstrui. Într-o ordine perfectă am ajuns în valea

pîrîului Alba, pe care l-am trecut, ocupînd poziția stabilită încă din ajun. De aici, străbătînd terenul accidentat, cu rîpi, scursuri de ape, hățișuri de pădure măruntă, am pornit pe direcția de atac a companiei noastre, agățîndu-ne de tufe, de rădăcini, tîrîndu-ne prin toate văgăunele și viroagele, pînă ce am ajuns sus pe creastă, unde am rămas în așteptare, tupilați una cu pămîntul.

Încă un ceas, două de încordare maximă. Pe deasupra satului, vîjîie fără încetare obuzele și srapnelele noastre, țintuindu-i pe nemți în tranșee. Ai noștri, lipiți de pămînt, înaintea liniei dușmane, lîngă rețelele de sîrmă ghimpată, așteaptă momentul suprem. Inamicul pare că simte și el ceva neobișnuit și începe să bată cu artileria Valea Albă, dealul Buduiului, de data aceasta însă fără nici un efect : noi trecuserăm de mult pîrîul Alba, iar tranșeele Buduiului erau acum goale...

Să tot fi fost ora 4 dimineața. Începuse să se lumineze de ziuă. Atunci se dădu semnalul de atac. La ordinul meu, gornistul Giambașu sună semnalul de alarmă. Deodată, ca răsăriți din pămînt, soldații porniră într-un iureș năvalnic, ajungînd într-o clipită în fața tranșeelor dușmane. Artileria conluera cu noi impecabil, lipsind inamicul de posibilitatea retragerii sau împrospătării forțelor.

Se aruncă în luptă toate cele patru plutoane. Grenadele noastre produc ravagii în tranșeele inamice. În această înaintare luptăm cu inamicul corp la corp, cu baionetele și paturile puștilor, așa cum se bătuseră, decenii în urmă, și părinții noștri în războiul de independență. Avîntul nostru paralizează orice încercare de apărare a inamicului. Decimați și îngroziți, unii dintre ei ridică mîinile în sus, semn că se predau, alții se ascund în bordeiele lor blindate de pe poziție. Începem curățirea satului de la nord la sud.

Călcînd peste cenușa încă fierbinte a gospodăriilor distruse, izbutim să cucerim tranșee după tranșee, curte după curte. Moartea celor doi sublocotenenți ai companiei noastre, Duldurescu și Dimitriu, ne îndîrjește și mai mult. Ceea ce făceam noi aici, la Tochila, în stînga făcea căpitanul Coravu, împreună cu bravii săi ostași. În cele din urmă, după lupte grele, s-a putut stabili legătura între cele două companii. Curățirea satului Mărăști se terminase.

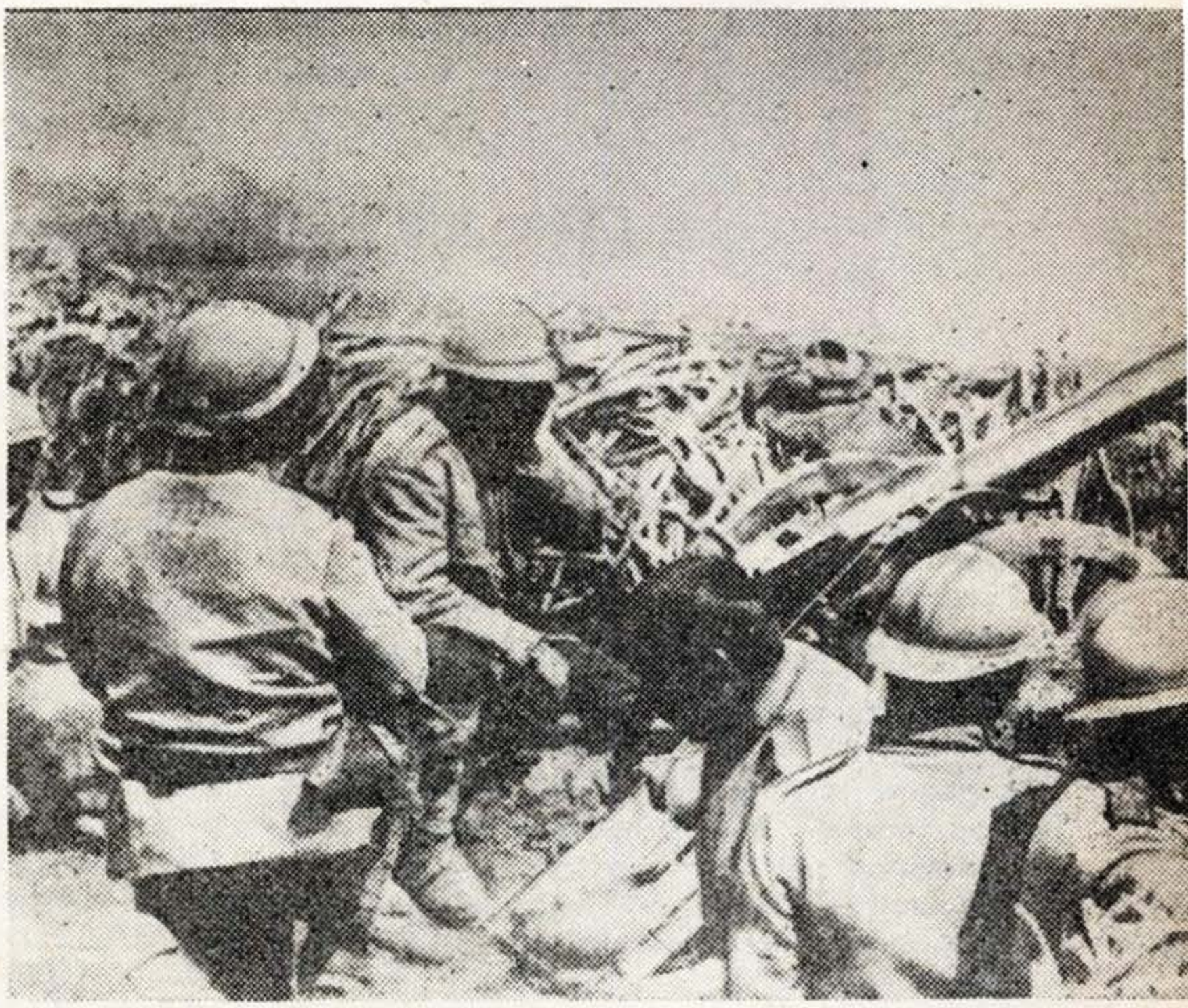

Tun de 53 mm pe frontul de la Mărăști

Ar fi greu să vă imaginați, astăzi, ce explozie de entuziasm a provocat în masa de ostași, în toată țara și chiar dincolo de granițe, victoria de la Mărăști. Și ce aripi ne-a dat, ce încredere ne-a sădit în inimi ! Victorie... Cît de scump am plătit-o însă : numai din compania noastră au căzut pe cîmpul de luptă, morți sau răniți, 3 ofițeri și 54 de soldați.

S-au scurs de atunci cincizeci de ani — o viață de om — în care peste capul meu încărunțit de vreme și peste țară au trecut multe — și bune și rele... Dar n-am să uit niciodată ziua de 9 iulie 1917, cînd, am avut marea fericire să fiu părtaș la scrierea uneia dintre cele mai glorioase fapte de arme din istoria poporului nostru.

O COMPANIE DE EROI

Locot. col. CONSTANTIN UCRAIN
Locot. col. LEONIDA LOGHIN

6 august 1917 a marcat apogeul bătăliei de la Mărășești. Filele îngălbenite de patina vremii ale jurnalului de operații al Diviziei 13 infanterie, care în această zi a suportat greul ofensivei, consemnează laconic, în rînduri impresionante prin simplitatea lor, secvențe din dramatica încleștare :

„6 august 1917, ora 6,30 : Artileria inamică a început bombardamentul care a mers crescînd pînă la ora 7,30, cînd s-a potolit pentru jumătate oră. Artileria noastră a răspuns executînd trageri asupra tranșeelor inamice. La ora 8 artileria inamică a început bombardamentul, atingînd maximum de intensitate către ora 9,00. În acest interval de timp, infanteria inamică începe înaintarea în valuri înspre pădurea Dumbrava și Valea Șușiței. Către ora 10, apar, în fața întregului front al diviziei, valurile de atac inamice. Artileria noastră deschide un foc violent de baraj, reușind să oprească pentru un scurt timp înaintarea inamicului. După un moment de oprire, inamicul a reluat înaintarea, traversînd cu pierderi mari zona focului de baraj.

Obiectivul atacului inamic, după cum s-a constatat în urmă, din însuși ordinul de atac al Regimentului 28 infanterie bavarez, era de a străpunge frontul nostru și a pune stăpînire pe cota 100, de unde putea întoarce întreaga apărare de la Mărășești".

De aici, însemnările cronicarului militar sînt și mai zgîrcite. Evenimentele petrecute peste zi n-au mai putut fi prinse în cîteva rînduri. Despre ele însă s-au scris, după război, mii de pagini...

Obiectiv principal: cota 100

În acea zi de vară, în sectorul Diviziei 13 infanterie, au atacat trei divizii inamice. În fața aripii drepte, unde se afla Regimentul 47 infanterie, inamicul nu s-a putut apropia de rețelele de sîrmă decît la distanța de 700—800 de metri. În schimb, la centru, lupta a fost extrem de înverșunată. La joncțiunea regimentelor 47 și 51 infanterie, rețelele lipseau pe o lungime de aproximativ 150 de metri. A fost de ajuns să existe o mică fisură în rîndul apărătorilor români, pentru ca valurile dușmane să se infiltreze prin acest sector în dispozitivul de apărare al Diviziei 13 infanterie. Rezervele batalioanelor au sărit în ajutorul luptătorilor din primele linii, copleșiți de superioritatea numerică a inamicului. Morți și răniți au căzut cu sutele și de o parte, și de alta. La Batalionul 1 din Regimentul 51 infanterie, toți comandanții de companie au căzut eroic în luptă, în fruntea subunităților pe care le comandau. Aripa stîngă a Regimentului 47 infanterie a fost distrusă, iar comandantul acestui regiment, colonelul Rosetti, a căzut grav rănit în mijlocul ostașilor săi. Pădurea Răzoare, aprinsă de focul artileriei, ardea ca o torță.

Către ora 11, în ciuda pierderilor grele avute, valuri tot mai numeroase de atacatori inamici se revărsau prin spărtura făcută, rostogolindu-se ca un tăvălug, către cota 100, obiectivul lor principal. Cucerirea acestei cote de către inamic ar fi însemnat o adevărată catastrofă pentru Armata a 2-a română : jumătate din diviziile ei (9, 13, 14) ar fi fost alungate dincolo de Siret. Dîndu-şi seama de însemnătatea deosebită a cotei 100, atît comandamentul român, cît şi cel german, au aruncat în luptă toate forţele disponibile.

Pînă la unul

Pe cota 100, aflată la nord de Mărăşeşti, în colţul viilor Negroponte (astăzi viile G.A.S. Focşani), se găseau ostaşii companiei de mitraliere a căpitanului Grigore Ignat, fiul veteranului de la Plevna, sergentul Iacob Ignat din Bîrlad. Cele opt mitraliere ale companiei, instalate în tranşeele săpate în jurul cotei 100, aveau ordin „să oprească înaintarea inamicului cu orice preţ".

La comanda căpitanului Ignat, mitralierele companiei au început să tragă rafale necruţătoare, rărind simţitor rîndurile inamicului atacator. În faţa gurilor de foc înroşite, mormanul de cadavre creştea văzînd cu ochii. Rezistenţa românilor continua eroic, deşi artileria germană arunca asupra lor o ploaie de şrapnele. De două ori infanteriştii germani s-au ridicat să pornească la atac, dar tot de atîtea ori au fost nevoiţi să renunţe. Părea că în faţa atacatorilor rezista nu o mînă de oameni, izolaţi de ai lor, trăindu-şi ultimele clipe într-o lume apocaliptică, ci un popor întreg, care ca legendarul Anteu, se contopea cu glia patriei.

Timpul se scurgea dureros de încet. Nimeni n-avea răgaz să se gîndească la cei ce mureau. Nimeni nu cugeta că, poate,

Artileria română ocupînd poziţii pe malul Siretului (Mărăşeşti, august 1917)

acesta va fi ultimul ceas din viață. Locul mitraliorilor căzuți îl luau cei rămași în viață. Cînd ultimul ostaș din rezervă pieri, comandantul companiei dădu un ordin scurt și hotărît : „Ofițeri și gradați, la piese !" El însuși se tîrî lîngă mitraliera nr. 1, al cărei foc contenise pentru o clipă. Supraviețuitorii își făceau mai departe datoria. Cota 100 rămînea în continuare o insulă românească. Al treilea atac al inamicului s-a soldat din nou cu pierderi grele.

Încet, încet, însă dușmanii reușesc să se apropie de cuibul de mitraliere. În focul năprasnic abătut asupra lor, servanții cad, rînd pe rînd, cu mîinile încleștate pe trăgaci. Căpitanul Ignat, și cîțiva sergenți au fost găsiți țintuiți de baionetele vrăjmașe lîngă mitraliere. Jertfa lor n-a fost de prisos. Întîrzierea și pierderile produse inamicului de această mînă de eroi au creat condiții favorabile rezervelor Diviziei 13 infanterie să se apropie de cota 100 și să execute prin surprindere un puternic contraatac, în urma căruia, pînă în seara zilei, trupele germane au fost respinse dincolo de primele linii românești.

Despre lupta eroică, spiritul de sacrificiu și abnegația cu care a luptat, la cota 100, compania de mitraliere comandată de căpitanul Grigore Ignat, avea să afle întreaga armată română chiar în seara zilei de 6 august 1917. Ordinul de zi nr. 4 glăsuia : **„Căpitanul Grigore Ignat din Regimentul 51/52 a fost găsit mort în tranșee cu mitraliera în brațe, înconjurat de ostașii săi și de mormane de cadavre inamice".**

La 13 decembrie, gen. Ion I. Popescu, comandantul Diviziei a 13-a infanterie, cerea decorarea post-mortem a eroului căpitan cu „Ordinul Mihai Viteazul" clasa a III-a, **„pentru vitejia și avîntul fără seamăn cu care a luptat cu compania de mitraliere în lupta de la Mărășești la 6. VIII. 1917 unde aflîndu-se cu compania la centrul Diviziei a 13-a pe unde trupele germane reușiseră a pătrunde, a rămas neclintit pe poziție, secerînd valurile dușmane, pînă la respingerea completă a vrăjmașului, după care a fost găsit mort, cu eroica sa companie, aproape acoperit de trupurile inamicilor uciși".**

Ziua de 7 august. Zgomotul de la Mărășești se mai potolise, iar fumul exploziilor de pe valea Siretului se risipise. Dîndu-i-se onorurile militare cuvenite, căpitanul Grigore Ignat a fost înmormîntat cu întreaga sa companie de eroi, lîngă colțul de nord-est al viilor Negroponte.

Viteaz între viteji

Decorația „Ordinul Mihai Viteazul" clasa a III-a a fost trimisă cu un delegat special soției căpitanului Ignat de către comandantul Diviziei 13 infanterie, însoțită de o emoționantă scrisoare în care, printre altele, se spunea :

„Scumpă soție a căpitanului Ignat, dacă pînă acum nu cunoașteți rostul decorării acestui brav ostaș, îmi iau eu penibila, dar înălțătoarea sarcină să v-o arăt.

În ziua de 6 august, Divizia a 13-a a fost atacată de aproape 3 divizii germane, din care una (a 12-a bavareză), de elită. Furia atacului nu se poate descrie, căci era ziua falimentului armatelor Kaiserului pe frontul român, unde se încerca de 12 zile și 12 nopți în șir să zdrobească mica, dar viteaza oaste română.

Pe la ora 10,30 pozițiile noastre erau aproape copleșite, cînd, cu drept cuvînt, i s-a arătat dușmanului ce este românul în luptă. Ca fulgerul, tot ce era român pe cîmpul de bătaie, s-a ridicat și năpustit împotriva cotropitorilor nesățioși și i-a culcat la pămînt, iar ce-a mai rămas pe picior, și-a strîns toate puterile pentru a fugi de rușine. S-a isprăvit dar cu faima vrăjmașului teuton.

După bătălie, începînd să ne numărăm și căutînd pe cei care lipseau, am dat peste iubitul nostru camarad, viteazul între viteji, căpitanul Ignat, comandantul Companiei 1 mitraliere care, ca și ofițerul său din companie, sublocotenentul Grigoriu, erau literalmente acoperiți de cadavre nemțești [...]

Soldatul Pompiliu Iancu, care zice că e vărul căpitanului, mi-a cerut permisiunea de a-l transporta pentru a-l înmormînta în fața familiei. N-am aprobat. Și dacă prin aceasta familia găsește că am făcut rău, mă justific : Dacă eroul căpitan Ignat a iubit atît de mult pămîntul și linia de luptă pe care o apăra, încît a preferat a face oficiu de servant la mitralieră în mijlocul companiei sale, nu era drept și sînt sigur că am fost în asentimentul său de ostaș, hotărînd ca el să rămînă pentru vecie în mijlocul camarazilor săi. Nu este îngăduit unui ostaș, ori care ar fi gradul, să se bucure de altă soartă decît a soldaților pe care are cinstea să-i comande. Apoi va veni vremea ca bătălia de la Mărășești și a noastră, a Diviziei a 13-a, zisă de la Răzoare, să se comemoreze printr-un monument [...] Puteavor cei care vor oficia aceasta, să facă excepție strigînd pe căpitanul Ignat dintr-un cimitir obișnuit oarecare?"

Faptele de vitejie ale acestei companii de eroi, încununate cu sacrificiul suprem, sînt pilde înălțătoare de glorie militară. Ele constituie o verigă din acel lanț nesfîrșit, din acea coloană a infinitului de lupte eroice ale poporului român pentru apărarea independenței, suveranității și libertății patriei sale.

DOAGA:

CINCI ZILE, LA SFÎRȘIT DE IULIE

General de armată în rezervă
CONSTANTIN VASILIU-RĂȘCANU

Ofensiva germană se dezlănțuie în noaptea de 23/24 iulie 1917.

Începînd din ziua de 23 iulie, după prînz și toată noaptea de 23/24 iulie s-a abătut asupra frontului un uragan de foc și de fier. Cu miile cădeau bombele pe pozițiile ce urmau să fie atacate. Săreau în țăndări bușteniii și traversele de fier ale adăposturilor, cum sar jucăriile aruncate de copii. Taluzurile șanțurilor se surpau, rețelele de sîrmă se spulberau. Întregul front era deopotrivă de bombardat, dar cel mai înfricoșător, porțiunea cuprinsă între Movilenii de jos de pe Siret și calea ferată Focșani — Mărășești. În special Pădurea Neagră a fost răscolită, aprinsă și înnecată cu tot felul de proiectile. În aer pluteau gaze asfixiante degajate de obuze.

La ora 4,30 în dimineața de 24 iulie, infanteria germană pornește la atac, precedată de valurile acestor gaze asfixiante. În prima linie sînt diviziile 216 germană, 12 bavareză, 89 germană. Puținii apărători ce mai întîrziaseră prin șanțuri și adăposturi, au fost uciși sau prinși.

Frontul fusese spart și nici o altă unitate rusă nu se găsea în apropiere, pentru a astupa spărtura. Trupele românești ale Armatei 1-a erau departe și ele, pe malul stîng al Siretului, la sud de Tecuci. Pentru comandamentul german, reușita ofensivei părea sigură. Rămînea numai ca atacatorii să meargă înainte spre a consolida succesul...

Dar ceasul istoriei avea să bată atunci ca de atîtea ori în epocile apuse — timpul vitejiei românești. Și în spărtura făcută, cu mii de explozii, s-a ridicat zidul de piepturi ale ostașilor români.

Spărtura a fost închisă. Eroica Divizie a 5-a română intra în lupta al cărei ecou avea să răsune în țara toată, și dincolo de hotare. Divizia, după marșul executat în cursul nopții de 23/24 iulie se afla în dimineața de 24 iulie în regiunea Cosmeștii din Deal. Intra în foc decisă pentru o rezistență inexpugnabilă.

Eram acolo. Simțeam, intuiam împreună cu toți camarazii mei, deruta inamicului. Noul adversar aducea o neplăcută surprindere trupelor germane, prin vigoarea lui. Da, noi eram pregătiți pentru o luptă deznădăjduită.

Prin ordinul comandamentului Armatei 1-a, trebuia să restabilim situația, recucerind satul Străjescu și înaintînd spre satul Ciușlea.

Comandam Batalionul 2 din Regimentul 3 vînători. La orele 15 primesc ordin de la comandamentul regimentului să trec imediat Siretul cu întreg batalionul și să mă pun sub ordinele colonelului Voicescu, comandantul Regimentului 8 Buzău.

Încep mișcarea. La podul peste Siret de la Cosmești — revăd de parcă ar fi fost ieri — o mare îngrămădeală de coloane. Trimit patrule în cercetare. Satul Străjescu era destul de aproape. În mîna cui? Nu știm.

Curînd după plecarea patrulelor, pe drumul ce duce din Străjescu spre Doaga și pădurea Prisaca, chiar la marginea porumbului ce se afla în fața satului Doaga, apare un soldat rus. Mulți căzuseră luptînd. Poartă arma în mînă și o rană în spate. Merge agale, obosit și necăjit. Îl las să se apropie de locul unde eram și la cîțiva pași îi ies înainte spunîndu-i: „Zdrastvuite". El mă privește. Îl întreb

dacă mai sînt ruși în urma lui și el îmi răspunde că nu. De la el aflu că în satul Străjescu se aflau soldați inamici. În urma celor spuse de soldatul rus și a știrilor aduse de patrule, noi am luat măsuri mai complete de siguranță, întărind avanposturile, adîncind șanțurile unde erau instalate și împingînd patrule cît mai la est de Doaga.

Situația subunității ce o comandam în satul Doaga, a fost foarte dificilă în noaptea de 24/25 iulie. M-am simțit acolo ca într-o oază, în pustiu. Doaga era înconjurată din trei părți de un lan de porumb, într-o parte se afla lunca Siretului, fără vedere îndepărtată din cauza porumbului, prin care nemții puteau să se apropie neobservați de sat; n-aveam legături cu trupele noastre din vestul și nordul satului.

...Către orele 23, o liniște completă. Nesiguranța domnea însă în mine. Chem comandanții de companii, le ordon să ia măsuri de siguranță și să fie foarte vigilenți în cursul nopții. Dau o raită prin sat, pe la posturile de comandă ale comandanților de companie, mă întorc, îmi aștern o foaie de cort și culcat pe spate, cu ochii la cerul pe care deabia se mai vedea licărirea unei stele, mă las pradă grijii, gîndurilor.

Erau orele 2, aţipisem bine, cînd deodată caporalul Gheorghe R. Gheorghe, agentul de legătură, mă zgîlțîie și îmi spune: „A adus Ciubotă un *barbarez*". La cinci pași înaintea mea, soldatul Ciubotă din compania 6: „Să trăiți, domnule căpitan, v-am adus un musafir" și apoi, adresîndu-se prizonierului: „Nu-i așa, neamțule?" Mă uit bine și văd, lîngă soldatul Ciubotă Anghel, un soldat cu un sac păros, cu o cască mare cît un ceaun pe cap și cu două decorații pe piept. La întrebările mele, neamțul îmi spuse că îl cheamă Peter Andersen, e din Regimentul 253, compania a 2-a, Divizia 76.

Mi se relatează totul, așa cum s-a întîmplat. E un episod simplu, ostășesc, dar cu frumoase semnificații. Prinsul făcea parte dintr-un post inamic avansat în lunca Siretului, la est de satul Străjescu; soldatul Ciubotă Anghel — dintr-o grupă a companiei a 6-a, care avea misiunea să asigure paza flancului stîng al companiei, spre lunca Siretului. Printr-o împrejurare, la început Ciubotă fusese acela căzut în mîinile neamțului, care începuse să-l ducă, îmboldindu-l din spate cu țeava pușții, în direcția sud-vest, spre pozițiile inamice. Pe drum însă, soldatul german, vrînd să-și aprindă luleaua, îl oprise pe Ciubotă și începuse să se scotocească prin buzunare, ca să-și găsească chibriturile. Fără să observe, își schimbase de mai multe ori poziția, încercînd să-și ferească chibriturile de vînt. Și astfel, după ce și-a aprins luleaua, a constatat cu surprindere că pierduse direcția spre trupele proprii. Ciubotă a înțeles imediat cum stau lucrurile, după privirile dezorientate ale soldatului inamic. Cu un ton cît mai inofensiv, îl întrebase pe neamț: „Vrei să mă duci la Focșani?" — „Jawohl!" — „Păi... Focșanii sînt încolo!" Și arătase cu mîna încotro era grupa sa... Și astfel, nu peste mult timp, soldatul german se trezise, stupefiat și speriat, printre camarazii lui Ciubotă. Cazul Ciubotă mi se părea o li-

Un grup de ofițeri români, ruși și francezi la comandamentul Diviziei 10, pe frontul din Moldova

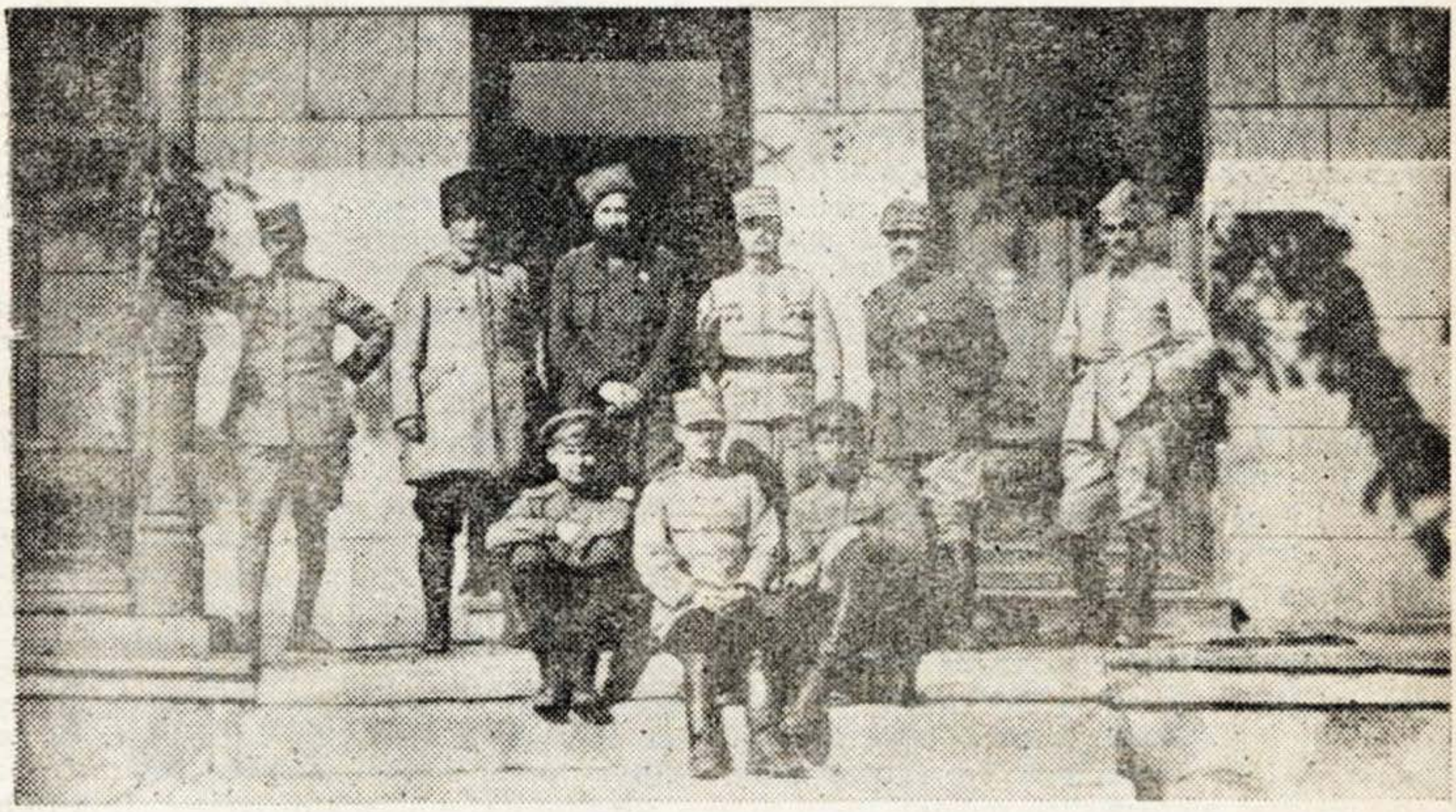

cărire de lumină în noaptea aceea, de negre neliniști.

Pînă la orele 9,30 nici o mișcare din partea germanilor pe frontul ocupat de batalion, însă de la această oră începe un bombardament îngrozitor asupra poziției ocupate de batalion și asupra satului Doaga. Durează mai bine de 5 ore, cad uciși ofițeri și ostași. Pînă la orele 11,30 toate casele din Doaga sînt una cu pămîntul, nu mai e posibil să te adăpostești între ziduri. Merg cu postul de comandă pe linia I-a, lîngă postul de comandă al căpitanului Dumitriu Florea, comandantul companiei a 6-a.

La ora 11,30 nemții pornesc la atac în fața companiei a 6-a și a flancului stîng al companiei a 5-a. Îndată ce ies din porumb, unde se adăpostiseră, sînt seceraţi de gloanțele mitralierelor noastre. Un prim val de atac nemțesc mai dens în fața companiei a 6-a este oprit, zeci de morți și răniți zac înaintea tranșeelor. Un nou val german, și mai numeros, se năpustește asupra companiei. Căpitanul Dumitriu Florea este pe linia I-a, în picioare, trage în nemți, îndeamnă pe ai noștri, strigînd: „Nu vă lăsați !". Și acest val se prăbușește !

Pe căpitanul Dumitriu Florea n-am să-l uit niciodată. A fost un viteaz. De altfel, el avusese același curaj și în atacul nostru asupra unei poziții germane pe muntele Soimu, în munții Buzăului, cînd, riscîndu-și viața, scosese din luptă două mitraliere inamice care pricinuiau grele pierderi trupelor noastre.

Acum, nici o mișcare pe frontul Doaga. Se încetase bombardamentul de artilerie. Căpitanul Dumitriu Florea tocmai venea

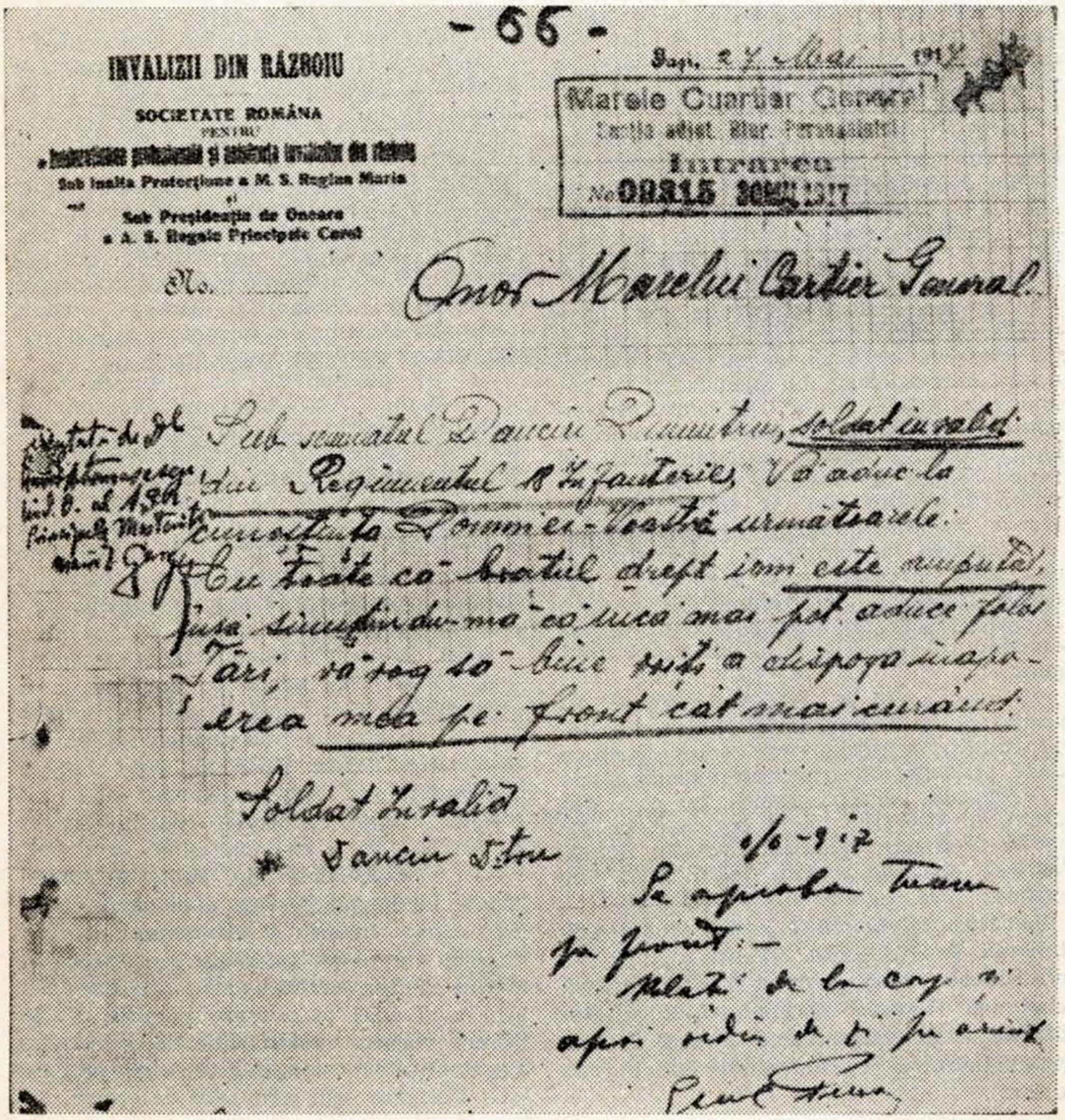

la postul său de comandă, ca să-și facă raportul. Ne întîlnim acolo. Ne îmbrățișăm. Dau să plec către postul de comandă al companiei a 5-a, dar nu fac douăzeci de pași și din nou reîncepe bombardamentul. Un obuz explodează lîngă căpitanul Dumitriu Florea și îl rănește grav, la ambele picioare! Mă privește fără să se vaite, fără să spună nimic. Dau ordin ca brancardierii să-l ia imediat și să-l transporte la postul de prim ajutor în pădurea Prisaca, însă el îmi spune: „Lasă, frate, lăsați-mă pe mine, vedeți de alții care sînt mai grav răniți". El era cel mai grav.

În timp ce e dus pe brancardă către postul de prim ajutor, la o depărtare numai de 100 de metri de locul unde a fost rănit, se sparge un alt obuz. Așa a murit Florea Dumitriu. S-a stins un erou. Figura lui și ultimele cuvinte pe care le-a rostit rămîn întipărite în sufletul meu, pentru totdeauna. Moartea lui ne-a impresionat adînc pe toți. Sergentul Drăgan Vasile, agent la postul meu de comandă, mi-a spus cu lacrimile în ochi: „Să-l iau de aici și să-l duc acolo, sus".

Bombardamentul continuă cu aceeași intensitate asupra satului Doaga, asupra pozițiilor ocupate de batalion. La orele 16, un nou atac al infanteriei nemțești. Atacatorii, mulți la număr, încep să iasă din lanul de porumb în fața companiilor a 5-a și a 6-a. Însă și acest atac este respins.

Și totuși, cu toate pierderile grele, germanii vin din nou, vin mereu, se apropie de tranșeele celor două companii. Ostașii noștri, care trăgeau din picioare și cu baioneta la armă, deodată, la glasul sublocotenentului Tuțescu: „Pe ei băieți, nu vă lăsați! Ne-au omorît comandantul!" se reped asupra lor cu ură. La fel și compania a 5-a, în cap cu sublocotenentul Dincă. Soldații inamici, îngroziți de impetuozitatea românilor, nu mai stau să dea piept cu baioneta, ci se întorc, o iau la fugă înapoi, intră în lanul de porumb și fug, urmați de focurile noastre și ale divizionului de artilerie al maiorului Hanganu.

28 iulie, orele 16. Începe atacul în direcția satului Doaga. Batalionul 1 din Regimentul 3 vînători progresa încet, deoarece focul artileriei și al mitralierelor dușmane îi provocau pierderi grele. În cele din urmă, a fost silit să se oprească la 300 metri de liziera de nord a satului Doaga. Curînd, situația acestui batalion devine critică.

Legătura telefonică cu regimentul și Batalionul 1 se rupsese. Agenții trimiși s-o restabilească n-au putut să-și îndeplinească misiunea. Hotărăsc să vin în ajutorul Batalionului 1, contraatacînd cu cele 2 companii inamicul ce amenința flancul său drept.

Focul ucigător țintuise însă în șanțuri oamenii celor două companii. Doi agenți trimiși la companii cad grav răniți, înainte de a ajunge acolo. Momentul era grav, dramatic; mă frămîntam să găsesc o soluție pentru a reuși să ridic cele două companii la contraatac.

Lîngă mine aveam pe caporalul gornist Crișan Stefan, agent de legătură. Înțelege totul. Fără să spună un cuvînt, se ridică în picioare, deasupra parapetului de la postul de comandă, și, întors spre cele două companii, începe să sune atacul! Salve de artilerie și rafale de mitraliere dușmane se dezlănțuiau asupra locului unde se afla gornistul. Îi ordon să se culce, el continuă să sune din goarnă cu fața la cele două companii. „Ne-am înțeles... Vor porni la atac!" îmi strigă cu glasul sugrumat de emoție... cînd cade ciuruit de gloanțe, cu mîna încleștată pe goarnă și ochii fixați în direcția celor două companii. Suflet de erou!

Ambele companii, noi toți am țîșnit din adăposturi. Ne ardea în suflete sunetul de goarnă al caporalului Vișan. Uităm de noi înșine. Pornim, prin focul ucigător al inamicului. Trecem gîrla Morilor și iată-ne la un pas de colțul de nord-vest al satului Doaga. Amintirea îmi păstrează chipul unui ofițer francez. Era Gras Raymond, de la postul de comandă al regimentului. Sus, într-un pom, nu-și mai sătura bucuria văzînd pe ostașii noștri alergînd înainte cu atîta elan. Exclama: „Braves soldats roumains!" — ca apoi un glonț al adversarului să-l rănească grav.

Și, pe neașteptate, se întunecă totul în jurul meu. Aud glasul mitralierelor venind de departe, tot mai confuz, mai nedeslușit. Mă trezesc; lîngă mine — nimeni. Mitralierele nemțești continuă țăcănitul lor, gloanțele țiuie pe lîngă mine. Întins pe pămînt, simt ceva cald în partea stîngă a pieptului, puțin mai jos de inimă, pun mîna: sînge. Mă trezesc bine, reconstitui totul. Da, pornisem la atac. Mă uit în jur: morți, fără număr.

Apoi, cu poalele cămășii făcute ghem și apăsate cu mîna stîngă pe rană pentru a opri sîngele, tîrîș, încep să mă trag înapoi. După mari eforturi, mă rostogolesc într-un tîrziu în vîlceaua Gîrla Morilor. Dau de sublocotenentul Popescu-Isvoare cu o mitralieră. Trage cu mitraliera, dar mi se pare că direcția nu e cea mai bună...

— Ce faci, domnule sublocotenent?! Trage în dușman! strig, apoi din nou mă împresoară liniștea și întunericul.

...Tot timpul cît am zăcut după aceea în trenul sanitar, am fost extrem de tulburat. Am avut însă și o mare bucurie. Toată lumea vorbea cu admirație despre vitejia regimentului nostru, despre faima pe care și-o cîștigase prin lupte atît de eroice.

EROI FRANCEZI ÎN LUPTELE DIN ROMÂNIA

Documente

PAGINI DE EPOPEE 1917 1967

TELEGRAMA GENERALULUI EREMIA GRIGORESCU, COMANDANTUL ARMATEI I ROMÂNĂ, CĂTRE GENERALUL H. M. BERTHELOT, ȘEFUL MISIUNII MILITARE FRANCEZE, DUPĂ BĂTĂLIA DE LA MĂRĂȘEȘTI

În timpul acestor aprige lupte, care au impus dușmanului un sîngeros eșec, ofițerii francezi din I-a Armată română au luptat cot la cot cu tovarășii lor români, în toate eșaloanele, atît în statul meu major, cît și în statele majore subordonate și în corpurile de trupă. Am găsit la dînșii un nețărmurit devotament, o grijă unică să asigure succesul și disprețul complet de primejdie. Mulți dintre ei au fost glorios răniți, un căpitan a dispărut aruncîndu-se cu colonelul său în Siret, ca să nu cadă în mîinile dușmanului. Țin să vă exprim toată recunoștința mea pentru serviciile aduse României de acești viteji ofițeri ai Misiunii franceze, demni de aceea care acum cîștigă o nouă victorie la Verdun.

TELEGRAMA GENERALULUI H. M. BERTHELOT, ȘEFUL MISIUNII MILITARE FRANCEZE, CĂTRE GENERALUL EREMIA GRIGORESCU, COMANDANTUL ARMATEI I ROMÂNĂ

Vă mulțumesc, domnule general, pentru frumoasele laude aduse ofițerilor misiunii, care servesc în statele majore și în corpurile de trupă din Armata I-a. Dar trebuie să spun că au alături de ei o pildă vie, în atitudinea și bravura ofițerilor și soldaților români, care atrag în acest moment admirația armatelor aliate și cărora chiar dușmanii le aduc omagiul lor.

SCRISOAREA DIN 22 IUNIE 1917 A COLONELULUI HENRI CIHOSKI, COMANDANTUL DIVIZIEI X INFANTERIE ROMÂNĂ, CĂTRE SOȚIA COLONELULUI GEORGES DUBOIS

Mult respectată doamnă,

La durerea domniei voastre nemărginită, vă rog a primi condoleanțele unui ofițer român, lîngă care bravul și valorosul d-voastră soț a fost rănit mortal și care în aceeași zi, însă cu 12 ore mai tîrziu, a fost și el grav rănit, împărtășind astfel gîndurile și sentimentele colonelului Dubois timp de 2 luni (20 noiembrie 1916 — 20 ianuarie 1917 stil vechi) în spitalele din Ploiești, Galați și Iași.

Amicul meu, col. Dubois a fost rănit de un glonț de la șrapnel, ora 9,30 dimineața, pe liziera de N—V a satului Bădulești (vest de orașul Pitești), găsindu-se în mijlocul trupelor din prima linie, într-un moment cînd situația Diviziei a XIII-a pe care o comandam era foarte gravă.

Grație concursului său devotat, plătit cu propria sa viață, situația a putut fi restabilită, în 2—3 ore, în favoarea noastră. Către seară, situația agravîndu-se din nou, am fost și eu rănit de o spărtură de obuz, așa că a doua zi (20 noiembrie), fiind evacuat la Ploiești, din întîmplare am ajuns la

un spital unde se afla și soțul dv. și de care nu m-am mai despărțit pînă la 20 ian[uarie].

In discursul său funebru p[entru] col. Dubois, generalul Berthelot vorbește de acest fapt.

Vindecîndu-mă, am părăsit spitalul din Iași, unde col. Dubois a mai rămas încă. De atunci n-am mai putut avea decît comunicații prin scrisori, iar în ultimul timp, cînd col. Dubois nu mai putea scri, aveam știri continui despre dînsul printr-un cumnat al meu ce se găsește la Iași. In tot timpul cît m-am găsit cu col. Dubois am avut ocazia să apreciez, pe lîngă înaltele sale cunoștințe militare, un suflet mare de erou și un prieten incomparabil. Era foarte mult iubit de toți ofițerii cartierului diviziei, care-l stimau foarte mult. Fiind cu serviciul la Comandantul Armatei I-a, ori de cîte ori colonelul Dubois avea un moment liber se adresa I-tului Pillat, ofițerul său de ordonanță : „Allons chez la 13-e Division".

Regret din suflet că această puternică afecțiune s-a întors atît de fatal pentru bunul nostru amic. Dvs. pierdeți un bărbat iubit, noi pierdem un prețios prieten, a cărui scumpă amintire va fi neștearsă din inima tuturor ofițerilor români care l-au cunoscut.

Îmi permit a vă ruga a-mi trimite o fotografie a sa, din ultimul timp, care să arate tuturor pe bunul meu, pe bravul amic care pentru cauza română, a căzut pe cîmpul de onoare !

Monumentul ostașilor francezi căzuți pe frontul românesc în primul război mondial (grădina Cișmigiu)

SCRISOAREA SOȚIEI COLONELULUI GEORGES DUBOIS CĂTRE COMANDANTUL DIVIZIEI X INFANTERIE ROMÂNĂ

Domnule colonel,

Am fost mișcată pînă la lacrimi citind frumoasa dvs. scrisoare. Cunoșteam prin sărmanul meu soț stima ce v-o purta, ca și legăturile de prietenie pe care pericolul comun și suferința îndurată împreună le crease între dv.

Știm astăzi că colonelul Dubois a căzut pentru cauza sfîntă a României, că s-a purtat ca un brav, așa cum făcuse și în Franța [...].

V-aș ruga insistent să-mi trimiteți, dacă e posibil, o relatare a misiunilor îndeplinite de soțul meu în România, ca și lămuriri asupra diferitelor acțiuni la care el a participat. Intenționez să scot o biografie a scumpului meu dispărut și orice document în legătură cu memoria lui îmi este prețios.

Primiți, vă rog, expresiunea recunoștinței mele și a sentimentelor celor mai alese

PAGINI DE EPOPEE 1917 1967

MONUMENTUL „VICTORIA DE LA MĂRĂȘEȘTI“

OSCAR HAN
maestru emerit al artei

Cu arma în mînă, pe front, sau prin creațiile lor, numeroși artiști plastici, însuflețiți de sentimente patriotice, și-au dat obolul la marile bătălii de la Mărăști, Mărășești, Oituz, și din atîtea alte locuri, la apărarea libertății și independenței naționale.

În mai 1917, treizeci de pictori și sculptori au primit misiune din partea Marelui Stat Major al armatei române să meargă pe front, pentru a realiza schițe de luptă inspirate nemijlocit din cunoașterea realităților de pe cîmpurile de operații. Eu m-am deplasat la Bacău, la comandamentul Armatei a 2-a. Aici, în atmosfera dramatică a acelor zile de neuitat, am fost martorul multor fapte de arme în care spiritul de jertfă, curajul și iscusința soldaților și ofițerilor români se îmbinau armonios în același efort epuizant menit să zăgăzuiască ofensiva inamicului. Episoade de luptă, figuri de ostași pe care i-am cunoscut în scurtele clipe de răgaz sau în încleștarea cu dușmanul mi s-au încrustat adînc și pentru totdeauna în memorie. Aici, sub rafalele de gloanțe și în zloata tranșeelor s-au plămădit multe din temele lucrărilor mele — unele realizate imediat, altele schițate fugar și concepute mai tîrziu...

Întors în Iași, am făcut o serie de schițe și compoziții, pe care le-am prezentat în cadrul Expoziției Marelui Cartier, în localul Școlii de Belle-Arte, în luna septembrie. O altă expoziție s-a deschis în primăvara anului următor, cu lucrări de mai mari proporții. Majoritatea lucrărilor fiind în ghips s-au spart, s-au distrus, s-au pierdut.

În anii de după război s-a născut o adevărată mișcare națională de preamărire a celor ce au izbutit, prin eroismul și jertfa lor, să înfăptuiască o izbîndă epocală. Dar, datorită unor politicieni, beneficiari ai eroismului și sacrificiului anonim, nu toate monumentele comemorative comandate de aceștia s-au ridicat la nivelul unor opere de artă, ele rămînînd uneori obiecte de artizanat, semne oarecare.

Mă preocupa, încă din timpul războiului, ideea creării unui monument închinat victoriei de la Mărășești. Pentru aceasta aveam însă nevoie de mijloace materiale importante, de care personal nu dispuneam. N-am găsit înțelegere la autoritățile vremii,

care nu mi-au încredințat, sub diferite pretexte, nici o comandă de monument în cinstea eroilor din primul război mondial. Trecînd prin mari dificultăți materiale am realizat statuia cunoscută astăzi sub numele de *Victoria de la Mărășești*, de trei metri

înălțime, am turnat-o în ghips și am dat să fie turnată în bronz. Pentru aceasta însă, îmi mai lipsea o sumă de bani. A trebuit să țin în atelier statuia pînă cînd întîmplarea a făcut să întîlnesc un entuziast, care a căzut de acord să meargă cu mine la Mărășești, să aleg locul, să întocmesc planurile soclului și să contribuie și el la ridicarea fundației, la procurarea bronzului și pietrei, la cheltuielile de transport. În sfîrșit, după șaptesprezece ani de la victoria de la Mărășești, am putut să-mi văd statuia în bronz, cinstind printr-un sentiment pios memoria celor pieriți în lupte, printre ei fiind și fratele meu, Constantin Han, sergent în regimentul 50 Putna, căzut în luptele de la Dragoslavele.

Am făcut fundațiile cu oameni din Tișița, am asistat la lucrări. Între muncitorii care săpau, doi luptaseră la Mărășești. Între timp au fost aduse statuia și blocurile de piatră ; în cîteva zile soclul a fost ridicat și monumentul montat pe piatră de Rusciuc.

La 21 septembrie 1934, s-a făcut inaugurarea monumentului, pe o vreme de rară luminozitate, cu un orizont clar și într-o liniște în care nici o frunză nu se mișca. Monumentul a fost înconjurat de zeci de mii de oameni veniți din toate colțurile țării.

Cel mai emoționant moment a fost defilarea eroilor veterani, între care puțini trecuseră de 40 de ani. Purtau un drapel și au defilat într-o cadență care nu mai era doar militară : cadența lor era un imn eroic. Au impresionat atît de puternic, încît pe fețele participanților la festivitate curgeau șiroaie de lacrimi.

Ca autor și donator al Monumentului Victoriei de la Mărășești am primit titlul de cetățean de onoare al orașului care a dat numele uneia dintre cele mai mari bătălii purtate pe pămîntul țării noastre în secolul al douăzecilea.

A trecut o jumătate de veac de la eroicele lupte de la Mărăști, Mărășești, Oituz... Am fost profund emoționat cînd am văzut pe conducătorii de partid și de stat, cu prilejul vizitei în regiunea Galați din toamna anului trecut, poposind în fața statuii *Victoria de la Mărășești*. Cu acest prilej mi s-a întărit convingerea că monumentele ce se ridică pînă la simbol sînt un factor permanent de educație patriotică, menținînd treze în memoria urmașilor faptele de vitejie ale înaintașilor. A izbuti să realizezi în măsură proprie eforturile unei generații pentru păstrarea în permanența istoriei a năzuințelor patriotice ale maselor, este o datorie firească și lipsită de orice orgoliu. Timpul o preamărește întotdeauna, nu trece peste ea, o menține vie.

Sculptorii C. Medrea, O. Han, Gh. Stănescu, Mătăceanu, Iordăchescu, R. Hette, Chiciu și pictorii Șt. Dumitrescu, Petrescu-Dragne, Manu, Troteanu, Teodorescu-Sion, Alexie Macedonschi și Ionescu Doru, în sala de sculptură a Școlii de Belle-Arte din Iași.
Expoziția Marelui Cartier (septembrie 1917)

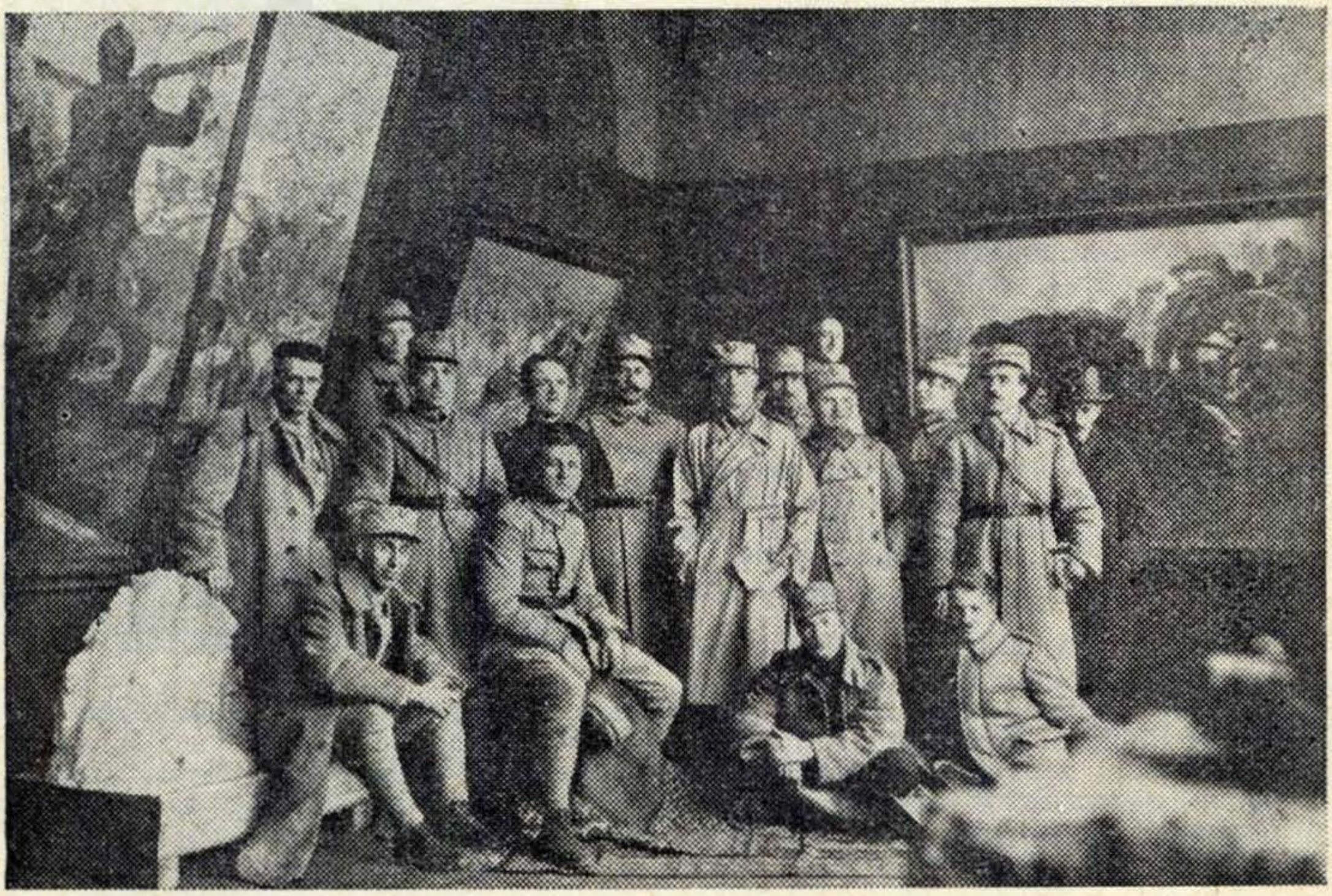

Primele școli

în țările române

Prof. univ. dr. docent Șt. BÎRSĂNESCU
membru corespondent al Academiei

Apariția și dezvoltarea școlii sînt, în viața unui popor, evenimente de mare însemnătate. Pe plan de *educație* și formare a omului, școala împlinește în interiorul conștiinței o operație complexă de impregnare cu idei noi și largi, de stimulare a gîndirii proprii și, o dată cu aceasta, de creștere a conștiinței demnității personale. Pe plan de *cultură*, școala reprezintă un factor de structurare și unitate a poporului. Nu este de aceea de mirare că azi, cu deosebire, popoarele de cultură țin să dovedească lumii vechimea școlii lor ca drept de a obține considerație și autoritate.

Cînd au apărut școlile în România ?

Pe teritoriul patriei noastre, școala a apărut de mult. Există probe documentare că la noi au funcționat „gimnazii" în cetățile grecești de pe malul Mării Negre (Callatis, Tomis și Histria) încă din secolul I e.n. și alte școli în Dacia încă din secolul al II-lea e. n.

După formarea poporului român, abstracție făcînd de școala de la Cenad (secolul al XI-lea) și de unele școli mînăstirești (secolele XI—XIV), la noi au luat ființă în jurul lui 1400 școlile de grămătici, împlinind un rol educativ și social-cultural important, la fel cu școlile de „grammatici" sau de „ars notaria" din Franța și Țările de Jos, din țările germanice și din Ungaria.

Condițiile politico-economice ale apariției acestor școli. O dată cu întemeierea Țării Românești și a Moldovei, societatea românească a cunoscut o perioadă de prosperitate economică : s-au dezvoltat meșteșugurile, alături de agricultură și creșterea vitelor, iar ca urmare la toate acestea a intervenit o creștere a comerțului, ceea ce a determinat, la rîndul său, organizarea de tîrguri și orașe. Dar o dată cu comerțul a intervenit nevoia de acte comerciale, vamale etc. și deci nevoia de oameni care să știe a citi și a scrie.

Pe de altă parte, dezvoltarea economică a cerut, la rîndul ei, și organizarea politică, administrativă, judecătorească și militară a vieții din noile state ; iar acestea necesitau acte, hotărîri, hrisoave, tratate politice și comerciale, care reclamau, de asemenea, „secretarii", „notarii", inclusiv o școală pentru pregătirea lor.

În aceste condiții, dacă mînăstirile — sub presiunea nevoilor lor de cărți de ritual — și-au organizat școlile de copiști în frunte cu cele de la Neamț și Bisericani, de la Tismana, Cozia și Govora, societatea laică și-a organizat școala de grămătici, de „notarii" pentru satisfacerea intereselor ei.

Baza documentară a acestor școli este una *sui generis*. În documentele vremii nu se găsește o descriere precisă a școlii ; de altminteri, așa ceva nu există pentru multe școli vechi din întreaga Europă. În schimb s-au descoperit alte materiale documentare deosebit de concludente în această problemă, pe a căror bază se pot stabili existența și funcționarea ei.

Mai întîi, în documentele vremii se întîlnesc nume destul de numeroase de grămătici ; nume neaoș românești ca : Danciu, Gîrde, Giurgiu, Luca, Mihul, Mihail, Neagoe, Oană, Oancea, Oțel, Radu, Șandru, Tudor, Vulpaș etc. Or, astfel stînd lucrurile și pornind de la observația că „pînă nu-i foc, fum nu iese", s-ar putea raționa astfel : din moment ce la noi se întîlnesc atîția grămătici și din moment ce un adevăr de fapt ne spune că cineva nu poate presta funcția de notar decît dacă mai întîi a fost instruit, dacă a trecut prin școală, se poate conchide logic că trebuie să fi funcționat la noi școala de grămătici, de „ars notaria".

Existența unor asemenea școli poate fi dovedită însă și printr-o serie de probe documentare, dintre care (cel puțin deocamdată) am enumera și analiza pe următoarele :

a) În *Acta scriptorum rerum hungaricarum* I, 326, este menționat un personaj cu numele de „Magister Nikolaus de Moldavia", care, în 1425, participă la Feldioara (Transilvania) la examinarea unui tînăr pentru un post de cantor.

Notația, deși scurtă, este în multe privințe profund semnificativă. Personajul se intitulează „magister Nikolaus" ; or, această formulă spune că el nu era cleric, un „ecclesiasticus", ci un laic ; apoi mai precizează că el era magister, deci un *profesor*. Or, atributul de magister se dădea atunci profesorilor din „schola latina" sau din cea de gramatică, iar aceasta era una laică.

Notația spune mai departe „de Moldavia", deci că acest profesor era din Moldova ; iar, dacă ținem seama că atunci adesea prin „Moldavia" se înțelegea atît Moldova, adică țara, cît și orașul Baia, conchidem că numitul era un profesor din Moldova, poate chiar din orașul Baia. Oricum ar sta lucrurile, un fapt este deosebit de important : acela că la 1425 în Moldova exista o persoană care, printr-o activitate de durată, obținuse atributul de profesor. Faptul e interesant și din alt punct de vedere. Dacă cineva nu poate fi numit Ion „brutarul" sau Gheorghe „cizmarul" decît după ce el a profesat meseria respectivă timp îndelungat, tot așa e și cazul lui Neculai magistrul ; nu se putea ca el să fi obținut acest atribut decît pe baza unei lungi activități corespunzătoare titlului.

b) Într-o scrisoare din 1431 a episcopului catolic Ioan din Baia către episcopul catolic din Cracovia, Sbigniew Olesnicki [1], se spune, printre altele, că primul deține în chestia unui husit unele știri de la „magistrul Hermann (din Suceava), bacalaureat în medicină".

În ce privește problema ce studiem, acest text este la fel de edificator ca și cel de mai sus. Menționarea unui personaj cu formula „magister Hermann" indică prezența unui profesor cu numele Hermann, probabil de la Suceava sau de la Baia, unde se afla episcopul Ioan.

În ipoteza ultimă, dacă ținem seama că magister Nikolaus se găsea la Baia la 1425, iar Hermann la 1431, se poate vorbi și de o continuitate a școlii din acea localitate [2].

Întărind datele de la punctul *a*, aceste date informative nu mai lasă loc de dubiu că la începutul secolului al XV-lea în Moldova existau școli. Apoi, deoarece cărturarii cei mai numeroși, citați în documente, în vremea aceea erau „grammatici", școlile nu puteau fi decît școli de grămătici. La această concluzie conduce un alt fapt.

c) În Moldova se întîlnesc la începutul secolului al XV-lea oameni care poartă atributul de „grămătic" și „procelnic". Or, aceste atribute ne spun și ele ceva.

Termenul de grămătic a desemnat la origine pe profesorul de școală elementară, de învățarea scrisului și cititului. Mai tîrziu, el avea înțelesul de filolog, savant, literat.

În evul mediu, acest termen desemna pe „scholasticus vel litteratus vel profesor literarum", iar în secundar pe „notarius vel secretarius".

În privința acestor grămătici este de reținut semnalarea lui Istvanfi Nicolaus Panonius, în *Historiarum de rebus hungaricis libri*, despre curtea lui Matei Corvin : că în oraș se aflau atunci mulți grămătici, cu rol de profesori, care predau scris-cititul și elemente de cultură generală.

Și atunci, știind că în aceeași epocă existau la noi grămătici, care nu erau „notarii", „secretarii", dar erau în mare vază, primind bogate donații de la domni, conchidem că cel puțin unii dintre ei, împlineau roluri de profesori.

d) In aceeași vreme, în Moldova se întîlnesc persoane cu atributul de procelnic, cum au fost : Stoian Procelnicul (la 1407) ; Bratul, Lazăr — procelnicul etc. [3]

Dar atributul de procelnic vine de la cuvîntul medio-bulgar procelnicu = învățător, institutor, așa că formula Stoian procelnicul, Bratu procelnicul etc. = învățătorul Stoian, învățătorul Bratu etc.

De altfel, termenul de procelnic e corespondentul slavon al termenilor latini de magister și de grammaticus.

Luînd în considerare toate aceste informații și asociindu-le cu cele de mai sus, ne vedem îndreptățiți să conchidem că în Moldova acelei vremi a existat o școală de grămătici, fiindcă au existat persoane cu atributul de profesor (magister, grammaticus și procelnici și elevi — elevi deveniți grămătici). Ba ceva mai mult, întrucît aceste cazuri se repetă și în Țara Românească, unde în secolul al XV-lea se găsesc grămătici la Curtea de Argeș și Tîrgoviște, conchidem că școala de grămătici era atunci o realitate istorică în ambele țări române. Această concluzie își află confirmarea și în diverse formule din hrisoave, care, așa cum se demonstrează în alte părți, sînt operă de școală.

---

[1] Șerban Papacostea, *Știri noi cu privire la istoria husitismului în Moldova, în timpul lui Alexandru cel Bun, în* „Studii și cercetări științifice" (istorie), Academia R. S. România, Iași, XIII, nr. 2/1962, pag. 253—258.

[2] P. P. Panaitescu, pornind de la cazul husitului Iacob, care știa perfect slavona, îl considera profesor de slavonie la Suceava scriind : „... este clar că perfecțiunea lui în literele slavone nu constituia numai cultura lui personală, ci și o profesiune care nu putea fi alta decît cea de profesor, pe care o exercita în țara unde era așezat".

[3] M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, pag. 872.

Cetățene Capet,

LA EȘAFOD!

CONSTANTIN ANTIP

La 18 noiembrie 1966, Imprimeriile Bussière din Saint-Amand (Cher) terminau tipărirea, pentru editura pariziană Laffont, a cărții *„Sire, ils ont voté la mort“* (Sire, au votat moartea), semnată de Arthur Conte. Este, se pare, cea mai amplă relatare a ședinței Convenției naționale franceze din zilele de 16 și 17 ianuarie 1793, care avea să decidă soarta urmașului a 60 de regi ai Franței, soarta lui Ludovic al XVI-lea. În cadrul vastei bibliografii a Revoluției franceze, cartea lui A. Conte, rezultat al unui travaliu de 15 ani, ocupă un loc aparte prin originalitatea ei. Ea evocă oră cu oră, minut cu minut am putea spune, „istoria celei mai mari ședințe parlamentare a tuturor timpurilor“, după cum o caracterizează autorul în nota care ține loc de prefață. Mare nu doar pentru că a durat 37 de ore în șir ; nu numai pentru că au luat cuvîntul toți deputații prezenți (721 din 749 aleși); nu numai pentru că a stabilit o vinovăție și a hotărît o condamnare, fie ea și capitală ; ci pentru că, în cadrul ei, s-a petrecut o confruntare dramatică între despotism și democrație, între două idei ireconciliabile — cea monarhică și cea republicană.

Dacă dărîmarea Bastiliei, la 14 iulie 1789, devenise o emblemă a libertății, efigia celui de-al XVI-lea Ludovic reprezenta vechiul regim, al opresiunii.

Procesul care se încheia în zilele de 16—17 ianuarie 1793 începuse, de fapt, cu mult înainte. Acum se dădea doar sentința legală. În trei ani și jumătate, lozinca „Trăiască regele !“ fusese înlocuită de „Trăiască Republica !“, iar această lozincă domina Parisul și întreaga țară. Se dezvolta și se întărea convingerea că vîrful piramidei feudale — monarhia — devenise o instituție perimată.

Mulțimilor în fierbere le erau vii în auz focurile de armă ale regimentelor regale, necurmatul veto opus organelor reprezentative alese, uruitul roților berlinei cu care Ludovic și familia fugiseră, în chip rușinos, spre Varennes. Ele se sesizaseră de legăturile curții cu forțele contrarevoluționare din țară, cu emigrația de peste hotare, cu puterile străine ostile.

„DEȘERTURILE SÎNT DE PREFERAT POPOARELOR REVOLTATE“

Societăți aristocratice clandestine unelteau în departamente. Nu stăteau cu mîinile încrucișate nici prinții, ducii, conții și marchizii trecuți peste graniță. În castelul Schonbornlust, în hotelul Poștei sau în tripoul „La trei coroane“ din Koblenz, la Worms, Keppel, Spa sau Bruxelles, fugarii complotau. Ei nu jinduiau numai la vestmintele stacojii, cu galoane de aur și argint și cu marginile mînecilor azurii, croite anume pentru vînătoarea de cerbi în pădurile din Montmorency, Villers — Cotterets, Amboise, sau la toaletele somptuoase pentru bals parés. Ei visau să înalțe din nou spînzurătoarea împodobită cu marca seniorială, să salveze monarhia, chiar cu prețul greu al pustiirii și prefacerii Franței într-un imens cimitir, căci, spumega reacțiunea nobiliară împotriva roșiei bonete frigiene, „deșerturile sînt de preferat popoarelor revoltate“. Casele dinastice din Europa amenințau Parisul cu „exe-

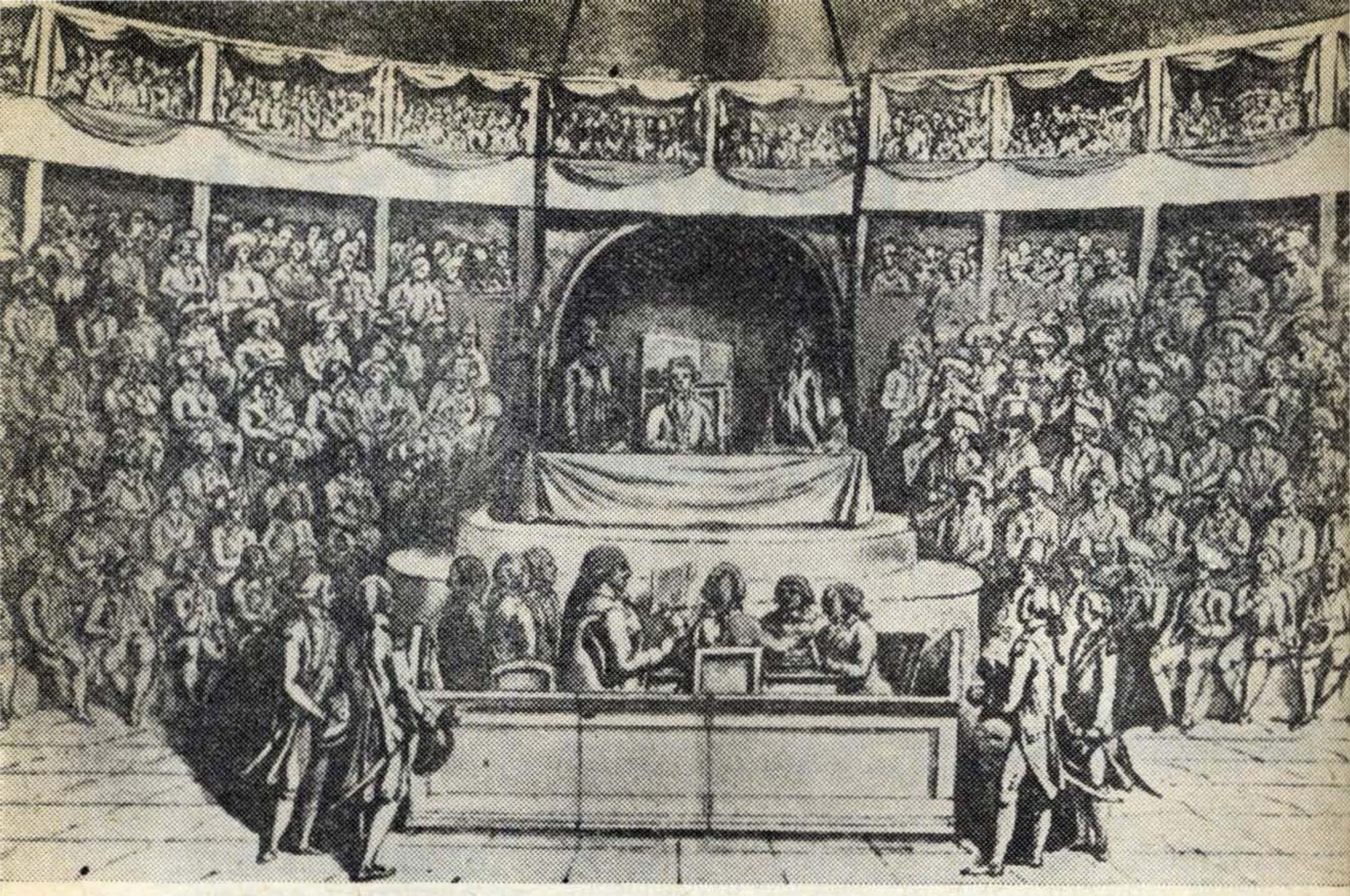

DESEN ANONIM : Ludovic al XVI-lea în fața Convenției, la 11 decembrie 1792. De o parte și de alta, membrii adunării ; mulți dintre ei sînt acoperiți, în semn de dispreț față de rege Deasupra, tribunele publicului (Muzeul Louvre)

cuția militară". În această solidaritate contrarevoluționară a tronurilor își puseseră cea mai mare nădejde de descendentul lui Hugo Capet și Maria-Antoaneta-Josefa-Ioana de Lorena, arhiducesă de Austria, regină a Franței. Printre multele mesaje și apeluri care au umplut ranițele curierilor secreți s-a aflat și scrisoarea trimisă, la 3 octombrie 1791, de Ludovic al XVI-lea regelui Prusiei, Friedrich-Wilhelm, în care spunea : „M-am adresat Împăratului (Austriei — *n.n.*), Împărătesei Rusiei, regilor Spaniei și Suediei și le-am înfățișat ideea unui congres al principalelor puteri ale Europei, sprijinit de o forță armată, ca modul cel mai bun pentru a opri aici pe facțioși, de a da mijloacele de restabilire a unei ordini a lucrurilor mai de dorit și a evita ca răul care ne chinuie pe noi să cuprindă celelalte state ale Europei".

„AICI ÎNCEPE ȚARA LIBERTĂȚII!"

Actele și comportarea regelui revărsaseră cupa mîniei populare. Dacă în urmă cu cincizeci de ani, marchiza de Chatelet se putea dezbrăca nepăsătoare în fața personalului domestic al castelului său, deoarece nu i se dovedise că acei ce o slujeau sînt oameni, acum astfel de scene nu mai erau cu putință. Revoluția lansase „Declarația drepturilor omului", iar pe podul de lîngă Strasbourg se putea citi celebra frază : „Aici începe țara libertății". Jacques Bonhomme, francezul de rînd, multiplicat în douăzeci și cinci de milioane de exemplare, sudate într-o puternică națiune, șterse blazoanele și privilegiile celor 80 000 de familii de nobili, doborîse feudalitatea și, ca o năprasnică furtună, zguduise palatul Tuileries, determinînd, la 10 august 1792, suspendarea lui Ludovic al XVI-lea și încarcerarea sa în închisoarea Temple.

La numai patruzeci de zile, în împrejurările grele ale invaziei armatelor prusiene comandate de ducele de Braunschweig și ale pericolului unui război civil în interior, slăbănoaga Adunare legislativă lăsa locul alteia noi, aleasă în vreo două săptămîni prin vot universal : Convenția națională. Două treimi din cei 749 de deputați erau oameni noi, care nu făcuseră parte din adunările anterioare : Constituanta și Legislativa. O adunare predominant burgheză ; doar 29 de aristocrați, 16 episcopi și 10 vicari, 2 muncitori (un armurier și un țesător). Predominant burgheză, dar nu și omogenă. Două curente principale își disputau hegemonia : *montagnarzii (iacobinii)*, în frunte cu Robespierre, Danton, Marat, Saint-Just, Camille Desmoulins, secondați de oameni ai ac-

ţiunii ca Dubois-Crancé, Isabeau, Forestier, Ingrand, Goupilleau de Fontenay, ori un Saliceti, despre care mai tîrziu Napoleon avea să spună că în momente de criză un om ca acesta valora cît o armată de o sută de mii de oameni ; *girondinii*, avînd ca lideri pe Brissot, Vergniaud, Pétion, Condorcet, Barbaroux, Gensonné. Montagnarzii reprezentau stînga, care se sprijinea pe mase, girondinii — dreapta, care se temea de antrenarea poporului. La mijloc *mlaştina* în care se bălăceau figurile şterse ale unui Cazeneuve sau Bazoche — „o mobilă" după opinia lui Saint Just. Reţineau atenţia atitudinea antiregalistă a unui prinţ de sînge — Louis-Philippe d'Orleans, supranumit Philippe Egalité, vărul regelui — ca şi vehemenţa unui abate — Grégoire. Dădeau culoare evantaiului Convenţiei romantici ca Yzarn de Valady, revoluţionari din vîrful buzelor de tipul lui Vigneron, vicleni de alde Sieyés şi Fouché, cinici ca Barras, Régis de Cambacérès — „femelă fără jupoane" după expresia lui Pierre-Joseph Cambon, donjuanul Fréron, un Isnard — „Gargantua al Convenţiei" — sau Girard — „cel mai mare beţivan al Convenţiei". După cum se vede, nu era doar „o adunare de filozofi", cum o caracteriza deputatul Manuel.

Încă în prima şedinţă de lucru a Convenţiei, la 21 septembrie, Collot d'Herbois a propus desfiinţarea monarhiei. L-a susţinut cu tărie abatele Grégoire : „Vă cer ca, printr-o hotărîre solemnă, să înlăturaţi monarhia. Regii sînt în ordinea morală ceea ce monştrii sînt în ordinea fizică. Iar curţile sînt atelierul crimelor şi vizuina tiranilor". Nici o voce în sprijinul monarhiei. Iar hotărîrea — o singură frază : „Convenţia naţională decretează, în unanimitate, că regalitatea este abolită în Franţa". Aceeaşi unanimitate, la 25 septembrie, sancţiona : „Republica Franceză este una şi indivizibilă".

CE ESTE DE FĂCUT CU REGELE DETRONAT?

Răspunsul la această întrebare a ascuţit confruntarea dintre montagnarzi, partizani ai judecării şi condamnării regelui, şi girondini, care, împinşi de evenimente, după cum observă Mignet, să fie republicani, căutau să tergiverseze şi să salveze pe burbonul francez, cu gîndul de a-l păstra pentru un eventual tîrg cu aristocraţia.

Dar la 15 octombrie, deputatul Bourbotte exploda : „Ce ? Au fost comise atentate împotriva libertăţii publice şi vinovatul mai respiră încă !" Şi a doua zi, Comitetul legislativ a fost pus în gardă cu privire la „procedura ce trebuie urmată pentru a-l judeca pe Ludovic al XVI-lea". La 7 noiembrie, Convenţia asculta concluziile raportului lui Jean Mailhe : Ludovic al XVI-lea poate fi judecat. De cine ? De Convenţia naţională însăşi.

Iată însă că e 3 decembrie şi discuţiile asupra acestui raport nu s-au încheiat. În această zi, Maximilien Robespierre va da lovitura imparabilă : „Ludovic trebuie să moară pentru ca patria să trăiască... Cer Convenţiei naţionale să-l declare trădător al naţiunii franceze, criminal faţă de umanitate". Şi a obţinut decretul : „Ludovic al XVI-lea va fi judecat de Convenţia naţională".

Constituirea comisiei pentru întocmirea actului de acuzare şi propunerea ca votul să fie public, prin apelul nominal (ceea ce crea posibilitatea ca asupra deciziei să influenţeze masa patrioţilor, cluburile, sectoarele Parisului, sanculoţii), a smuls şi mai mult terenul de sub picioarele girondinilor în favoarea montagnarzilor. Patru zile i-au fost suficiente lui J. B. Robert Lindet pentru a întocmi rechizitoriul necruţător asupra atentatelor şi crimelor celui ce urma a fi tradus în faţa justiţiei.

La 11 decembrie, orele două p.m., Ludovic a fost adus la bara Convenţiei. „Ludovic, poţi să stai jos", i s-a adresat preşedintele Barère, punîndu-i apoi 57 de întrebări, la care nu a putut să audă decît invariabilul răspuns negativ, încît după trei ore nu-i rămînea altceva de făcut decît să lanseze invitaţia : „Ludovic, poţi să te retragi !" Fostul rege se va mai întîlni cu adunarea încă o dată, la 26 decembrie.

La 15 ianuarie 1793, după-amiază, Convenţia a început votul pentru a răspunde la trei întrebări :

— Este vinovat Ludovic Capet de conspiraţie împotriva libertăţii publice şi contra siguranţei generale a statului ? Da ! au proclamat 683 de deputaţi.

— Va trebui să fie supusă ratificării poporului judecata Convenţiei naţionale contra lui Ludovic Capet ? Cu 424 de voturi contra 287, Convenţia a respins „apelul la popor", o nouă tentativă girondină de tergiversare a sentinţei fiind astfel handicapată.

Răspunsul la cea de-a treia întrebare — ce pedeapsă trebuie să i se aplice lui Ludovic, fost rege al francezilor ? — avea să fie dat în cele două zile următoare.

MOARTE SAU INDULGENŢĂ?

16 ianuarie, zi friguroasă, cu promoroacă, cu un cer de plumb. Dar Parisul e în picioare. La Palais Royal, devenit forum al Revoluţiei, în grădina Tuileries, în cafenelele Procope, Beauquêne, Hottot, de Foy, du Caveau, du Salon se citesc cu febrilitate ziarele şi se face haz pe seama „arhitigresei

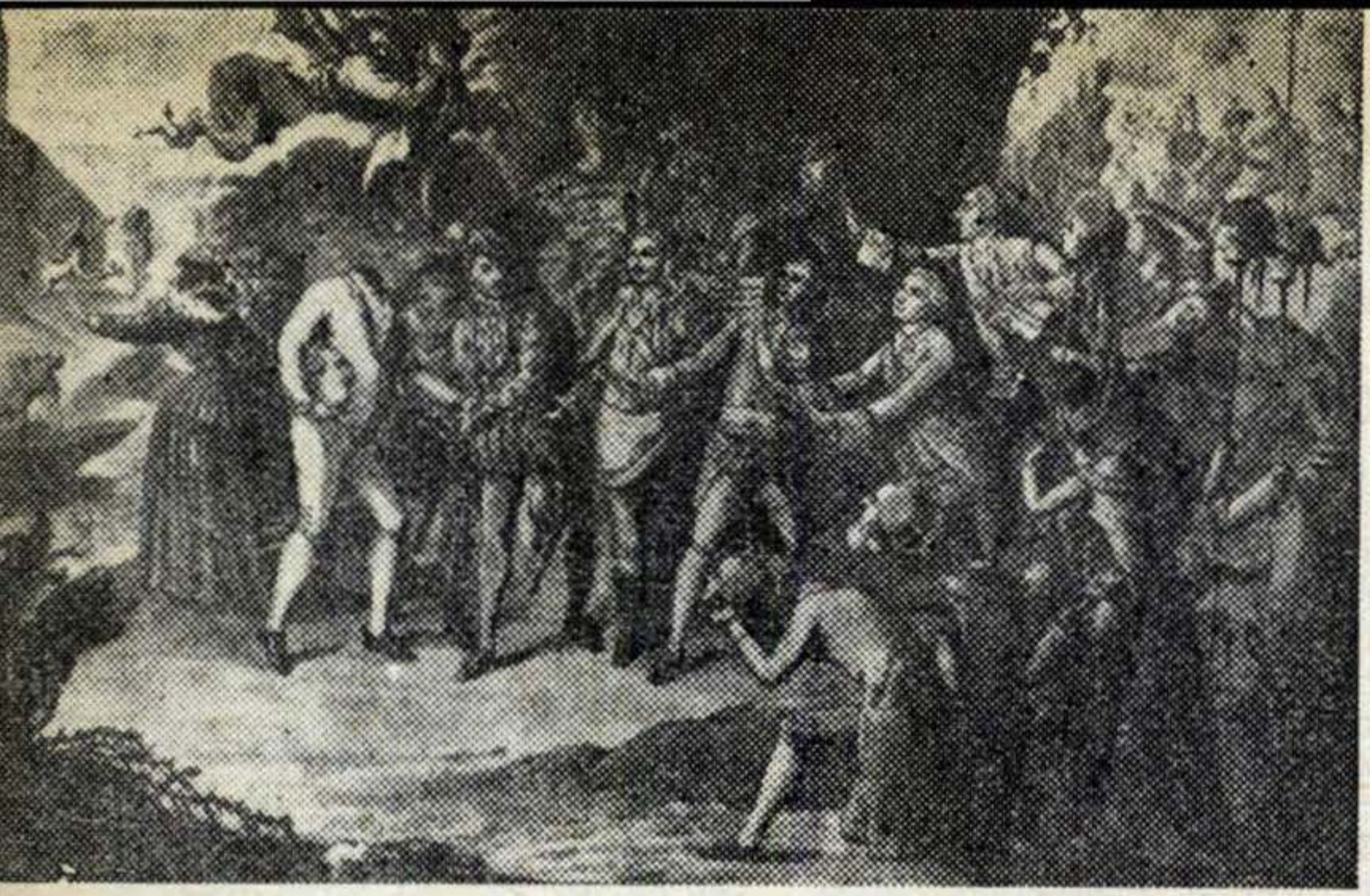

STAMPĂ SATIRICĂ reprezentînd întîlnirea, în Infern, a lui Ludovic al XVI-lea cu alţi monarhi decapitaţi

austriace“ şi a „domnului Veto“. În acelaşi timp, la cel de-al doilea etaj al turnului Temple, Ludovic stă de vorbă cu cel mai bătrîn dintre avocaţii săi, Malesherbes, şi răsfoieşte „Istoria Angliei“ a lui Hume, oprindu-se, pentru a nu ştiu cîta oară, la capitolul despre Carol I Stuart, învins de Cromwell, acuzat de înaltă trădare, deferit Parlamentului, condamnat la moarte şi decapitat.

În sala Manejului de la Tuileries se fac ultimele pregătiri pentru deschiderea şedinţei Convenţiei naţionale. Pe coridoare, deputaţi şi cetăţeni sporovăiesc sau fac pronosticuri.

La ora 10 şi jumătate, deputaţii sînt pe locurile lor. În primele tribune, burgheze elegante, împodobite cu panglici tricolore, mănîncă portocale şi prăjituri şi servesc lichioruri. Deasupra, în băncile rezervate poporului, un adevărat delir. Revoluţionari din cartierul Saint-Antoine, mici negustori, meseriaşi şi soldaţi, vociferează, sub îndemnul unei femei din cartierul Halelor, dată dracului, supranumită „Arhiducesa“. Coridoarele, la fel, sînt tixite de lume. Mulţimea care n-a putut pătrunde este masată în jurul clădirii. Convenţia îşi începe lucrările sub preşedinţia lui Barère, care va alterna cu aceea a lui Vergniaud. Dar marea problemă a zilei va fi pusă în dezbatere spre ora 7 seara, cînd deputatul Salle, care îndeplineşte funcţia de secretar, anunţă începerea apelului nominal. Se va vota pe departamente, deputaţii fiind strigaţi nu în ordinea alfabetică, ci în ordinea în care au fost aleşi. Primul departament — Haute-Garonne, ultimul — Gard.

În cadrul acestei atmosfere febrile, Arthur Conte face să defileze în faţa noastră reprezentanţii celor 83 de departamente ale Franţei.

Cel dintîi votează Jean-Baptiste Mailhe. Omul care făcuse raportul cu privire la judecarea lui Ludovic se bîlbîie. „Votez pentru moartea lui Ludovic, spune el, dar voi face o observaţie — dacă moartea întruneşte majoritatea, gîndesc că ar fi demn pentru Convenţia naţională să examineze dacă n-ar fi politic şi util de a grăbi sau de a amîna momentul execuţiei“. Această declaraţie confuză, care în fond se pronunţă pentru condamnarea la moarte, dar şi amînarea executării sentinţei, este întîmpinată cu apostrofa : „Cine te-a cumpărat ?“ Al doilea ales, montagnardul Delmas, votează pentru pedeapsa cu moartea : „Înainte de a urca la tribună, mi-am consultat conştiinţa ; nu-mi reproşează nimic ; nu cunosc decît o pedeapsă împotriva conspiratorilor“. Peres de Lagesse însă este primul care nu votează pedeapsa cu moartea, ci recluziunea şi surghiunirea. „Eu cred, spune el, că tiranul ne-ar face mai mult rău prin moartea sa decît prin continuarea ruşinoasei sale existenţe“.

Astfel, departamentul Haute-Garonne reprezintă o oglindă a ceea ce va urma : voturile diferitelor orientări din sînul Convenţiei se vor grupa pe aceste trei direcţii : pedeapsa cu moartea, pedeapsa cu moartea dar, cu amînarea execuţiei, indulgenţa.

„TOTUL ESTE PIERDUT!“

Cei care vor salvarea regelui îşi aţintesc privirile spre departamentul Girondei. Apărătorii regelui, în număr de trei, instalaţi într-o casă situată în spatele Manejului, iau cunoştinţă de ceea ce se petrece în Convenţie, datorită unei spărturi pe care au făcut-o într-un zid despărţitor, unde este instalat un tînăr avocat. „Votul lui Vergniaud ne este favorabil şi el va antrena pe celelalte“ — se consola septuagenarul Malesherbes. Dar primul ales al Girondei, Vergniaud, care, numai cu cinci minute înainte de a urca la tribună, le spusese unor prieteni că „nu va vota moartea cu nici un preţ“, se pronunţă pentru pedeapsa capitală, asezonînd-o cu amendamentul amînării. Buimăceală pe chipul girondinilor, aplauze pe băncile Montagnei. Stupoare în rîndurile avocaţilor regali : „Dumneavoastră vă înşelaţi !“ se răsteşte Malesherbes la cel care-i comunică ştirea despre votul fruntaşului girondin. „Acesta nu-i Vergniaud ! Este imposibil !“ „Vai“, suspină de Sèze, celălalt avocat. „Nu se înşeală. Totul este pierdut“.

Și departamentele urmează unul după altul. Pînă în zori, numărul celor apelați se ridică la 266, dintre care numai 8 sînt absenți. Cu al 267-lea începe votul deputaților din orașul Paris. Primul — Maximilien Robespierre. „Incoruptibilul" își încheie unul dintre cele mai bune discursuri ale sale cu „Votez pentru moarte !". Danton, Marat, Camille Desmoulins — același verdict. Ultimul pe lista pariziană — Philippe Egalité. Dreapta nu crede că un membru al familiei regale va îndrăzni să voteze moartea suveranului său. Și totuși, fostul duce d'Orléans se alinia**ză celor** ce au cerut moartea. Din cei 24 de deputați ai Parisului — 21 votează în acest sens.

Și votul continuă. Pentru a cere moartea regelui, Couthon, deși paralizat de ambele picioare, vine în fotoliul său rulant, un straniu vehicul, care a servit „nevestei lui Charles — Philippe Capet" (contesa d'Artois), cumnata regelui. Dar bătrînul și încă vînjosul Sauve, negustorul, nu este de aceeași părere. Se declară pentru recluziune, deoarece nu vrea să deterioreze relațiile franco-spaniole, pentru că este interesat în importul berbecilor merinos de peste Pirinei, singurii în măsură să amelioreze lîna turmelor din Normandia. Ba, Morisson, vlăstar al unei vechi familii, care a venerat întotdeauna pe rege ca pe un egal al lui dumnezeu, se abține, reușind să fie considerat ca neparticipant la vot.

Cel de al 189-lea vot pentru pedeapsa cu moartea îl consemnăm pentru că aparține celui de-al doilea ales al departamentului Seine-et-Loire, strălucitul ziarist Carra, fost secretar al domnitorului moldovean Ghica — cel decapitat din ordinul sultanului —, autor al unei „Histoire de la Moldavie et de la Valachie". „În virtutea legii — spune el — care aplică pedeapsa cu moartea crimei de atentat la siguranța generală a statului ; pentru satisfacerea principiilor care constituie adevărata politică a națiunilor ; pentru învățămînt popoarelor din toate timpurile și din toate locurile ; și pentru spaima tiranilor, votez pentru moarte".

Cu ultimul strigăt, Jean-Pierre Chazol, deputat din mlaștină, apelul nominal se încheie.

SENTINȚA

În vreme ce luminile sînt aprinse de mult, secretarii biroului Convenției recapitulează rezultatele votului : 361 de deputați au votat moartea fără condiții, 66 s-au pronunțat pentru aceeași pedeapsă dar cu amînare, iar 289 au opinat pentru recluziune, detențiune, deportare.

Solemn, în picioare, președintele Vergniaud proclamă rezultatul scrutinului : „Declar, în numele Convenției naționale, că pedeapsa pe care aceasta a pronunțat-o împotriva lui Ludovic Capet este moartea." Executarea acestei sentințe va avea loc la 21 ianuarie, ora 10,15.

Moartea regelui nu lăsa revoluționarilor decît o singură cale — a luptei pentru victorie. „Acum, cînd am pornit pe această cale, scria deputatul Lebas, toate drumurile sînt tăiate în urma noastră ; de voie sau de nevoie, trebuie să mergem înainte. Acum, mai mult ca niciodată, se poate spune : să trăim liberi sau să murim."

Dar ceilalți ? Profitorii revoluției ? Ei vor sesiza la vreme că bicornul lui Bona-

17 ianuarie 1793, ora 11 seara : după 37 de ore, dezbaterile ședinței permanente a Convenției naționale iau sfîrșit. Pe ultima pagină a procesului-verbal își pun semnăturile deputații membri ai biroului adunării : Vergniaud — președinte, Bancal, Dufriche-Valazé, Gomaire și Salle — secretari

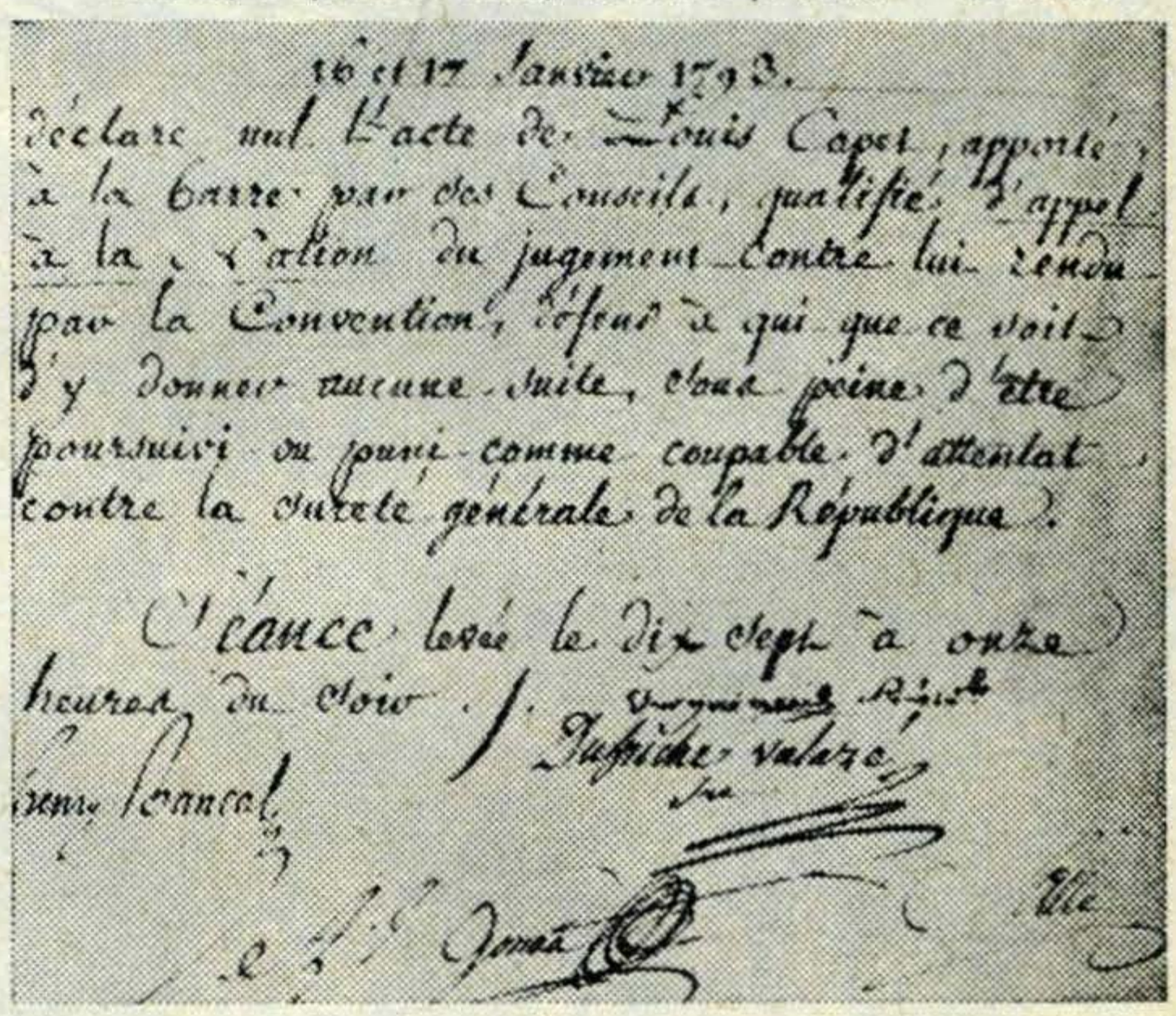
16 et 17 Janvier 1793.
Déclare nul l'acte de Louis Capet, appelé à la barre par le Conseil, qualifié d'appel à la prononciation du jugement contre lui rendu par la Convention, l'Opposition à qui que ce soit y donner aucune suite, sous peine d'être poursuivi comme coupable d'attentat contre la sureté générale de la République.
Séance levée le Dix sept à onze heures du soir.
Vergniaud Président
Dufriche Valazé
Bancal
Salle
Gomaire

parte poate înlocui cu succes coroana celor ce erau unși în catedrala de la Reims. Cînd, cu ani mai tîrziu, Napoleon, împărat, va aprecia votul lui Fouché, din ianuarie 1793, drept „o eroare, o gravă eroare", acesta îi va replica imperturbabil : „Nu, sire. A fost primul serviciu pe care vi l-am adus".

O APOTEOZĂ în granit : celebra Marsilieză a sculptorului Rude (Arcul de Triumf din Paris)

ÎN CULISELE CONFLICTULUI DINTRE HORIA SIMA ȘI ION ANTONESCU

La 20 septembrie 1940, la Predeal, Horia Sima cerea legionarilor **„recunoștință, credință și devotament față de dl. general Antonescu, pentru că i-a înălțat și onorat cu participarea la guvernarea țării“.** Patru luni mai tîrziu, în ianuarie 1941, la București, același Horia Sima socotea că sosise momentul de **„a îndrăzni actul cel mare“** — doborîrea lui Antonescu.

Ce s-a întîmplat în acest răstimp? De ce s-a schimbat atitudinea lui Sima față de general? Și mai ales, ce rol îndeplineau căpeteniile naziste de la Berlin în această transformare?

PETRE ILIE
NICOLAE AURELIU

O bătălie pe mai multe fronturi

În primele zile care au urmat după instaurarea dictaturii militare fasciste, la 6 septembrie 1940, Garda de fier nu revendica singură guvernarea. E concludent în acest sens articolul lui I. Zelea Codreanu (tatăl „căpitanului“), publicat în „Porunca vremii“, prin care se cerea legionarilor **„timp pentru a se pregăti de conducere“.**

Totuși, încă de pe atunci, se putea remarca faptul că manifestul redactat de Horia Sima înfățișa abdicarea lui Carol al II-lea ca rezultat exclusiv al acțiunii desfășurate de Gardă, în timp ce memoriul lui Antonescu arăta că abdicarea se datorește — la fel de exclusiv — eforturilor sale personale. Ambii exponenți ai hitlerismului în România intrau astfel în conflict încă de la începutul colaborării lor.

În primul ei stadiu, bătălia a fost mai mult sau mai puțin surdă și s-a desfășurat pe mai multe fronturi. În sectorul economic s-au manifestat pe această cale contradicțiile de interese din sînul claselor exploatatoare din România. Cercurile aservite capitalului german s-au grăbit să facă jocul acestuia, acaparînd la iuțeală cît mai multe din întreprinderile pe care puteau pune mîna. Astfel, directorului general al concernului Buhuși i s-a impus, cu pistolul în spate, să vîndă fabrica „Dorobanțul“ pentru o sumă derizorie; cea care avea să profite de pe urma acestei tranzacții era firma Scherg. La societatea „Mica“, care exploata minele de aur din Transilvania, C. Argetoianu a fost scos, tot cu forța, din consiliul de administrație și înlocuit cu reprezentanți ai Gărzii de fier, de fapt oameni de paie ai trusturilor din Germania. Industriași ca Mociornița și moșieri ca Știrbey, Ghica, Meitani, Cantacuzino și alții sprijineau această acțiune de mari proporții.

Unele cercuri influente ale burgheziei au urmărit cu multă îngrijorare **raptul** hitlerist și legionar. O nemulțumire tot mai mare stîrnea anarhizarea vieții economice, haosul care domnea ca urmare a instalării legionarilor în conducerea a numeroase întreprinderi.

Acțiunile teroriste ale Gărzii de fier, caracterul ei fățiș de agentură străină au trezit o profundă indignare în sînul maselor populare. Forțele democratice ale țării în frunte cu comuniștii s-au ridicat cu hotărîre împotriva actelor criminale ale legiunii.

În aparatul de stat, și îndeosebi în instituțiile cu atribuții administrative și de „păstrare a ordinii publice“, pătrunderea legionarilor se făcea de asemenea în pro-

porții masive, aducînd cu ea domnia arbitrarului și încălcarea brutală a tuturor prevederilor legale. La 15 ianuarie 1941 Antonescu scria exasperat lui Horia Sima : **„Noțiunea disciplinei de stat a dispărut. Fiecare procedează cum vrea și judecă cum vrea".**

Devenea din ce în ce mai limpede ceea ce voia Garda de fier : acapararea întregii puteri în stat. În acest scop, se înmulțeau ca ciupercile diferite organizații legionare : cele de tip paramilitar (ca „spărgătorii de fronturi", „batalioanele de șoc" etc.), cele de așa zis interes obștesc (ca : „ajutorul legionar", „cantinele legionare", „cooperativele legionare" etc.), pînă și bisericile legionare, în care predomina culoarea verde, devenită astfel o spoială politică în toate sensurile acestui cuvînt.

Teroarea a constituit argumentul de bază în activitatea Gărzii de fier. Masacrul de la închisoarea Jilava și din localul poliției bucureștene în noaptea de 26 spre 27 noiembrie 1940, a costat viața a 67 de foști demnitari și funcționari superiori. În ziua de 27 noiembrie, au fost asasinați Nicolae Iorga, Victor Iamandi și Virgil Madgearu. Prin aceste crime, legionarii nu se mulțumeau să se răfuiască cu oamenii politici care, în anumite perioade din activitatea lor, se situaseră pe poziții potrivnice hitlerismului și reprezentanților săi din România, ci făceau în același timp și o demonstrație de forță, menită să intimideze pe cei cu care împărțeau conducerea statului și, în primul rînd, pe Ion Antonescu.

înarmați legionarii, fuseseră furnizate de Peter Geissler, șeful Gestapoului din România. Într-o scrisoare adresată la 5 decembrie 1940 **„mult stimatului camarad Horia Sima"**, sinistrul Heinrich Himmler aproba toate fărădelegile legiunii, înregistrînd cu satisfacție paralelismul existent între **„dezvoltarea mișcării legionare și cea a partidului național-socialist din Germania".**

Comentînd în aceeași scrisoare asasinatele din noiembrie, Himmler nota : **„O asemenea măsură este justă, pentru că ea nu poate fi adusă niciodată la îndeplinire**

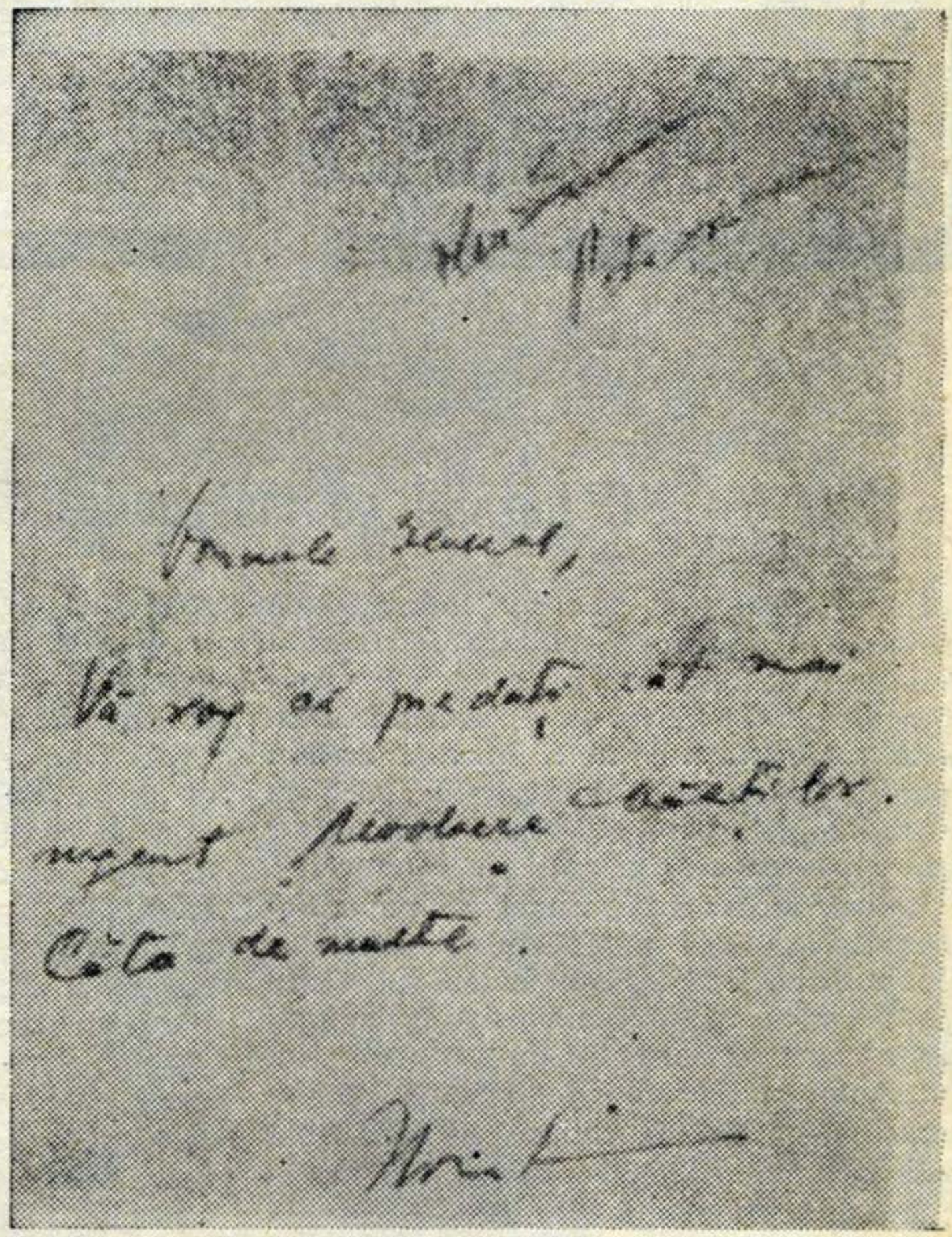

Horia Sima către generalul Petrovicescu : „Vă rog să predați cît mai urgent revolvere băieților. Cît de multe"

Rolul Berlinului

Era evident că legionarii, unelte docile ale Germaniei naziste, nu acționau de capul lor, fără a avea binecuvîntarea patronilor de la Berlin. Documentele dovedesc într-adevăr că Horia Sima și acoliții săi se bazau pe sprijinul moral și material al unora dintre căpeteniile hitleriste. Cele 5 000 de pistoale Walter, cu care au fost

de justiția ordinară, care este legată de paragrafe și va depinde întotdeauna de un formalism al paragrafelor". În încheierea misivei sale, Himmler îl asigura pe Horia Sima : **„Pentru mine, în calitate de S.S. Reichsführer și șef al poliției germane, se înțelege de la sine că voi da în orice privință concursul meu, atît cu sfatul cît și cu fapta, statului român și mișcării legionare, la reorganizarea poliției precum și la organizarea mișcării".**

Cu o asemenea poliță în alb în buzunar, Horia Sima a considerat că totul îi este permis. Cînd în urma vehementelor proteste ale opiniei publice, poliția legionară a fost desființată, aproape întreg personalul ei a fost încadrat în poliția de stat. Din ce în ce mai pe față, Garda de fier vorbea despre eliminarea de la putere a oricărui rival. În acest scop, la 2 decembrie 1940, Horia Sima a inițiat un turneu de întruniri care l-a purtat prin toată țara, de la Constanța la Alba Iulia și de la Timișoara la Predeal. Ministrul de interne Petrovicescu și prefectul de poliție al Capitalei, colonelul Zăvoianu, organizau înarmarea legionarilor. La 16 ianuarie 1941, șefii de cuib din București erau convocați de Pătrașcu, secretarul general al mișcării legionare, care le declara : **Divorțul dintre noi și general este iremediabil... S-a săpat o prăpastie între noi și generalul Antonescu... Revoluția noastră este pătată de sîngele nostru și nu contează suferințele generalului Antonescu, pe lîngă suferințele noastre, ale tuturor. Noi sîntem mulți și el este singur".**

Aroganța legionarilor se mai întemeia și pe alte considerente. Horia Sima avea relații strînse cu Herman Neubacher, împuternicit pentru problemele economice ale Germaniei în România, sub îndrumarea căruia lua toate măsurile pentru **„germanizarea economiei românești".** Pe de altă parte, din convorbirile avute cu generalul Hansen, șeful misiunii militare germane în țara noastră, conducătorul legionarilor conchisese că se bucură de nelimitatul lui concurs.

Acestea au fost cîteva din premisele care i-au determinat pe legionari să dezlănțuie, la 21 ianuarie 1941, sîngeroasa lor rebeliune.

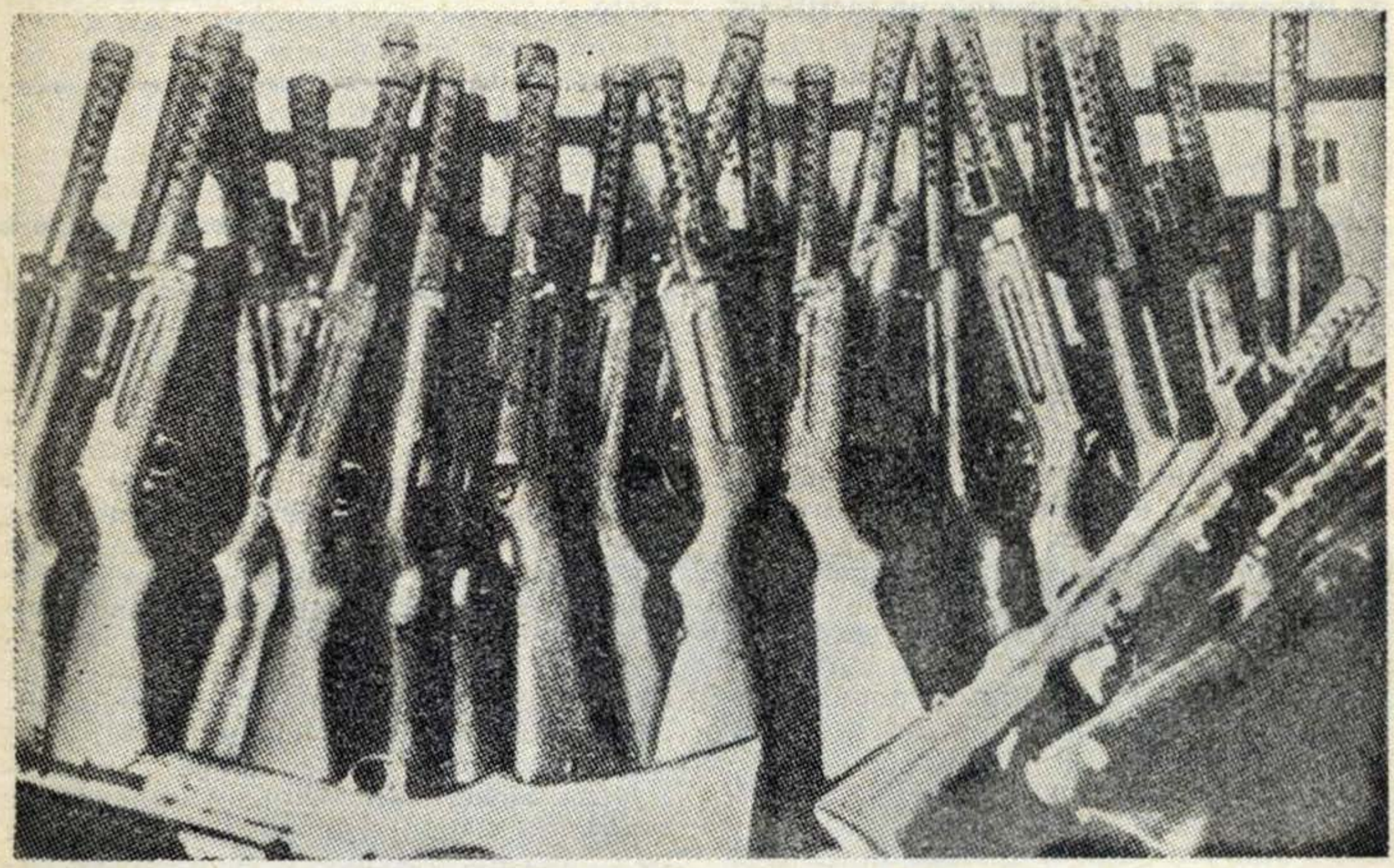

„Băieții" au căpătat pistoalele de la S.S.-iști

Atuurile lui Antonescu

În lupta dusă împotriva celor pe care în discursurile sale îi numea **„dragii săi camarazi"**, generalul Antonescu se bizuia tot pe sprijinul Berlinului. El nu ignora intențiile legionarilor de a-l înlătura de la putere, ca dovadă convorbirea avută cu Hitler, la 14 ianuarie 1941. Führerul convocase cu acest prilej la Berghof și pe Horia Sima, care însă prins de pregătirile rebeliunii și, după cum avea să arate mai tîrziu Killinger, temîndu-se de o explicație, nu a dat curs invitației.

Documentele păstrate în legătură cu întrevederea menționată mai sus arată că Antonescu i-a expus lui Hitler preocupările pe care i le pricinuiau amenințările Gărzii de fier. **„Führerul cancelar declară că le înțelege pe deplin,** notează sinteza acestei convorbiri. **Domnia sa își amintește în termeni vii că a avut de luptat cu dificultăți interne și mai mari, deși venise la putere sprijinindu-se pe un partid disciplinat".**

Hitler a evocat în fața lui Antonescu evenimentele de la 30 iunie 1934, cînd lichidase pe Ernst Röhm, conducătorul batalioanelor de asalt, împreună cu un mare număr din colaboratorii lui. **„Domnia sa adaugă că nu este exclus ca generalul Antonescu să se vadă obligat a face o operațiune asemănătoare,** se scrie în continuare în sinteză. **Domnia sa are însă convingerea nestrămutată că generalul Antonescu este singurul om în măsură să o facă".**

Era mai mult decît o aluzie, era un îndemn direct și cu siguranță că Antonescu așa l-a interpretat. Cu atît mai mult cu cît Hitler a avut grijă să sublinieze că la baza colaborării româno-germane nu stă **„existența unei organizații române identice sau adaptate după partidul național-socialist... Dacă generalul Antonescu anticipează un rezultat favorabil de pe urma ruperii relațiilor dintre partidul național-socialist și mișcarea legionară, aceasta nu va însemna pentru Germania un sacrificiu".**

Antonescu a înțeles că i se dă mînă liberă. Era răsplata pentru angajamentele pe care și le luase, în numele său personal și al armatei, în fața guvernului hitlerist și a comandamentului suprem al armatei germane. Ceea ce precumpănea atunci erau considerente îndeosebi de ordin militar: Germania pregătea agresiunea în Balcani și mai ales împotriva Uniunii Sovietice.

Convins pe bună dreptate că a cîștigat încrederea lui Hitler, Antonescu a ordonat arestarea lui Petrovicescu și Zăvoianu, care au încercat să se opună, dar fără succes. Sigur de sine, Antonescu declara că **„își va asuma el însuși sarcina de a organiza legiunea întrucît a devenit evident în ultimele patru luni că ea este incapabilă să facă aceasta prin propriile sale eforturi".**

Se vedea astfel, o dată mai mult, că agentura nazistă din România reflecta cu fidelitate antagonismele dintre diferitele clici existente în rîndul căpeteniilor naziste.

Capitularea

Se cunosc în general cele petrecute la București și în țară în cursul rebeliunii legionare. Cele cîteva zile din ianuarie au reprezentat punctul culminant al sîngerosului desmăț instaurat de Garda de fier, adăugînd noi victime și noi distrugeri la un întunecat bilanț. Legionarii au ucis cu sălbăticie sute de oameni fără apărare, au incendiat locuințe și au prădat magazine, au făcut tot ce au putut pentru a introduce domnia nelimitată a teroarei.

De ce au capitulat legionarii? Pentru că armata n-a ezitat să tragă în plin. Dar și pentru că ei erau lipsiți de sprijin în popor, datorită urei nemărginite stîrnite în mase, a repulsiei ce cuprinsese populația în fața terorismului bandelor fasciste, care arseseră ostașii ca pe niște torțe vii, atîrnaseră în abatoare evrei și antifasciști, devastaseră casele oamenilor pașnici. Nu-i mai puțin adevărat că reprezentanții Germaniei hitleriste în România au abandonat cauza legionară, atunci cînd și-au dat seama că führerul este alături de Antonescu. Astfel, solicitat de Horia Sima să folosească unitățile germane de sub comanda sa pentru a lupta alături de legionari, generalul Hansen devenise, subit, surd. Neubacher a impus căpeteniilor legionare să înceteze focul. Împuternicitul german nota în legătură cu întrevederea pe care a avut-o cu Horia Sima, după ce i-a transmis ordinul de capitulare :**„nu a urmat nici o discuție. Eu am dictat un apel... și Horia Sima l-a semnat".**

Într-o dare de seamă trimisă Ministerului de Externe german la 25 ianuarie 1941, Neubacher scria : **„Pentru mine este absolut sigur că, atît acum cît și în viitor, Legiunea nu este coaptă pentru a conduce singură statul...".**

Dar curmînd zelul „revoluționar" al Gărzii de fier, hitleriștii nu înțelegeau să părăsească la restriște pe principalii lor agenți din țara noastră. Reprezentanții diplomatici ai Berlinului au încercat — și în timpul rebeliunii, și în zilele imediat următoare — să realizeze o împăcare Antonescu-Sima și o reluare a colaborării. În fața refuzului lui Antonescu, naziștii au luat măsuri de ocrotire a conducătorilor legiunii, astfel încît, în ciuda eforturilor sale, generalul n-a putut pune mîna pe nici unul din organizatorii rebeliunii. După cum arăta într-un raport trimis Ministerului de Externe la 26 februarie 1941 noul ministru german la București, von Killinger, **Sicherheitdienst-ul** (serviciul de siguranță german) a adăpostit în sediul său pe conducătorii legionari, iar misiunea militară germană i-a transportat în Reich.

Dacă unele cercuri ale partidului nazist sprijineau Garda de fier, forurile conducătoare ale Germaniei hitleriste optau pentru generalul Antonescu, dîndu-și seama și de faptul că legionarii se compromiseseră grav. Grăitor este și raportul lui von Killinger: **„Cu ocazia unei reuniuni care a avut loc la Legație înainte de puci, Reichsschulungsleiter Schmidt, auzind că Antonescu este gripat și nu mai poate veni, a remarcat: „Să sperăm că va sucomba în urma acestei răceli. Ar fi cel mai bun lucru pe care l-ar putea face". Ministrul Neubacher a trebuit să-i atragă atenția lui Schmidt că ar fi mai bine dacă nu ar face astfel de observații. Din acest fapt reiese că Schmidt**

a fost deja influențat împotriva lui Antonescu, încît și-a permis să facă o astfel de observație".

Killinger își încheia raportul cu următoarele concluzii: **„Din aceste fapte este evident că:**

1) **Se poate dovedi o participare directă a cercurilor germane la rebeliune;**

2) **S.D.-ul (Sicherheitdienst) a avut relații strînse cu legiunea și trebuie să fi știut de tensiunea dintre legiune și Antonescu;**

3) **S.D.-ul trebuia să oprească încercările disperate ale legionarilor de-al răsturna pe Antonescu. Lucrul acesta nu s-a făcut. Desigur că legiunea a fost încurajată de această atitudine a S.D.-ului".**

Hitler l-a preferat pe Antonescu...

...pentru că avea nevoie de un guvern care să instaureze un regim cu o ordine cvasimilitară, necesară planurilor agresive hitleriste. Anarhismul legionarilor compromiși periclita asemenea planuri, deși simpatiile șefilor hitlerişti nu dispăruseră pentru pupilii pe care îi crescuseră ani în șir. A fost preferat Antonescu, generalul, omul prin care puteau mai bine să domine armata atît de necesară războiul antisovietic, pregătit febril. S-a dat preferință dictaturii militare și unui dictator militar deoarece și scopurile hitleriștilor de subordonare a României erau militare, în primul rînd. Apoi, legionarii, oricît de dragi continuau să rămînă conducătorilor de la Berlin, prin ura pe care o stîrniseră în popor puteau declanșa revolta maselor și pune în pericol înseși planurile în care era încadrată România cu potențialul său militar și economic.

Jocul dublu al hitleriștilor nu a luat sfîrșit o dată cu înăbușirea rebeliunii. În perioada 1941—1944, ei au utilizat cu abilitate rivalitatea dintre Antonescu și căpeteniile legionare, refugiate în Germania, pentru a obține maximum de concesii de la guvernul antonescian. Ori de cîte ori acesta, sub presiunea valului crescînd al luptei poporului împotriva dictaturii fasciste și a alianței cu Reichul hitlerist, schița vreo rezervă față de cererile mereu mai mari ale Germaniei, conducătorii naziști îl amenințau pe Antonescu cu perspectiva readucerii la putere a lui Horia și a Gărzii de fier. Învrăjbite între ele, cele două agenturi hitleriste și-au îndeplinit astfel cu slugărnicie rolurile hărăzite lor de către cel de al III-lea Reich.

Ostaș ars de rebeli

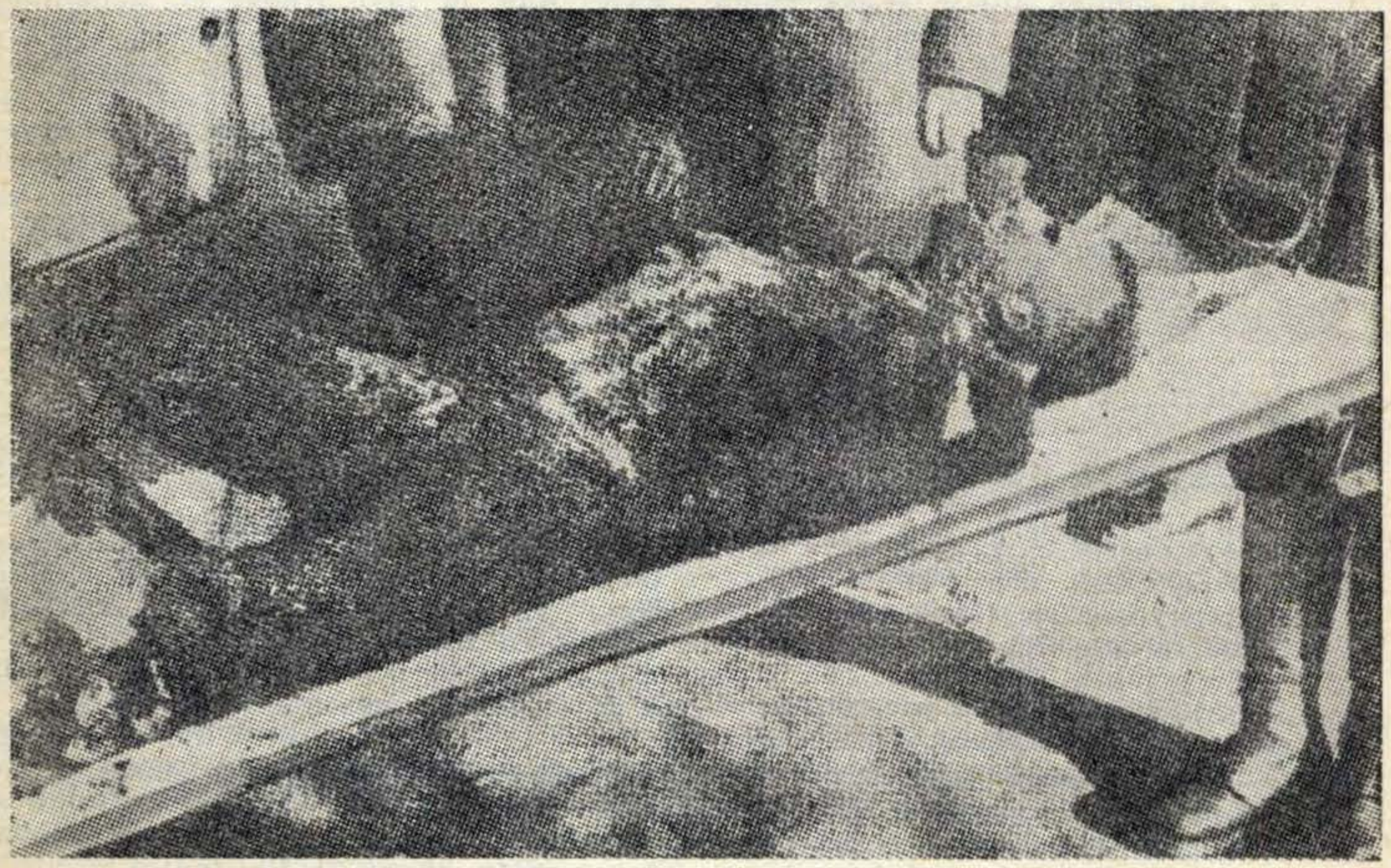

O neobișnuită prietenie epistolară

OLAHUS și ERASMUS

CORNELIU ALBU

Nicolaus Olahus, cel mai de seamă reprezentant român al umanismului din secolul al XVI-lea, s-a născut la Sibiu, în ziua de 10 ianuarie 1493. Tatăl său, Ștefan Olahus, „os de domn", se refugiase din Țara Românească pentru a nu fi „scurtat", ca unul ce putea fi bănuit că rîvnește la domnie. Copilul Nicolaus a învățat carte în orașul natal și la Orăștie, vechi centru de cultură românească, apoi la școala capitulară din Oradea (1505—1512). La vîrsta de 17 ani a fost acceptat paj la curtea regelui Vladislav, pe care a părăsit-o la moartea acestuia (1516) pentru a ocupa funcția de secretar al episcopului de Pecs, apoi canonic de Pecs (1518) și canonic de Strigoniu (1522). În martie 1526, el a fost numit secretar și consilier al regelui Ludovic al II-lea și al reginei Maria. După bătălia de la Mohacs (1526), Olahus a însoțit-o pe regina văduvă în pribegia ei prin Boemia, Austria și Germania (1526—1531). Din anul 1531 și pînă în 1541 îl găsim în Bruxelles. Aici a întreținut o intensă corespondență cu toate personalitățile epocii, printre care și cu Erasmus de Rotterdam, a compus versuri latinești și grecești, a scris două lucrări de istorie — în care se referă și la români — și a fost un sprijinitor al savanților și poeților umaniști din Țările de Jos. Olahus este primul român care a demonstrat în fața Europei culte originea latină și comunitatea de neam a românilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania. A revenit în Ungaria în 1541, unde a ocupat, rînd pe rînd, demnitățile : episcop de Zagreb și cancelar (1543), episcop de Agria (1548), arhiepiscop — mitropolit primat de Strigoniu (1553), regent al Ungariei (1562). Nicolaus Olahus este considerat întemeietorul învățămîntului superior din regatul ungar. A murit în al 75-lea an al vieții, în ziua de 17 ianuarie 1568, fiind înmormîntat în biserica Sf. Nicolae din Tyrnavia (Slovacia).

29 august 1526 : 100 000 de turci, ieniceri, spahii, azapi și achingii, comandați de însuși Soliman Magnificul, întîlneau pe cîmpia mlăștinoasă de la Mohacs cavaleria maghiară, comandată de tînărul rege Ludovic al II-lea, de nobilul Petre Pérény și de episcopul Paul Tomori. Bătălia a fost scurtă și de o violență rar întîlnită. Armata maghiară, lipsită de orice ajutor din afară, slab legată de țărănimea autohtonă, a fost complet nimicită. În două ore s-a hotărît soarta unei armate și a unei țări. Regele Ludovic al II-lea s-a înecat în mlaștini, iar regina Maria, tînăra lui soție, a pornit în pribegie spre apus, poposind, în cele din urmă, la Bruxelles. O întovărășea un român, Nicolaus Olahus de la Argeș, ajuns secretar și consilier de vremuri grele. Aici, în 1531, fratele ei, împăratul Carol Quintul, a numit-o regentă a Țărilor de Jos.

Întîmplarea face ca, în același timp, să se afle în pribegie și Erasmus de Rotterdam, scriitor umanist cu faimă și teolog cu reputație de savant reformator, inovator de idei și adept al libertății de a gîndi, care, fiind și el consilier al lui Carol Quintul, a primit însărcinarea să scrie un tratat cu scopul de „a o mîngîia pe regina Maria și a-i liniști sufletul, foarte îndurerată de moartea soțului prea iubit".

Tratatul solicitat a fost intitulat de Erasmus „De Vidua Christiana". Citindu-l, regina detronată a Ungariei a devenit o admiratoare și o protectoare a renumitului învățat, adăpostit în acei ani la Frieburg, în Elveția. De întocmirea acestui tratat se leagă și prietenia lui Nicolaus Olahus cu Erasmus, prietenie care, documentată azi de o prețioasă corespondență, a durat pînă la moartea lui Erasmus.

La 1 iulie 1530 a pornit din Augsburg, prin intermediul poetului și istoricului silezian Ursinius Velius, prima scrisoare a românului originar din Argeș către prințul umaniștilor, născut la Rotterdam.

După ce-i mulțumește pentru „De Vidua Christiana", Olahus continuă : „Deși chipul meu îți este necunoscut, totuși îmi ești atît de drag și de cunoscut din cărțile tale pe care le țin în mînă ore întregi, citindu-le, încît, în această privință, nu sînt mai prejos decît cei care trăiesc zilnic cu tine, bucurîndu-se de tovărășia ta fermecătoare. În ce mă privește, respectul pe care ți l-am purtat totdeauna se datorește geniului tău divin și strălucitelor tale virtuți". Încheie, cerîndu-i să-l numere printre prieteni, asigurîndu-l „că-l iubește din suflet".

Răspunsul de la Frieburg a venit neobișnuit de repede (în șapte zile) și începea chiar cu ceea ce-l interesa pe secretarul reginei : „Admir cu bucurie sufletul tău, mărinimosule Olahus ; numele tău îl voi scrie printre cei mai de seamă prieteni ai mei". Această scrisoare a produs senzație în cercurile umaniștilor ; Erasmus era considerat spiritus rector al acelei epoci, prețuit de toți puternicii zilei care-i ofereau adăpost și ocrotire, îi cereau să le scrie și-i vînau elogiile.

Olahus a răspuns cu o lungă scrisoare în care făcea interesante considerații asupra prieteniei ; se plîngea că secolul în care trăiește zămislește tot felul de monstruozități omenești ; în schimb credința, caritatea și umanitatea nu mai au trecere, ba chiar sînt pe punctul de a fi îngropate. „M-am născut cu o fire simplă, îmi face plăcere să am legături cu prieteni sinceri, așa cum am înțeles clar că îmi ești, din scrisorile tale". Printre darurile trimise de Nicolaus Olahus lui Erasmus se numără și o linguriță și o furculiță, obiecte rare pe acea vreme, mai ales în apus, unde nu pătrunsese obiceiul rafinat practicat în sud-estul bizantin : „Să nu le consideri ca pe un dar, preciza Nicolaus Olahus într-o altă scrisoare, ci doar un mijloc de a-ți aduce aminte de mine cînd prînzești sau cinezi". Totodată îl informează că va pleca la Bruxelles, pentru că regina Maria urmează să fie numită regentă a Țărilor de Jos. Și de acolo se va strădui să-i fie de folos lui Erasmus în orice împrejurare.

Începînd din 1531, la Bruxelles s-a înfiripat o curte spre care gravitau mulți bărbați de valoare. Nicolaus Olahus stăruia ca Erasmus să se întoarcă în patria lui, în mijlocul poporului din care pornise, așa după cum el însuși ar fi vrut, de bună seamă, să se poată întoarce în țara eliberată de sub jugul otoman.

Răspunsul lui Erasmus din 19 decembrie 1531 este plin de o adîncă semnificație : „Eu nu m-am îndoit niciodată de deose-

bita bunăvoință a lui Olahus față de mine și nu stă cîtuși de puțin în obiceiul meu să măsor prietenia după amabilitatea scrisorilor. Desigur, sînt și aceia care vor, eventual, binele lui Erasmus. De la prieteni ca tine este, desigur, plăcut să primești scrisori, dar știu să și aștept dacă nu primesc, fiindcă de sufletul lor sînt sigur. Ție nu-ți cer altceva decît să continui a fi Olahus, pentru că acest nume cuprinde toate binefacerile prieteniei". În ceea ce-l privește pe el, Erasmus dă asigurări că „nu odată m-am gîndit să mă întorc în Brabanția". N-a făcut-o pînă în acel moment fiind îndemnat la aceasta de prieteni care i-au demonstrat că acolo lucrurile sînt tulburi, iar sănătatea lui e șubredă.

În aceeași scrisoare, Erasmus îi recomandă pe un prieten, Laevinius Panagathus, rugîndu-l să-i găsească o slujbă la curte și să se folosească de el ca profesor pentru limba greacă. Nicolaus Olahus acorda tot sprijinul protejatului lui Erasmus.

Scrisoarea de răspuns a lui Nicolaus Olahus este o piesă foarte „ad rem" : prietenii care-l sfătuiesc să rămînă la Frieburg nu trebuie să fie ascultați fiindcă vorbesc din egoism ; stările de lucruri din Brabanția nu sînt mai primejdioase ca în alte țări ; casa cumpărată poate fi vîndută cu cîștig bun ; drumul de reîntoarcere în patrie îi este larg deschis și asigurat. „Alții fac mari jertfe ca să trăiască liniștiți în patria în care s-au născut și au crescut, și nu rîvnesc decît să slujească patria cu virtutea și învățătura cu care sînt înzestrați.". Urmează argumente nu lipsite de strategie, dar care într-o anumită măsură par a fi o pledoarie pro domo.

„Din scrisorile tale se pare că apreciezi curățenia și sinceritatea sufletului meu de prieten. Tocmai pentru că mă lauzi pentru această sinceritate, îți scriu așa ca unuia care aș dori ca și prietenii mei să nu aibă față de mine altă purtare decît cea pe care o am eu față de voi". Încheie patetic : „Sănătate și dă-mi de știre ce ai de gînd sau, mai degrabă, cînd să te aștept aci. Iubește-mă și trimite-mi un răspuns".

La numai douăsprezece zile, Erasmus răspunde cu una dintre cele mai lungi scrisori ale lui. Reproșurile pe care le face brabanților se referă la clasa dominantă și la preoțime. Ele aveau accente amare și prevesteau marile conflicte social-politice care aveau să izbucnească, peste cîteva decenii, în Țările de Jos. „La voi, în Brabanția, domnesc călugării, un soi de oameni cum nu se poate mai imbecili și mai sălbatici. Mă consideră dușman fiindcă le-am arătat în ce constă adevărata pietate. Ei doresc ca poporul să trăiască în ignoranță. Prezența mea nu le-ar impune tăcere, i-ar atîța. Sînt înarmați cu edicte îngrozitoare. Călugării vor să mă piardă. Regina e mărinimoasă, dar are grijile domniei care nu sînt puține. Împăratul, după ce a cules recolta, a lăsat-o să strîngă spicele. Starea sănătății mele este atît de șubredă încît nu suportă supunere nici traiul în comun. Împăratul nu s-a putut impune dominicanilor spanioli ; cu atît mai mult nu poate face aceasta regina". Fraza din urmă se referă la teama pe care prințul umaniștilor o nutrea față de supliciile sălbatice ale Inchiziției, care tot timpul l-a urmărit cu strășnicie. Afară de aceasta, sănătatea continuă să-i fie șubredă. Totuși se gîndește să trimită un om de încredere să-l informeze exact asupra stărilor de lucruri din Brabanția și să-i pregătească locuința. „Nu ai, prietene Olahus, de ce să-mi ceri iertare pentru sinceritatea ta. Sinceritatea aceasta atît de adîncă, mi-a făcut plăcere pentru că ea reflectă un suflet binevoitor și neprefăcut".

Șirul epistolelor se deapănă, prinzînd episoade din viața și lumina de gîndire a celor doi mari umaniști ai Renașterii. Erasmus se plînge că-i lipsește vinul burgund, iar vîntul și frigul îl țintuiesc la pat. Dacă asta e starea sănătății lui, cu ce-ar mai putea fi folositor acum reginei. Corpul lui nu e slab, ci fragil. Nu se poate întoarce la Bruxelles, dar vrea, cu orice preț, să-și păstreze prietenul : „Tu, Olahus al meu, continuă să fii ca tine însuți și de cîte ori vei avea răgazul desfată-ne cu scrisorile tale".

La 7 februarie 1532, Olahus revine cu adevărate reproșuri. „Dă-ne de știre cînd vii și spune-ne precis ce vrei. Am aflat c-ai primit scrisori nu numai de la împărat, ci și de la regele Franței, care a poruncit să fii primit în oricare oraș ți-ai alege în regatul său. Dacă este așa, înseamnă că tu nu vrei să-ți vezi niciodată patria și prietenii pe care îi ai aci. Poate că mi te-a răpit lăcomia ta după vinul burgund, dar te asigur că asemenea vin avem și noi aici, alături de altul care nu e cu nimic mai prejos... Fie că te întorci, fie că rămîi acolo unde te găsești, dacă socotești că este mai bine pentru situația și vîrsta ta, să-ți amintești de mine și să mă consideri cu totul al tău".

Dar dorul de patrie aprinsese inima lui Erasmus cu o flacără tot mai puternică. Ia o mare hotărîre : va pleca. Cere însă ajutor material, avans din pensia care nu i se plătise de mai mulți ani în discreție absolută fiindcă „felurite sînt capcanele oamenilor".

Vestea a produs mare bucurie în inimile celor de la Bruxelles. Numai că acum a apărut un impediment neprevăzut : regina Maria a hotărît să-și consulte mai întîi fratele dacă admite prezența la Bruxelles a celui ce scrisese „Elogiul nebuniei sau cuvîntare spre lauda prostiei". Teologii, „buruiana rău mirositoare", cum îi poreclise umanistul, nu-l puteau suferi printre

dînșii. Spuneau chiar cu spaimă : „Unde Erasmus învinge, Luther dărîmă".

Olahus a căutat să biruie orice piedică. A intervenit chiar la curtea din Madrid ca să obțină consimțămîntul și bunăvoința împăratului. Așa se face că în vara anului 1534 Erasmus era dispus să asculte povața prietenului său : „Am pregătit îmbrăcămintea și caii. Aștept momentul potrivit pentru a închiria corabia și corăbierii ca să pot pleca. Dar timpul îmi e nefavorabil. Februarie s-a purtat rău, la fel ca martie, dușmanul de moarte al bătrînilor, iar vara întreagă a fost asemănătoare cu martie. Așa că am socotit că ar fi mai bine să plec ceva mai tîrziu acolo unde doresc în cel mai înalt grad decît să grăbesc o moarte inevitabilă, fiind slăbit și istovit". Asigură că va veni curînd, dacă nu va interveni ceva nou.

Din păcate, acel „ceva nou" a intervenit. În scrisoarea din 25 februarie 1534, după ce precizează că e bolnav și că și-a făcut testamentul, Erasmus izbucnește furios : „La Antverpen s-a publicat o carte a unui măscărici oarecare, incult și prost, nărod și rău, care mă înjură cu insulte îngrozitoare. Dacă se îngăduie acolo unor astfel de oameni să facă tot ce le place, nu știu dacă ar mai fi de vreun folos să mă întorc".

Nicolaus Olahus dă un răspuns plin de tact și de bun simț. Îl critică pe Henric al VIII-lea, regele Angliei, pentru purtările lui ; îl informează că volumul tipărit la Antverpen nu va fi pus în vînzare, iar librarul va fi pedepsit. Și îl consolează : „Dacă principii nu sînt lipsiți de bîrfitori, cu atît mai puțin nu vei fi nici tu... de aceea, dragul meu Erasmus, n-ai de ce-ți amîna întoarcerea ta, așa cum ai hotărît mai înainte și fiindcă mi-ai promis mie, reginei și altor ocrotitori ai tăi, întoarce-te la sfîrșitul lui aprilie sau cît poți mai curînd, ca nu cumva, dacă faci altfel, să fii acuzat de nestatornicie și să-și facă cine știe ce părere despre mine care am lucrat pentru tine, am făcut întotdeauna ce am putut, ce a trebuit în interesul tău, mînat de cele mai sincere și mai curate sentimente".

Dar de data aceasta, Erasmus a fost cuprins de o durere groaznică, care-i paraliză toată partea stîngă a trupului și n-a putut ieși din casă aproape cinci luni. „Îmi amintești, prea iubitul meu Olahus, despre stăruințele tale în legătură cu mine. Nu am uitat cît de mult și în cîte privințe îți sînt dator. Numai de-aș putea să-ți arăt recunoștința printr-un serviciu cît de mic".

Corespondența dintre cei doi prieteni (cel puțin atît cît este cunoscută) se încheie cu scrisoarea din 25 iunie 1534, trimisă de Olahus. Din cuprinsul ei se poate deduce că acesta își pierduse nădejdea de a-l vedea pe Erasmus întors în patrie. În schimb, anunță că e posibil să se întoarcă el, Olahus, acasă. Exclamă entuziasmat : „Nimic nu mi-ar face o bucurie mai mare. Patria, prietenii, frații și cei ce sînt legați de mine mă îndeamnă să mă întorc".

Erasmus a murit la 12 iulie 1536. Pentru cinstirea lui, Nicolaus Olahus a scris patru epitafuri în limba latină, respectiv de 80, 12, 6 și 2 versuri, precum și unul în grecește, care a avut mare răsunet printre contemporani.

Nicolaus Olahus a părăsit Țările de Jos abia în 1541.

Corespondența dintre românul Nicolaus Olahus de la Argeș și olandezul Erasmus Desiderius de Rotterdam are o valoare biografică, literară și istorică unică. Ea înfățișează o prietenie sinceră, rar întîlnită ; completează, în mod fericit, cunoașterea mai aprofundată a preocupărilor, a gîndurilor, a firii lor. Ea este în același timp o fîșie de lumină proiectată asupra problemelor epocii și asupra multor personaje din Renaștere, pe cît de influente, pe atît de meschine.

RĂZBUNAREA GRĂDINARULUI

Filozoful francez Voltaire, care a luminat un timp cu spiritul francez curtea regelui Prusiei, era totdeauna tentat să uimească pe ceilalți cu cunoștințele sale și să-i păcălească, făcîndu-le farse. Odată își alese drept țintă pe grădinarul palatului *Sanssouci*, căruia îi înmînă o pungă cu icre uscate de heringi, susținînd că sînt semințele unei minunate flori exotice și întrebîndu-l cînd vor putea încolți și crește pentru a delecta ochii și inimile curtenilor. Grădinarul îl rugă să revină peste două săptămîni, cînd va vedea rezultatul.

După trecerea termenului fixat, Voltaire se grăbi să invite o mulțime de curteni pentru a-i admira „plantele", căci îi plăcea ca la succesele lui să asiste un public numeros. Grădinarul îi conduse pe toți la răzorul unde trebuiau să se afle florile minunate. Din pămînt ieșeau capetele cîtorva duzini de heringi. Voltaire încremeni. Grădinarul se întoarse însă plin de respect către regele care zîmbea și-i spuse :

— Vor mai crește, Maiestate, dacă va insista domnul Voltaire.

Ocuparea Prefecturii Constanța

ALEXANDRU BACIU

Un ministru foarte aglomerat

Pentru cercurile reacționare din România, barometrul vieții politice indica, la sfîrșitul lunii octombrie 1944, timp nefavorabil, cu vădite tendințe spre furtună. Revoluția își continua mersul inexorabil. Guvernul Sănătescu nu mai era stăpîn pe situație. Activitatea acestui cabinet, format la 23 August împotriva voinței P.C.R., a forțelor democrate — care ceruseră constituirea unui guvern politic de coaliție, expresie a raportului de forțe real, și combătuseră de la început orientarea partidelor burgheze și a Palatului spre un guvern de generali și tehnicieni cu pondere reacționară — se izbea, cu fiecare zi, de opoziția în creștere a unor pături tot mai largi ale populației.

Sub presiunea evenimentelor, liderii P.N.Ț. și P.N.L. fuseseră nevoiți să ia loc la masa tratativelor, alături de exponenții Frontului Național Democrat[1], în vederea constituirii unui nou guvern. Dar mai sperau să salveze vechile poziții și, în așteptarea unui miracol, tergiversau cît puteau realizarea unui acord. Poate că totuși...

Și, în acest timp, tensiunea în țară creștea. Oamenii muncii treceau, sub conducerea comuniștilor, la înfăptuirea cu de la sine putere a unor revendicări, la acțiuni pentru curățirea administrației locale de elementele care slujiseră dictatura antonesciană.

Cel mai aglomerat minister era, neîndoielnic, Ministerul de Interne, iar cel mai ocupat ministru — generalul Aurel Aldea. Știri alarmante se îmbulzeau de pretutindeni, zi și noapte, neîntrerupt: în fabricile capitalei, muncitorii au început să sfărîme carcerile și să izgonească elementele fasciste... agitația țăranilor pentru pămînt se accentuează... refuzînd să dea ascultare dispozițiilor guvernului, funcționarii se organizează în sindicate... noi primării au fost ocupate în diferite orașe și sate... Toate acestea provocau accese de furie generalului, care nu prea strălucise în cariera militară și spera, după 23 August, să-și dobîndească gloria reprimînd forțele democratice. Incapabil să priceapă sensul vremii și să înțeleagă că nu se putea răfuf cu un popor, el punea, invariabil, aceeași rezoluție pe rapoartele subalternilor: „reprimați!"

---

[1] Frontul Național Democrat (F.N.D.) — largă coaliție a forțelor democratice, cuprinzînd: P.C.R., P.S.D., Sindicatele unite, Frontul Plugarilor și alte partide și organizații care aderaseră la Platforma-program propusă de comuniști în septembrie 1944.

„Nu fiți lași... la nevoie folosiți și armele!“

În această atmosferă încordată, la 1 noiembrie 1944, Ministerul de Interne fu încunoștiințat că la Constanța se petreceau evenimente grave. Pe străzile orașului începuseră să se reverse lungi coloane de manifestanți, scandînd lozincile lansate de P.C.R. și cerînd demisia imediată a guvernului. În primele ore, deși starea de spirit a participanților era mai agitată decît de obicei, organele represive nu se alarmaseră. Abia în timpul mitingului, cînd s-a adoptat hotărîrea de a se instala, fără întîrziere, conduceri democrate la primărie și la prefectură, autoritățile i-au telegrafiat lui Aldea, cerîndu-i instrucțiuni. Era ora 18,35.

Răspunsul Ministerului de Interne nu s-a lăsat așteptat. În aceeași zi, la 19,35 — deci după o oră numai — organele represive din Constanța recepționau următorul ordin, caracteristic pentru mentalitatea generalului Aldea.

„Nu fiți lași. Puneți santinele la primăria municipiului Constanța, nu vă lăsați conduși de cîțiva derbedei.

Publicați prin afișe că orice acte făcute de ei vor fi lovite de nulitate.

Sesizați parchetul și trimiteți în fața Curții marțiale pe toți provocatorii de dezordine.

Procedați cu tact, la nevoie folosiți și armele. Luați contact cu garnizoana și comandamentul Dobrogii pentru a vă da concursul armatei și a vă asigura paza atît la primărie, cît și la prefectură.

Ministru
ss. Aldea

Ordinul nu preciza ce înțelege generalul prin „tact“ ; în schimb, era foarte limpede indicația privind folosirea armelor.

În ziua următoare, cînd populația Constanței a mers la primărie pentru a instala conducerea aleasă în ajun, a găsit clădirea ocupată de trupe. Manifestanții au rupt cordoanele de soldați, care în parte au fraternizat cu mulțimea, în parte au fost dezarmați, și au pătruns înăuntru. Postul de primar a fost preluat de avocatul Alexandru Șteflea — reprezentant al Uniunii Patrioților, iar ajutori de primari au devenit muncitorii Ion Popescu și Vasile Coracu — amîndoi membri ai Partidului Social-Democrat.

Ocuparea primăriei din Constanța a stimulat lupta forțelor democrate din Dobrogea, sporind totodată dezorientarea cercurilor reacționare. Aceasta a avut și un efect neașteptat : demisia prefectului, pe care evenimentele de la primărie l-au convins că era mai bine să plece la timp...

Asaltul prefecturii

În ziua de 4 noiembrie, mobilizați de organizațiile democrate, mii de cetățeni din Constanța, cărora li s-au adăugat delegați ai țărănimii din județ, s-au întrunit din nou, avînd de data aceasta ca obiectiv ocuparea prefecturii.

Între timp însă, autoritățile reacționare, aplicînd ordinul Ministerului de Interne, luaseră severe măsuri pentru a păstra prefectura în mîinile lor. În clădire au fost masate două plutoane dotate din belșug cu armament și muniție ; ușile și ferestrele au fost baricadate.

Organizațiile din F.N.D. au adoptat rapid contramăsurile impuse de împrejurări. Masei demonstranților i-au fost atașate formațiunile de luptă patriotice, cu misiunea să intre în acțiune în eventualitatea că autoritățile recurgeau la forța armelor.

Treptat, o mare de oameni a înconjurat sediul prefecturii. Erau acolo muncitori din port, cu brațe vînjoase și fețe aspre, intelectuali și funcționari, țărani pe care nevoile și interesele îi atrăgeau, ca un magnet, spre lumea muncitoare de la oraș. Dincolo de zidurile prefecturii, gurile armelor pîndeau, îndreptate spre mulțime. Avea să se tragă ?

Au urmat momente dramatice. Încercările reprezentanților F.N.D. de a obține evacuarea pașnică a prefecturii și a evita în felul acesta vărsarea de sînge, au eșuat. Drept răspuns, comandanții reacționari au ordonat foc. Sub rafala de gloanțe și-a pierdut viața muncitorul Iosub Cahane, membru al partidului comunist ; zeci de demonstranți au fost răniți, împroșcînd cu sîngele lor caldarîmul.

Riposta mulțimii a fost necruțătoare. În vaetele răniților și strigătele de indignare ale tuturor participanților, a început asaltul. Atacați din toate părțile, supuși focului concentric al formațiunilor de luptă patriotice, asediații n-au putut rezista multă vreme. O parte a soldaților, ei înșiși fii de muncitori și țărani, au fraternizat cu populația, înlesnind astfel ocuparea clădirii. Ofițerii reacționari au fost dezarmați și arestați. Noul prefect, Victor Dușa, și-a luat postul în primire.

Aldea n-a mai avut răgaz să se răfuiască cu noua conducere a prefecturii Constanța. El însuși a fost alungat din fruntea Ministerului de Interne. Un nou guvern s-a constituit la 4 noiembrie, Frontul Național Democrat lărgindu-și pozițiile.

Ministerul de Interne a rămas însă și în continuare un fief al partidelor burgheze. Succesorul lui Aldea, național-țărănistul Nicolae Penescu, prin amenințări etc. a încercat să înlăture prefectul F.N.D. din Constanța. Între Ministerul de Interne și prefectură a început o adevărată acțiune de guerilă.

Între timp, larg susținută de forțele democrate, de mase, noua conducere a prefecturii s-a apucat gospodărește de treabă, in pofida tuturor dificultăților. În întregul județ s-a trecut la curățirea aparatului administrativ, a instituțiilor și a întreprinderilor, de elementele reacționare. S-au adoptat măsuri pentru ameliorarea situației economice a județului și îmbunătățirea condițiilor de trai ale maselor. Prima ordonanță dată de prefectură grăia :

„Astăzi prefectura și întregul județ se află în mîinile noastre. În toate satele și comunele urbane se va alege în mod liber un primar și un consiliu comunal, format din cetățenii cei mai cinstiți, luptători pentru cauza democrației. Jandarmii sînt subordonați comitetelor sătești alese, încetînd orice activitate de teroare și de intimidare a țăranilor, mărginindu-se la rolul de poliție contra răufăcătorilor. Pentru siguranță vor lua ființă imediat formațiuni de luptă patriotice... Toți funcționarii abuzivi, sabotori și toți speculanții vor fi pedepsiți. Toți moșierii sînt obligați să-și lucreze moșiile. Negustorii sînt obligați să se aprovizioneze cu marfă...“

În perioada următoare, prefectura democrată a acordat un larg sprijin luptei țărănimii pentru pămînt, trecînd la înfăptuirea reformei agrare pe baza prevederilor platformei F.N.D.

La scurt timp după aceasta, masele populare au reușit să impună o conducere democrată și în fruntea județului Tulcea. Întreaga Dobroge a devenit o citadelă a forțelor democrate.

Ediție specială

CUGET LIBER

In lupta pentru satisfacerea revendicărilor sale legitime, muncitorimea și populația județului Constanța au luat cu asalt și Prefectura

Din cauza lipsei de înțelegere a Comandamentului militar, a curs sânge muncitoresc.

MALI

Un străvechi imperiu african

Articol scris special pentru „Magazin istoric"
de BASIL DAVIDSON (Marea Britanie)

„Este o veche dorință a mea să vizitez România, țară despre care se vorbește mult în presa lumii și de care mă simt oarecum atașat din vremea războiului cînd mă aflam în vecinătate, în Iugoslavia". Mărturisirea extrasă dintr-o scrisoare primită de la Basil Davidson adaugă o notă particulară prietenească relațiilor cititorului român cu reputatul africanolog britanic. Reporter, apoi corespondent militar de presă, pe fronturile celui de al doilea război mondial, Davidson s-a dedicat în perioada postbelică studierii multilaterale a personalității africane. Itinerarele sale anuale, în timpul cărora istoriograful străbate numeroase din țările de la Sud de Sahara i-au îngăduit să aducă contribuții remarcabile la dezvăluirea adevăratei istorii a Mamei Negre. Preocupat de trecutul popoarelor africane, pentru a le pune în relief complexele eforturi necesitate de construcția zilei de astăzi, B. Davidson este autorul unei suite de lucrări dintre care am mai amintit : „Reportaj despre Africa de Vest" (1952) ; „Noua Africă de Vest" (1953) ; „Deșteptarea Africii" (1955) ; „Redescoperirea Africii vechi" (1959) ; „Mama Neagră" (1961) ; „Africa încotro ?" (1964) ; „Istoria Africii de Vest" (1966) ; precum și al unor prelegeri ținute la Universitatea din Strasbourg, și la diferite institute africanologice din Europa și Africa.

Cunoscut cititorilor din țara noastră din volumele „Redescoperirea Africii vechi" (Editura Științifică, 1964) și „Mama Neagră" (în curs de apariție la Editura Politică), precum și din articolele publicate în revista „Lumea", Basil Davidson a răspuns solicitării revistei „Magazin Istoric", trimițîndu-ne evocarea de față.

Cîrmuitorii vechiului Mali

Mali, imperiu înfloritor acum 500 de ani, devenise unul din cele mai bogate și mai puternice state de pe vremea sa. Bogăția sa era fabuloasă. Negrii din golful Guineei și împărații lor erau renumiți din Europa pînă în China. Cum se explică aceasta ?

In urmă cu 638 de ani sosea la Cairo un cîrmuitor din Africa occidentală care a uimit cu averea sa chiar și pe blazații locuitori ai acestui vechi oraș. Cîrmuitorul, curtenii și suita lui au adus atît de mult aur și l-au cheltuit și dăruit cu atîta mărinimie, încît negustătorii au făcut avere, iar lumea a mai vorbit mulți ani despre acele zile frumoase. La Cairo nimeni nu mai pomenise ceva asemănător.

„La curtea sultanului din Egipt nu a rămas nici un singur ofițer sau slujitor care să nu fi primit vreun dar de la acest om de vază — declara un martor ocular cîțiva ani mai tîrziu. De la el și de la suita sa, locuitorii orașului Cairo s-au ales cu sume imense de bani prin comerț sau primite în dar. La Cairo a început să circule atît de mult aur încît valoarea monedei locale a fost subminată". Scriitorul arab

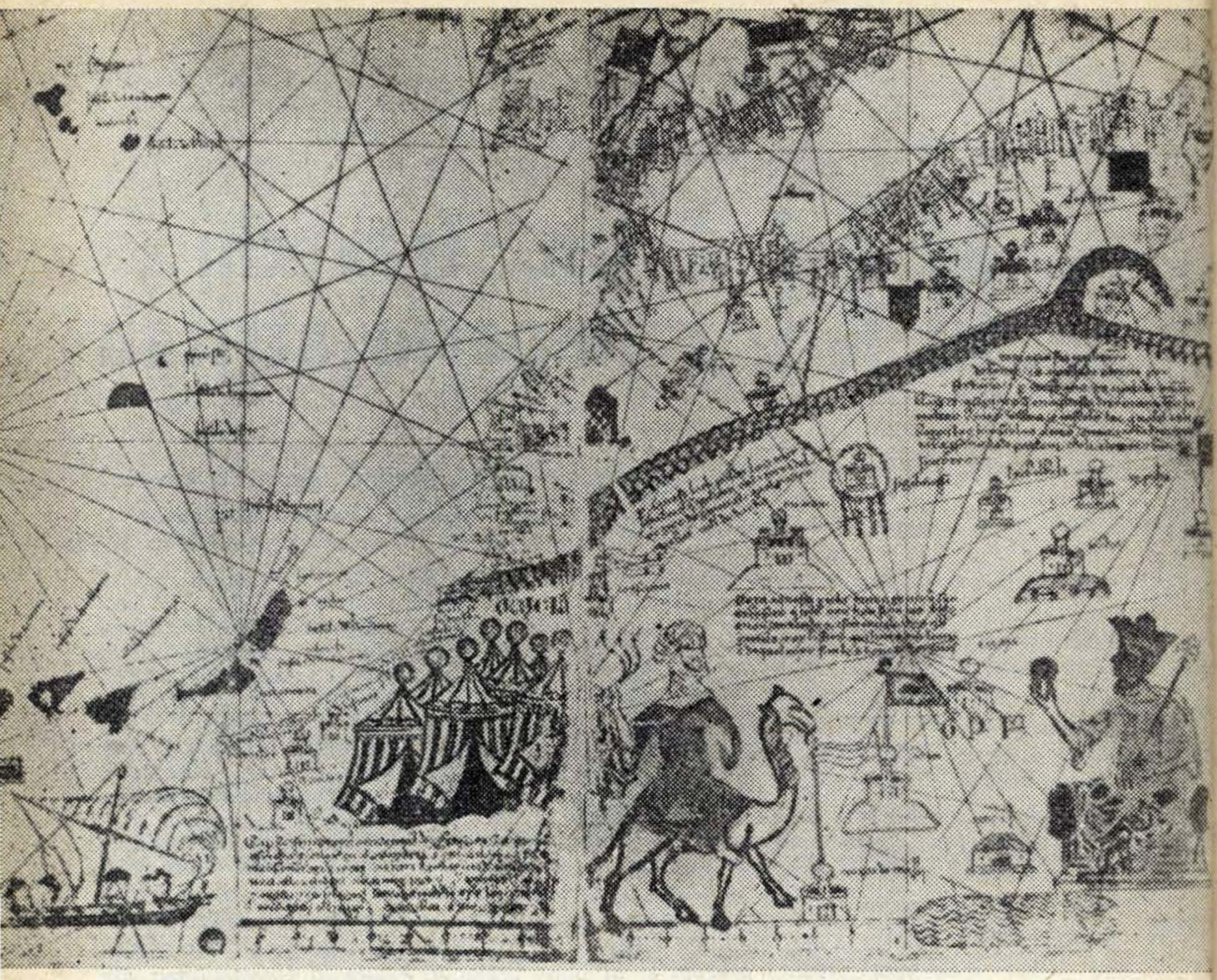

Prima hartă europeană în care figurează „Musa Mali" (dreapta jos) și trecătoarea spre marele imperiu al negrilor (centru)

El Omari, care a adunat asemenea evocări la 12 ani după vizita amintită, observa că pe piața locală prețul metalului nobil nu revenise încă la cursul anterior.

Acest „împărat de aur" era celebrul Kankan Musa, sultan al Maliului. Cu domnia lui Kankan Musa, care începe aproximativ în 1307, istoria politică a unei mari părți din Africa occidentală intră într-o nouă fază a formării de state și a dezvoltării sociale.

Mali a devenit unul dintre cele mai importante imperii ale epocii și unul dintre cele mai mari ca teritoriu, dar nu și ca populație. Faima lui s-a răspîndit în toată lumea musulmană și a ajuns pînă în China de sud ; chiar și Europa de nord, copleșită de nenorocirile războaielor feudale și ale luptelor dinastice, a aflat despre marele monarh care domnea în îndepărtata Africă. Cum și-l închipuiau europenii se poate vedea din binecunoscutul desen „Stăpînitorul negrilor din Guineea", schițat de Abraham Cresques, cartograf din Majorca, în cadrul hărții Africii de vest, întocmită de el în 1375. Vedem acolo pe împăratul Maliului, șezînd pe un tron larg și ținînd într-o mînă un sceptru, iar în cealaltă un glob mare de aur.

La moartea sa, în 1332, Kankan Musa lăsa „un imperiu care, în istoria statelor pur africane, a fost remarcabil, atît ca mărime cît și ca bogăție, și care a dat un exemplu grăitor despre capacitatea negrilor de a se organiza din punct de vedere politic". Cum s-a realizat aceasta ?

Despre originea și expansiunea ulterioară a statului Mali se cunosc destul de multe din cărți africane scrise în limba arabă — mai cu seamă din Tarikh el Sudan

și Tarikh el Fettah —, ca și din folclorul și tradiția orală culese de istorici în ultimii 50 de ani. E inutil să adaug că nu totul este demn de crezare ; unele „fapte" de demult sînt basme care conțin poate un sîmbure de adevăr, atît de bine ascuns însă, încît din ele nu se poate afla decît puțin sau chiar nimic. Totuși, în linii mari, nu există nici o îndoială asupra dezvoltării Maliului.

Prin anul 1050, aproximativ pe vremea cînd nobilii feudali din Normandia se pregăteau să invadeze Anglia anglo-saxonă, într-o regiune îndepărtată de pe Nigerul superior, la vreo 50 de mile spre sud-vest de Bamako, capitala actualei Republici Mali, trăia un popor mic. Era o ramură obscură a grupului mandingo, dar avea un motiv important pentru a pretinde ca omenirea să-i acorde atenție : era un mare furnizor de aur. De la „minele" lor de la Bouré, locuitorii întreprindeau lungi călătorii spre nord, pînă la piețele vechiului imperiu al Ghanei. E foarte probabil că, în evul mediu, ei erau printre furnizorii de aur în Africa de nord și Europa.

După ce au invadat Ghana în prima jumătate a secolului al XI-lea, cîrmuitorii almoravizi din Maroc se pare că au trimis soli pe lunga pistă care ducea spre sud, pînă la producătorii de aur. Nu încape îndoială că au trimis și negustori care au putut să cumpere aurul de la sursă, deci mai ieftin decît din alte locuri. În aceste împrejurări căpeteniile locale au fost convertite la islamism. Ele și-au părăsit astfel credințele animiste, care domniseră în imperiul Ghanei, după cum ne informează istoricul arab din Andaluzia, El Bekri, care și-a scris cronica despre Africa occidentală pe la 1067. El Bekri spune că numele celui mai mare șef era Baramandana și, atît din operele lui cît și din alte izvoare, rezultă limpede că Baramandana își avea capitala lîngă actualul sat Kangaba, imediat la nord de granița Republicii Mali cu Guineea. Pînă și astăzi locuitorii Kangabei socotesc satul lor drept locul de baștină al vechii dinastii Keita, căreia îi aparținea Baramandana și printre ai cărui descendenți de azi se numără Modibo Keita, președintele Republicii Mali.

Producătorii de aur au intrat rînd pe rînd sub influența sau dominația diverșilor cîrmuitori puternici din Africa occidentală. În secolul al XIII-lea au fost supușii regelui din Soso, Somanguru Kante, dușmanul Ghanei, dar tot atunci istoria lor a făcut un pas hotărîtor înainte, spre independență : printre ei a apărut unul din oamenii care par a fi în stare să schimbe cursul istoriei — Sundiata Keita, cunoscut și sub numele de Mari Diata. Sundiata a ajuns la maturitate într-un moment care trebuie să fi fost crucial pentru dezvoltarea socială a poporului mandingo. Era un om cu o voință de fier și cu o inteligență ieșită din comun, care știa să profite de anumite împrejurări.

Sundiata a adunat o armată și a luptat împotriva regatului Soso, învingîndu-l într-o bătălie celebră și ucigîndu-l pe rege. Prin această victorie, el a pus bazele viitorului imperiu Mali. După ce și-a întărit armatele, a înaintat spre nord, pînă la ceea ce mai rămăsese din imperiul Ghanei și a ocupat ultima capitală a acestuia. Înzestrarea producătorilor de aur cu o organizație statală nouă și puternică, a permis dezvoltarea considerabilă a economiei ; tradiția afirmă că tot Sundiata a introdus țesutul bumbacului și este cert că a promovat comerțul cu statele așezate la nord de Mali.

Organizația statală creată de Sundiata i-a putut supraviețui, mai mult, s-a extins și consolidat. Urmașii lui și-au înmulțit vasalii și supușii. Posesor al uneia din sursele importante de aur african, Mali s-a întins spre nord, așa cum făcuse și Ghana înaintea lui, pentru a controla drumurile caravanelor din sudul Saharei spre piețele de desfacere ; în cele din urmă influența sa a ajuns pînă la depresiunile saline din deșertul nordic. La sfîrșitul domniei lui Kankan Musa — al noulea cîrmuitor după Sundiata —, Mali unificase întregul Sudan occidental, de la Atlantic, în Senegalul de azi și pînă la granițele sultanatului Bornu, în îndepărtata Nigerie. La Cairo, curînd după moartea lui Kankan Musa, informații demne de crezare apreciau întinderea Maliului „cale de patru luni în lungime și tot atît în lățime". Musulmanii africani îl considerau pe Kankan Musa unul dintre „cei patru mari cîrmuitori ai lumii", alături de cei din Cairo, Bagdad și Bornu.

Privit din punct de vedere al legislației și ordinii instaurate, nivelul de civilizație al unei bune părți din Sudanul occidental era probabil superior celui din Europa de nord și apus. În timp ce acele regiuni din Europa erau zbuciumate de războaie feudale, Mali se bucura de pace și securitate. În plus, Mali a fost cruțat de îngrozitoarea nenorocire a ciumei, un flagel venit din Răsărit, despre care se spune că, între anii 1345 și 1350, a despopulat 200 000 de tîrguri și sate din Europa, ucigînd

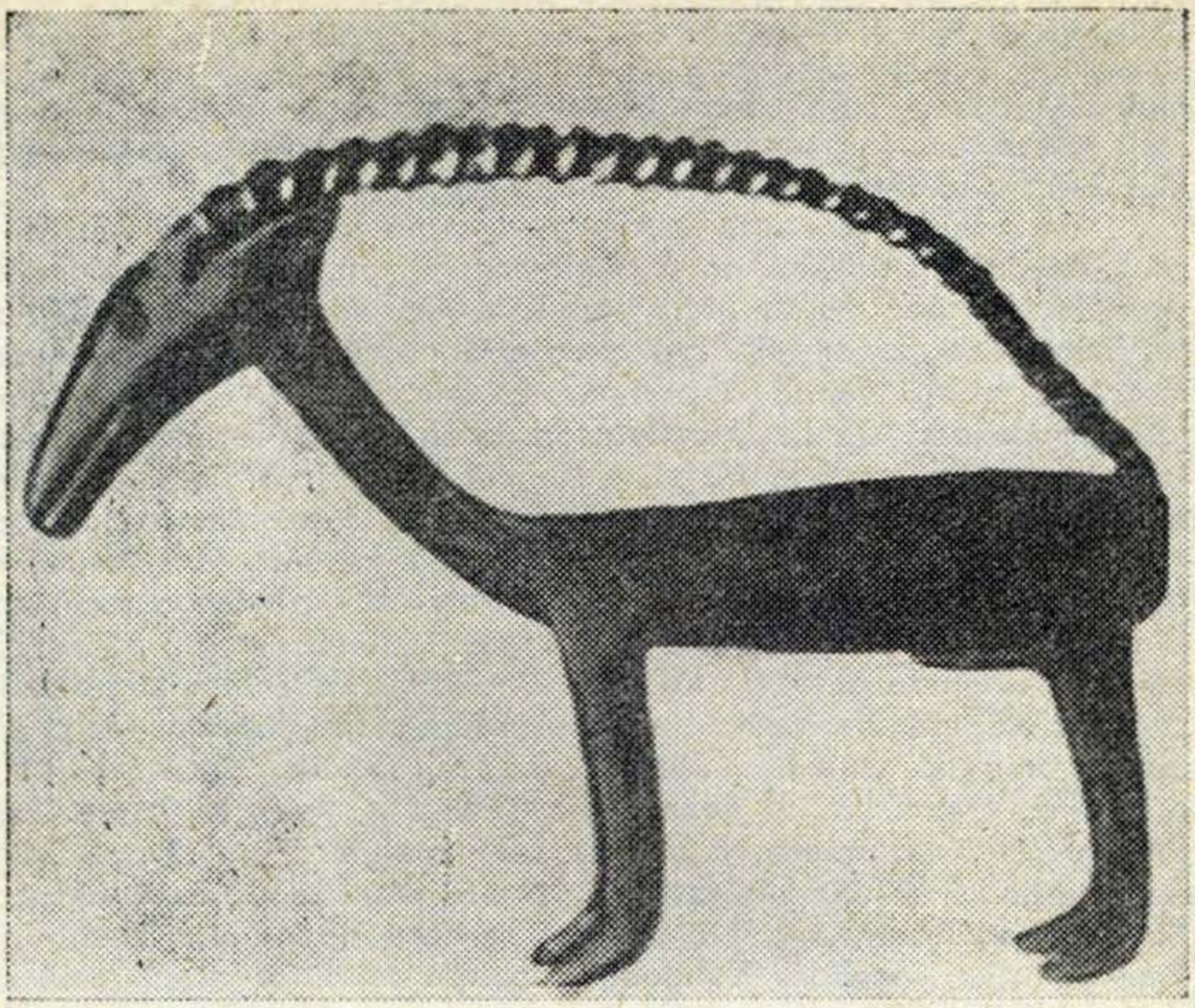

Figurină servind la cîntăritul aurului

peste 42 milioane de oameni *. Asupra situației din Mali în timpul acelor ani cumpliți pentru Europa avem mărturia unui martor ocular, remarcabilul călător arab Ibn Battuta. El a stat mai multe luni în Mali, la vreo douăzeci de ani după moartea lui Kankan Musa, găsind o țară prosperă și pașnică. Sultanul Suleiman i-a fost antipatic, pe motiv că era meschin, deși la plecare îi dăruise 12 uncii de aur, dar admira poporul din Mali. „Negrii — spune el — au unele calități remarcabile. Nu sînt decît rareori nedrepți și urăsc nedreptatea mai mult ca oricare alt popor. Sultanul lor este neîndurător cu oricine se face vinovat de cea mai mică nedreptate. În țară domnește cea mai deplină siguranță. Nici călătorii, nici locuitorii nu au a se teme de tîlhari sau de acte de violență. Proprietatea unui alb care moare în țara lor nu este confiscată (desigur că Ibn Battuta se referea aci la africanii din nord și nu la europeni) chiar dacă este o avere nemăsurată. Dimpotrivă, e dată în grija unui alb de încredere pînă ce o ia în stăpînire moștenitorul legal".

Transportul prin Sahara

Există și dovezi despre un comerț intens și încununat de succes. În această privință nu avem informații precise, dar istoricul arab Ibn Khaldun, care a scris ceva mai tîrziu, menționează că, în 1400, caravanele transsahariene anuale aveau nevoie de 12 000 de cămile numai pe drumul Hoggarului. Din sud, se transportau mai cu seamă aur, fildeș și sclavi iar din nord sare, săbii, produse manufacturiere și cai. Alte caravane serveau pentru comerțul cu cupru de Tegedda, în timp ce altele mergeau spre apus pînă la Atlantic și spre răsărit pînă pe Nilul mijlociu, unde făceau legătura cu negustorii care veneau din porturile africane ale Oceanului Indian.

Unele orașe din Mali deveneau centre de învățătură musulmană, Tombuktu și Djenné, cele mai importante și vechi de sute de ani, au beneficiat mult de pe urma păcii și bogatei activități comerciale din epoca imperiului mandingo. Tombuktu, cu portul său fluvial Kabara, i-a revenit lui Kankan Musa în 1325, cînd generalul Sagaman-Dir l-a cucerit pentru el. Întorcîndu-se dintr-un pelerinaj, Kankan Musa a vizitat Tombuktu și l-a pus pe arhitectul arab Abu Idaq din Andaluzia, pe care-l adusese de la Cairo, să clădească o moschee nouă în oraș ; această construcție remarcabilă, unul dintre primele exemple de arhitectură tipică pentru Sudanul de vest, era încă în

* Autorul se referă la epidemia cunoscută în istorie sub numele de „ciuma neagră".

funcțiune 300 de ani mai tîrziu. Se spune că, curînd după domnia lui Kankan Musa, Tombuktu a început să aibă clădiri de cărămidă cu acoperiș plat, în locul caselor de lut acoperite cu stuf. Orașul vecin, Djenné, ajunsese și el un „punct terminus nordic", pe un drum comercial, care devenea tot mai important datorită cererii crescînde de aur african în Europa.

Călătorii legendare

Contactele dintre Mali, Africa de nord și țările din valea Nilului erau numeroase și variate. Kankan Musa însuși pretindea chiar că compatrioții săi făcuseră descoperiri maritime și, pe cînd era la Cairo, istorisise o poveste interesantă în acest sens.

Marea moschee Senkere, cea mai veche din Tombuctu

„Predecesorul meu — spunea Kankan Musa — credea că este posibil să se ajungă la capătul Mării înconjurătoare... El a echipat 200 de corăbii pe care le-a umplut cu oameni și încă 200 de vase pe care le-a umplut cu aur, apă și hrană, de ajuns pentru ani de zile. Le-a poruncit comandanților : să nu vă întoarceți pînă ce nu ați isprăvit hrana și apa. Au plecat. A trecut mult pînă să se întoarcă și pînă la urmă a apărut o singură corabie.

I-am cerut căpitanului să ne povestească pățaniile sale. Stăpîne, mi-a răspuns el, am navigat mult pînă ce am ajuns într-un loc unde se părea că un rîu vijelios curge în mijlocul mării. Corabia mea era ultima. Celelalte au înaintat și au dispărut una după alta, pentru totdeauna, dar eu m-am întors și nu am intrat în curent. Sultanul n-a vrut să creadă aceasta. El a echipat 2 000 de corăbii, o mie pentru el și o mie cu hrană și apă. Mi-a încredințat mie puterea — adică lui Kankan Musa — și a plecat cu tovarășii lui pe ocean. A fost ultima oară cînd l-am văzut..."

Este o poveste nostimă, dar extravagantă, pentru că, din păcate, nu există nici cea mai mică mărturie ca cineva din Mali să fi posedat vreun vas mai mare decît o barcă lungă sau să se fi priceput la navigația oceanică.

Neîndoielnic rămîne faptul că, sub majoritatea cîrmuitorilor săi, Mali a avut o structură fermă guvernamentală și administrativă. Acest imperiu nu a fost numai „o confederație de triburi", după cum afirmă unii scriitori recenți ; dimpotrivă, se dezvoltase atît de mult încît armate feudale, guvernatori numiți de puterea centrală și un embrion de servicii publice constituiau, pentru împărați, un sistem de control stabil și eficient. Acest sistem poate fi comparat cu cele existente atunci în Anglia și Franța, deși feudalismul din Mali se deosebea din multe puncte de vedere de cel din Europa : africanii și-au creat propriile lor forme de relații între senior și vasal.

Ibn Battuta a lăsat o imagine vie a curții sultanului și a ceremonialului regal. „În zilele de sărbătoare — scrie el — sultanul ia loc pe tron după rugăciunea de la mijlocul după-amiezii. Scutierii aduc arme minunate — săbii împodobite cu aur și avînd teci de aur, lănci de aur și argint și ghioage de cristal. La capul său stau patru emiri care gonesc muștele ținînd în mîini podoabe de argint. Comandanții, cadiul și muftiul stau la locurile lor obișnuite. Apoi vin cele patru soții și sclavele împăratului, vreo sută la număr. Ele poartă rochii frumoase, iar pe cap au plase de aur și argint, împodobite cu mărgele tot de aur și argint. Un scaun este adus pentru muzicant. Acesta cîntă la un instrument făcut din trestie, cu cîteva tigve mici la capătul de jos și declamă un poem spre lauda sultanului, amintind bătăliile și faptele lui de vitejie. Femeile și fetele cîntă împreună cu el... Treizeci de tineri, purtînd tunici de lînă roșie și tichii albe, le acompaniază ; fiecare are o tobă atîrnată de umăr, în care bate. După aceea intră elevii muzicantului, care dansează și fac roata țiganului... Sînt minunat de iuți și agili în aceste exerciții și se luptă cum nu se poate mai inteligent cu săbiile..."

Primii portughezi au cules o mulțime de informații, în mare măsură false, asupra imperiului Mali, dar au făcut eforturi eroice pentru a-și îmbunătăți cunoștințele.

După ce au ajuns la gurile fluviilor Senegal și Gambia, portughezii au început să trimită misiuni la curtea împăratului din Mali, pe căi încă necunoscute ; unii din solii lor au ajuns în capitala imperiului și au fost primiți bine. Cîțiva portughezi par să fi ajuns pînă la Tombuktu. După un scriitor modern, ambasadorii portughezi din perioada primelor descoperiri europene „au creat între popoarele mandingo... și portughezi o tradiție de prietenie care a durat aproape două generații".

Imperiul era însă în declin. Pe la sfîrșitul secolului al XV-lea a dispărut sau în orice caz s-a redus mult, comparativ cu dimensiunile sale de mai înainte ; desigur că aceasta nu a însemnat sfîrșitul civilizației din Sudanul occidental, în cadrul căreia se dezvoltase Mali.

Prin urmare, imperiul Mali trebuie privit ca o fază importantă a dezvoltării economice și politice ascendente din Africa occidentală, dezvoltare care începuse cu „revoluția epocii de fier", cu peste 1 000 de ani mai înainte, și la care Ghana contribuise atît de mult. Dacă conducătorii Maliului au avut mai mult succes decît ai Ghanei în unificarea Sudanului apusean, faptul se datorează în mare măsură venirii lor la putere într-o epocă în care condițiile erau mult mai prielnice. Nici unul dintre marii unificatori ai teritoriilor din zona savanelor nu a reușit să-și exercite puterea decît asupra unei părți din imensa regiune situată între Atlantic și Nil. Acest eșec a fost determinat de dimensiunile uriașe și marea diversitate a regiunii, de mijloacele neadecvate de care dispuneau cîrmuitorii și de limitările economice și politice ale tipurilor de feudalism din Africa occidentală.

Ceea ce a rezultat a fost o civilizație comună pe acest teritoriu întins, o cultură în care vechii credințe animiste i s-a suprapus tot mai mult islamismul, precum și o tradiție de organizare politică și juridică, destul de puternică pentru a dăinui timp de secole.

CONFERINTA DE LA IALTA

4 — 11 FEBRUARIE 1945
stenograma integrală (IV)

Traducerea de mai jos este făcută după revista „Mejdunarodnaia Jizn" numerele 6—9 din 1965, care reproduce stenogramele delegației sovietice. Ele au fost completate cu fragmente din stenogramele și înregistrările delegației americane — minutele Bohlen, minutele Matthens, notele Hiss — publicate în „Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Malta and Yalta. 1945". United States Government Printing Office, Washington, 1955 (în text prescurată cu sigla F.R.). Pentru oglindirea exactă a conținutului stenogramelor, au fost conservate toate erorile de înregistrare, inadvertențele stilistice, timpurile verbelor etc. Deosebirile notabile dintre stenogramele americane și cele sovietice sînt semnalate cu următoarele sigle : M.B. (minutele Bohlen), M.M. (minutele Matthews), N.H. (notele Hiss). Notele redacției române sînt însoțite de sigla N.R.R.

EUGEN BANTEA și MIRCEA IOANID

A PATRA ȘEDINȚĂ ȚINUTĂ ÎN PALATUL LIVADIA 7 FEBRUARIE 1945

LISTA PARTICIPANȚILOR*.

STATELE UNITE
Președintele Roosevelt
Secretarul de stat Stettinius
Amiralul flotei Leahy
Dl. Hopkins
Dl. Byrnes
Dl. Harriman
Dl. Matthews
Dl. Hiss
Dl. Bohlen

REGATUL UNIT
Primul ministru Churchill
Ministru afacerilor externe Eden
Sir Archibald Clark Kerr
Sir Edward Bridges
Dl. Jeeb
Dl. Wilson
Dl. Dixon
Maior Birse

UNIUNEA SOVIETICĂ
Mareșalul Stalin
Comisarul afacerilor externe Molotov
Dl. Vîșinski
Dl. Maiski
Dl. Gusev
Dl. Gromîko
Dl. Pavlov

* Lista participanților este reprodusă după F.R. pg. 708 (N.R.R.).

Roosevelt declară că ieri a fost ascultată o declarație a mareșalului Stalin asupra problemei poloneze. Pe el, Roosevelt, îl interesează în primul rînd problema guvernului polonez. Pentru el nu este atît de importantă cutare sau cutare frontieră a Poloniei. Nu-l interesează legitimitatea sau durabilitatea guvernului polonez, întrucît se știe că timp de cîțiva ani în Polonia nu a existat în general nici un fel de guvern. El presupune însă că Statele Unite ale Americii, Uniunea Sovietică și Regatul Unit i-ar putea ajuta pe polonezi să formeze un guvern provizoriu pînă cînd acestora le va fi posibil să țină alegeri libere în țară. În acest domeniu trebuie creat ceva nou, ceva care să semene cu o adiere de aer proaspăt, în această problemă sumbră (...)[1].

1 În acest loc, unde „Mejdunarodnaia Jizn" semnalează că un fragment din stenogramă nu este reprodus, M.B. consemnează următoarele : „El (Roosevelt) a adăugat că înainte de a se continua discutarea problemei poloneze a înțeles că dl. Molotov are de prezentat o informare cu privire la ședința de astăzi a miniștrilor afacerilor străine.

Dl. Molotov a citit apoi rezultatele ședinței miniștrilor afacerilor străine după cum urmează :

«Hotărîri adoptate la ședința celor trei miniștri ai afacerilor străine, V. M. Molotov, dl. Stettinius și dl. Eden.

7 februarie 1945

I Cu privire la dezmembrarea Germaniei :

a) A. I. Vîșinski, dl Cadogan și dl. Matthews au fost însărcinați să pregătească redactarea

definitivă a articolului 12 al documentului. „Capitularea necondiționată a Germaniei", avîndu-se în vedere să se insereze în textul articolului 12 cuvîntul dezmembrare.

b) Studierea chestiunii dezmembrării Germaniei a fost încredințată unui comitet format din dl. Eden, dl. Winant și F.T. Gusev.

II Cu privire la zona de ocupație franceză în Germania :

a) S-a căzut de acord să se repartizeze Franței o zonă în Germania pentru a fi ocupată de forțe franceze de ocupație.

b) În ce privește chestiunea participării Franței la comisia de control, V.M. Molotov și dl. Stettinius socotesc că este indicat să se transfere chestiunea comisiei consultative europene. Dl. Eden consideră necesar să se discute acum această chestiune și a se da Franței un loc în comisia de control.

III Cu privire la reparațiile ce trebuie pretinse Germaniei :

a) S-a căzut de acord ca în paragraful I din propunerile sovietice să se menționeze sacrificiile făcute.

b) S-a hotărît ca sediul comitetului de reparații să fie orașul Moscova. S-a căzut de acord ca acest comitet să-și înceapă activitatea imediat după aprobarea principiilor pe baza cărora se vor percepe reparațiile.

c) S-a hotărît ca discutarea celor două documente referitoare la chestiunea reparațiilor care au fost prezentate de V.M. Molotov, primul privind principiile de bază asupra perceperii reparațiilor de la Germania, și al doilea, privind organizarea unui comitet aliat de reparații să fie continuată la conferința din Crimeea.

Președintele a spus că sîntem recunoscători cu toții pentru munca rodnică a celor trei miniștri de externe.

Primul ministru a adăugat că se asociază președintelui, mulțumind comitetului pentru munca sa fructuoasă, dar a zis că întrucît a ascultat doar expunerea orală a raportului ar dori să studieze traducerea engleză, deși, cu excepția unui singur punct, crede că va fi întru totul de acord.

Președintele a întrebat dacă documentul include rezerva d-lui Eden cu privire la Franța, la care dl. Eden a răspuns afirmativ.

Primul ministru a declarat că guvernul britanic nu este convins de argumentul că ar fi posibil să se acorde Franței o zonă fără participare la Comisia de control. Dacă se va da francezilor o zonă fără participare, ei vor provoca nesfîrșite dificultăți. Dacă noi vom fi severi în zonele noastre, ei pot fi îngăduitori într-a lor și viceversa. Socotește că este de extremă importanță să existe o uniformitate în tratamentul aplicat Germaniei de către cei trei sau patru aliați. A repetat că socotește că Comisia de control pentru Germania va fi instrument subordonat, așa cum este cazul în Italia, deși noi recunoaștem că Comisia pentru Germania va avea sarcini mai importante. Dorește

Stalin spune că acum o oră și jumătate a primit din partea lui Roosevelt un mesaj în care sînt expuse următoarele propuneri : să se cheme din Polonia două persoane din guvernul de la Lublin și doi reprezentanți ai forțelor sociale din cealaltă tabără (din cei cinci menționați în scrisoarea președintelui) și în prezența acestor patru polonezi să se rezolve problema noului guvern polonez. În caz că această măsură va avea succes, noul guvern va trebui să efectueze alegeri libere în Polonia.

În afară de aceasta, în mesajul lui Roosevelt se exprimă dorința de a se include în guvernul polonez și reprezentanți ai cîtorva alte cercuri. În mesaj sînt citați Mykolajczyk și Grabski [2]. Stalin ar vrea să știe unde pot fi găsite persoanele menționte în mesajul lui Roosevelt și care, după informațiile lui, se află în Polonia. Dacă aceste persoane vor fi descoperite, se va putea clarifica cît de rapid pot sosi. Dacă ar veni Wincenty Witos sau Sapieha, sosirea lor ar ușura lucrurile. Dar el nu cunoaște adresa lor și se teme că participanții la actuala conferință nu vor putea aștepta sosirea polonezilor în Crimeea. Delegația sovietică a elaborat un proiect care vine în întîmpinarea propunerilor lui Roosevelt. Acest proiect n-a fost încă dactilografiat. De aceea el propune ca deocamdată să se treacă la vreo altă problemă, poate la problema Dumbarton Oaks [3].

Roosevelt și **Churchill** își dau consimțămîntul [4].

(Apoi delegația sovietică [5] și-a exprimat satisfacția față de raportul lui Stettinius și explicațiile lui Churchill asupra chestiunii creării unei organizații internaționale de securitate. Delegația sovietică și-a afirmat părerea că se va putea realiza unitatea celor trei puteri în ceea ce privește asigurarea securității postbelice și că propunerile ela-

să clarifice că nu consideră că participarea francezilor la comisia de control le-ar da vreun drept să fie prezenți la o conferință ca aceasta, cei puțin deocamdată. Trebuie să declare deschis că găsește discuțiile pe această temă oarecum inutile, dat fiind că este evident că Franța nu va accepta o zonă decît dacă i se va asigura participarea la comisia de control și că în ceea ce îl privește este de părere că ei au avut dreptate. Socotește că nu este bine să se trimită această chestiune comisiei consultative europene, care era un organism mai slab, mai cu seamă că Franța este reprezentată în comisie și nu se poate ajunge decît la un impas de vreme ce francezii și britanicii se situează de o parte, iar rușii și americanii de cealaltă. De aceea opiniază ca problema să fie aranjată aici, dar ea necesită încă studiu.

Mareșalul Stalin a întrebat dacă primul ministru consideră că ea trebuie rezolvată acum sau mai tîrziu.

Primul ministru a răspuns că ar trebui rezolvată acum, dar într-un stadiu ulterior al conferinței.

Președintele a remarcat că n-ar fi poate rău să se amîne cu două sau trei săptămîni în loc de două sau trei zile.

Primul ministru a răspuns că el consideră că, o dată ce se vor fi despărțit, după această conferință va fi dificil să se rezolve chestiunea.

Mareșalul Stalin a remarcat că cele trei guverne au fost în stare să reglementeze o grămadă de lucruri prin corespondență. Mareșalul Stalin a spus apoi că în comisia consultativă europeană ar avea cel puțin avantajul de a cunoaște părerea Franței care nu este reprezentată aici „(În acest loc F.R. semnalează că un fragment din ambele stenograme americane nu este reprodus — **N.R.R.**).

2 În M.B. este menționat și Romer, unul din fruntașii politici polonezi aflat în emigrație la Londra **(N.R.R.)**.

3 În M.B. se mai menționează : „...s-a străduit să găsească prin telefon pe polonezii de la Lublin, dar a fost informat că ei erau plecați la Cracovia și Lodz" **(N.R.R.)**.

4 M.B. nu consemnează această intervenție **(N.R.R.)**.

5 M.B. consemnează întregul paragraf inclus între paranteze ca o intervenție a lui Molotov **(N.R.R.)**.

borate la Dumbarton Oaks, precum și propunerile suplimentare făcute de Roosevelt pot servi drept bază viitoarei colaborări între puterile mari și mici în problemele de securitate internațională.

Considerînd acceptabile aceste propuneri, delegația sovietică a revenit apoi la o problemă ce fusese ridicată la Dumbarton Oaks, dar nu a fost rezolvată acolo — problema participării republicilor sovietice la organizația internațională de securitate în calitate de membri fondatori. Delegația sovietică a pus această problemă sub o altă formă decît aceea în care a fost prezentată la Dumbarton Oaks ; însă a propus ca trei sau cel puțin două dintre republicile sovietice să se numere printre inițiatorii organizației internaționale (a fost vorba de Ucraina, Bielorusia și Lituania). Delegația sovietică a considerat că aceste trei republici sovietice, sau în orice caz două trebuie să fie recunoscute ca membri fondatori).[6]

Roosevelt declară că este fericit să audă că guvernul sovietic[7] este de acord cu propunerile sale. Prin urmare s-a realizat un mare progres.

Următoarea problemă ce trebuie rezolvată constă în a stabili care dintre țările participante la războiul cu Germania trebuie invitate la conferința de înființare a organizației internaționale. În Statele Unite, toată lumea vrea ca această conferință să aibă loc cît mai repede. Se spune că e de dorit ca ea să fie convocată pentru sfîrșitul lui martie. Practic este posibil ca reprezentanții Națiunilor Unite să se întrunească peste o lună. El personal crede că cu cît se va adopta mai repede hotărîrea de a se convoca conferința, cu atît mai repede se va putea purcede la examinarea problemelor ridicate de partea sovietică, probleme care prezintă un mare interes. După crearea organizației ne vom putea ocupa de problema membrilor ei inițiali.

Acum există o importantă problemă practică : la conferință trebuie oare invitate, pe lîngă țările care luptă împotriva Germaniei, și „țări asociate", de pildă Paraguay, Peru, Uruguay, Chile, Egipt și Islanda, care au rupt relațiile cu Germania, dar nu i-au declarat război ?

Problema Ucrainei, Bielorusiei și Lituaniei este foarte interesantă. Noi putem avea puncte de vedere diferite asupra ei, deoarece structura de stat și tradițiile țărilor noastre sînt diferite. De exemplu, imperiul britanic este alcătuit din dominioane — Canada, Australia ș.a.m.d. În U.R.S.S. există multe republici. Statele Unite, dimpotrivă, reprezintă o țară omogenă, care nu are colonii. În această țară predomină o singură limbă. Constituția Statelor Unite nu prevede decît un singur ministru al afacerilor externe. De aceea problema ridicată de partea sovietică necesită studiu. Ea este strîns legată de o altă problemă : marile puteri vor dispune în organizația internațională de mai mult de un vot ? Dacă vom acorda vreunei țări mai mult de un vot, vom încălca regula potrivit căreia fiecare membru al organizației trebuie să aibă numai un singur vot.

Roosevelt propune ca miniștrii afacerilor externe să fie însărcinați să studieze problema membrilor fondatori ai organizației, precum și cea a locului și datei convocării conferinței.

Churchill declară că ar vrea să exprime recunoștință fierbinte guvernului sovietic pentru pasul enorm pe care l-a făcut în întîmpinarea concepțiilor comune, elaborate la Dumbarton Oaks. Churchill este încredințat că acordul celor trei mari puteri în această chestiune de maximă importanță va stîrni bucurie în rîndurile tuturor oamenilor cumsecade.

Problema numărului membrilor Adunării a fost ridicată de aliatul nostru rus într-o formă nouă. Fiecare va simți că în această privință s-a făcut un mare pas pe calea spre o înțelegere. Churchill este de acord că situația Statelor Unite și a imperiului britanic este diferită. În cadrul imperiului britanic există dominioane autonome, care timp de un sfert de secol au jucat un rol remarcabil în organizația internațională de securitate ce a suferit un eșec înainte de începutul actualului război. Toate dominioanele au militat în favoarea cauzei păcii și progresului democratic. Toate dominioanele au intrat în război împotriva Germaniei, fără șovăire, deși cunoșteau slăbiciunea Angliei. Anglia n-avea mijloace ca să oblige dominioanele și nu avea dreptul să le îndemne în acest sens, însă toate dominioanele au intrat în război din proprie voință.

El a ascultat propunerea guvernului sovietic cu un sentiment de profundă simpatie. Inima lui bate alături de marea Rusie, care sîngerează din greu, dar îl zdrobește pe tiran în calea sa. Churchill consideră că o națiune atît de mare ca Rusia, cu populația ei de 180 de milioane, ar avea poate temei să se uite pieziș la Comunitatea britanică de națiuni, dacă ea ar avea numai

---

6 M.B. consemnează o intervenție a lui Roosevelt, care întreabă dacă propunerea presupune ca republicile sovietice în cauză să devină membre ale Adunării, precum și răspunsul : **„Dl. Molotov** a răspuns da, în sensul că ele trebuie să fie incluse laolaltă cu ceilalți membri ai acestui organism. Dominioanele Commonwealthului britanic au izbutit treptat și cu răbdare să-și asigure ca entități distincte un loc în afacerile internaționale. Socotește că se cuvine ca un minimum echitabil ca trei sau cel puțin două din aceste republici sovietice să-și găsească locul cuvenit de membri ai Adunării. Ele și-au cîștigat acest drept prin sacrificiul și contribuția la război. A arătat în încheiere că dorește să repete că este întru totul de acord cu propunerea președintelui și își retrage orice obiecții sau amendamente, dar va solicita ca trei sau cel puțin două din republicile sovietice menționate mai sus să capete posibilitatea de a deveni membri egali ai organizației mondiale" **(N.R.R.)**.

7 M.B. în loc de cuvintele „guvernul sovietic" înregistrează „dl. Molotov" **(N.R.R.)**.

un singur vot, deși populația Rusiei întrece cu mult populația albă a imperiului britanic.

Churchill ar fi foarte bucuros dacă la propunerea delegației sovietice președintele ar da un răspuns care să nu poată fi considerat negativ. În ceea ce-l privește, Churchill nu poate depăși limitele împuternicirilor sale. El ar vrea să aibă timp pentru a face un schimb de păreri asupra propunerii sovietice cu ministrul afacerilor externe și cu cabinetul de război de la Londra. De aceea Churchill ar ruga, în numele guvernului britanic, să fie scuzat că nu va putea da imediat răspuns la propunerea delegației sovietice.

Roosevelt își repetă propunerea ca miniștrii afacerilor externe să studieze problema republicilor sovietice, cea a locului și datei conferinței, precum și a țărilor care vor fi invitate să participe. La Dumbarton Oaks s-a hotărît ca să se convoace cît mai repede conferința. Convocarea cît mai grabnică a conferinței ar fi foarte importantă pentru Roosevelt și din punct de vedere al politicii interne [8].

Churchill declară că el va fi foarte bucuros dacă cei trei miniștri ai afacerilor externe vor examina cele trei puncte propuse de președinte. În ce privește conferința, Churchill se îndoiește de posibilitatea ca ea să fie convocată în martie. În martie, pe toate fronturile, luptele vor fi în toi. La aceste lupte vor participa mai multe forțe decît pînă acum. În diverse țări, problemele interne sînt foarte complicate. În special Anglia suferă de lipsă de locuințe și ea trebuie să mențină aprovizionarea fronturilor ; în afară de aceasta, în Anglia există parlamentul care duce o viață foarte activă și consumă mult timp și atenție miniștrilor, în special ministrului afacerilor externe. Un sfert din februarie s-a și dus. De aceea Churchill își pune următoarea întrebare : situația lumii și a Europei va permite ca să se convoace conferința în martie ? Și dacă totuși conferința va fi convocată în martie, delegațiile diferitelor țări vor avea în frunte persoane cu adevărat din conducere ? Nu este oare mai bine să se amîne puțin convocarea Adunării ? [9]

---

8 M.B. nu înregistrează ultima parte a intervenției **(N.R.R.)**.

9 Cam în acest moment are loc un schimb de bilețele între Hopkins și Roosevelt cu următorul cuprins : (Hopkins către Roosevelt) „Cele de mai jos se referă la împotrivirea lui Churchill față de o apropiată convocare a conferinței Națiunilor Unite.

În spatele vorbelor se ascunde ceva al cărui temei nu-l cunoaștem.

Poate că este mai bine să așteptăm pînă mai tîrziu, la noapte, ca să vedem încotro bate."

(Roosevelt către Hopkins) : „Fleacuri ! Politică locală. Sînt absolut sigur acum că se gîndește la viitoarele alegeri din Anglia". Bilețelele sînt reproduse de F.R. la pag. 729 F.R. menționează că Roosevelt a barat cuvîntul „fleacuri" *(N.R.R.)*.

Roosevelt arată că nu e vorba de convocarea Adunării, ci de convocarea conferinței de înființare a organizației internaționale de securitate. Prima Adunare va fi convocată, probabil, abia peste 3—6 luni.

Churchill declară că unele din țările care vor trebui să fie reprezentate la conferință se vor mai afla, la data convocării ei, sub jugul german. Nu se știe în ce măsură reprezentanții unor asemenea țări vor reprezenta într-adevăr popoarele lor [10]. În perioada aceea, alte țări vor flămînzi și vor suferi de pe urma consecințelor războiului. În acest context, Churchill menționează Olanda și Franța. Pe lîngă aceste țări nefericite, la conferință se vor afla și națiuni care n-au suferit de loc de pe urma războiului și n-au participat la el. Churchill consideră că în aceste condiții conferința poate ușor deveni haotică. Unele popoare vor trece prin chinurile agoniei, în timp ce altele vor discuta senin problemele viitorului. Potrivit tuturor considerentelor de mai sus, Churchill prevede că se vor ivi dificultăți dacă se va convoca conferința, în orice caz în măsura în care e vorba de Marea Britanie.

Roosevelt spune că la Dumbarton Oaks s-a hotărît să se înființeze cît mai curînd organizația internațională. Ca și primul ministru, Roosevelt are și el dificultăți de politică internă. Totuși el va putea obține mai ușor cele două treimi din voturile Senatului dacă se va realiza încă în cursul războiului planul înființării organizației internaționale de securitate [11].

Churchill declară că poziția Marii Britanii este influențată de constituția ei. Este posibil ca în curînd să aibă loc alegeri parlamentare în Anglia, și dacă guvernul actual va rămîne la putere el va trebui să atragă după sine noul parlament. Trebuie să se țină seama de acest lucru. Desigur, Marea Britanie va face tot ce este posibil ca să satisfacă dorința lui Roosevelt. Churchill a considerat totuși necesar să vorbească deschis despre dificultățile practice care, după cum prevede, se vor ivi în cursul realizării intenției președintelui. Personal, Churchill ar regreta dacă reglementarea problemei membrilor fondatori ai organizației ar fi amînată pînă la convocarea conferinței Națiunilor Unite [12].

Roosevelt spune că ar vrea să-și repete propunerea anterioară, și anume ca miniștrii afacerilor externe să se ocupe de problema membrilor, locului și datei convocării conferinței și apoi să raporteze șefilor celor trei guverne rezultatele activității lor

Stalin își exprimă asentimentul [13].

---

10 M.B. înregistrează astfel această parte a intervenției : „...și vor fi reprezentate de guvernele în exil a căror autoritate față de propriile popoare va fi discutabilă" **(N.R.R.)**.

11 M.B. nu înregistrează intervenția **(N.R.R.)**.

12 M.B. nu înregistrează intervenția **(N.R.R.)**

13 M.B. nu consemnează intervenția **(N.R.R.)**

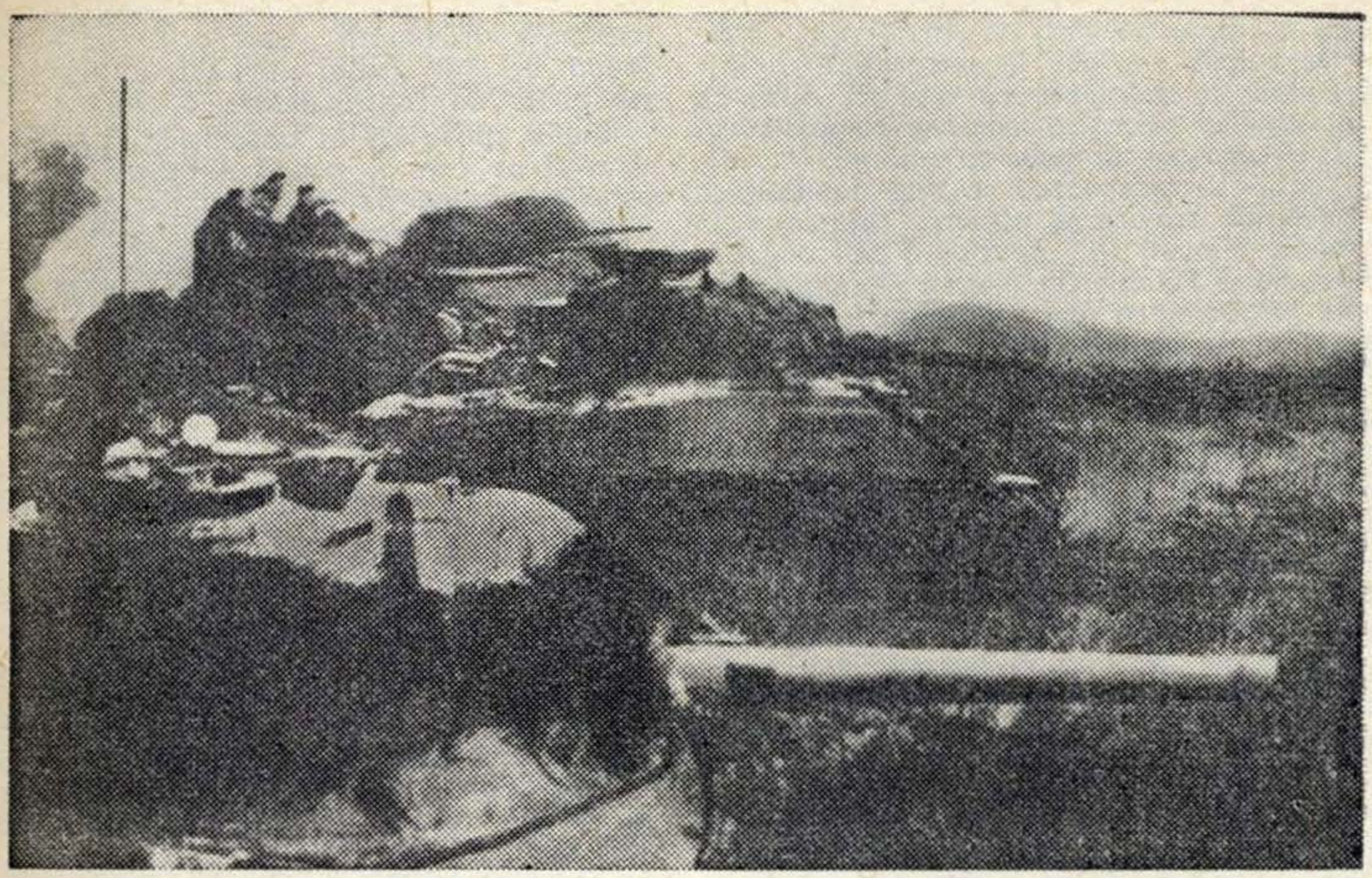

„Ieri dimineaţă o sută de mii de soldaţi britanici au început ofensiva..."

CHURCHILL

Churchill nu obiectează împotriva discutării problemei în cauză de către cei trei miniştri ai afacerilor străine, însă subliniază în acest cadru că problema dată nu este nicidecum una cu caracter tehnic. Churchill nu este convins de şansele de succes ale unei analize de acest fel, însă, avînd în vedere rugămintea preşedintelui, este dispus să accepte propunerea lui.

Stalin declară că cei trei miniştri ai afacerilor externe se vor întruni şi vor raporta apoi şefilor de guverne rezultatele activităţii lor (...) [14].

Apoi delegaţia sovietică enunţă următoarele propuneri asupra problemei poloneze:

„1. Să se considere că frontiera Poloniei trebuie să fie în est linia Curzon, cu abateri pe alocuri de 5—6 kilometri în favoarea Poloniei.

2. Să se considere că frontiera vestică a Poloniei trebuie să pornească de la oraşul Stettin (la polonezi), să meargă apoi spre sud pe fluviul Oder şi mai departe pe rîul Neisse (de vest).

3. Să se recunoască că este de dorit ca guvernul provizoriu polonez să fie comple-

---

14 În acest loc, unde „Mejdunarodnaia Jizn" semnalează că un fragment din stenogramă nu este reprodus. M.B. consemnează:

„Primul ministru a propus ca miniştrii de externe să ia în considerare chestiunea Iranului şi alte probleme de importanţă secundară, poate, dar care trebuie să fie luate în considerare.

Preşedintele şi mareşalul Stalin au fost de acord.

Preşedintele a spus apoi în glumă că speră că silvicultura va fi un punct luat în considerare, deoarece în timpul vizitei lui de anul trecut la Teheran nu a văzut nici un copac. În continuare a spus că este de părere că Iranul este un bun exemplu al tipului problemelor economice cu care va putea fi confruntată lumea dacă noi vom voi să realizăm o lărgire a comerţului mondial şi un schimb mai amplu de mărfuri. Persia n-a avut puterea de cumpărare care să-i permită să achiziţioneze mărfuri străine şi dacă va interveni o lărgire a comerţului mondial trebuie să fie luate în considerare măsuri de ajutorare a unor ţări ca Persia, care n-au avut putere de cumpărare. A menţionat că înainte de venirea turcilor, Persia avea lemn din belşug şi deci apă din belşug, iar poporul ei era destul de prosper, dar el personal n-a văzut niciodată o ţară mai săracă decît Persia aşa cum este acum. De aceea speră foarte mult că noua organizaţie mondială va întreprinde o investigaţie pe scară mondială în vederea extinderii ajutorului ce ar urma să fie dat ţărilor şi regiunilor care n-au avut suficientă putere de cumpărare, fie în numerar, fie în materie de schimburi externe.

Preşedintele a adăugat că, după cum crede, există o situaţie similară în Europa, în sensul că anumite ţări au resurse suficiente de energie, cum sînt cărbunele sau energia apei, şi acele ţări dispun de energie electrică ieftină şi abundentă, în vreme ce alte ţări, la distanţă de nu mai mult de 50 de mile, nu au nimic. Socoteşte că această situaţie este nedreaptă. Menţionează că în Uniunea Sovietică şi în diferitele ei republici s-a abordat problema ţării în ansamblu, şi în Statele Unite TVA (Tennessee Valley Authority — Administraţia Văii Tennessee — N.R.R.) a răspuns aceleiaşi idei. A menţionat că în regiunea TVA curentul electric este vîndut la acelaşi preţ în tot cuprinsul zonei.

A conchis că, după ce a spus ce a avut pe suflet, va trece cuvîntul lui Molotov, ca să-şi prezinte propunerile asupra chestiunii poloneze" (N.R.R.).

tat cu cîțiva fruntași democrați din cercurile poloneze aflate în emigrație.

4. Să se considere că este de dorit ca guvernul provizoriu polonez completat să fie recunoscut de guvernele aliate.

5. Să se recunoască că este de dorit ca guvernul provizoriu polonez completat în modul stipulat la punctul 3 să convoace populația Poloniei la alegeri generale pentru organizarea unor organe permanente ale administrației de stat a Poloniei.

6. V. Molotov, dl. Harriman și dl. Kerr să fie însărcinați să discute, împreună cu reprezentanții guvernului provizoriu polonez [15], problema completării guvernului provizoriu polonez și să prezinte propunerile lor spre examinare celor trei guverne".

Roosevelt declară că propunerile sovietice reprezintă un anumit progres. El vrea să aibă posibilitatea să le studieze împreună cu Stettinius. Deocamdată el poate doar să remarce că în propunerile sovietice nu-i place expresia „cercurile poloneze aflate în emigrație". După cum a declarat ieri, el nu cunoaște pe nici unul din emigranți, în afară de Mykolajczyk. De asemenea, el consideră că nu e de loc absolut necesar ca în guvernul polonez să fie cooptate tocmai persoane din emigrație. Poate se vor găsi persoane potrivite chiar în Polonia.

Stalin observă că aceasta este desigur just.

Churchill spune că el împărtășește îndoielile lui Roosevelt în privința cuvîntului „emigranți". Fapt este că pentru prima oară acest cuvînt a fost folosit în vremea revoluției franceze, cînd el desemna persoanele alungate din Franța de către poporul francez. Însă polonezii care se găsesc acum în străinătate nu au fost alungați de poporul polonez. Ei au fost alungați de Hitler. Churchill propune să se înlocuiască cuvîntul „emigranți" cu cuvintele „polonezii care se află în străinătate."

Stalin se declară de acord cu propunerea lui Churchill [16].

Churchill semnalează, în continuare, că la punctul 2 al propunerilor se vorbește de rîul Neisse. In chestiunea deplasării frontierei poloneze spre vest, guvernul britanic ar vrea să facă următoarea rezervă : Polonia trebuie să aibă dreptul să-și aloce atît teritoriu cît va dori și cît va putea să administreze. Nu prea ar fi chibzuit ca gîsca poloneză să fie îndopată atît de zdravăn cu bucate germane încît să i se aplece și să-și dea duhul. In afară de aceasta, în Anglia există cercuri care se îngrozesc la gîndul că o mulțime de germani vor fi strămutați. În ce-l privește, această perspectivă nu-l înspăimîntă nicidecum. Rezultatele strămutării grecilor și turcilor, după trecutul război mondial, au fost cît se poate de satisfăcătoare [17].

Stalin spune că în acele părți ale Germaniei pe care le ocupă Armata Roșie nu există aproape de loc populație germană.

Churchill observă că, desigur, aceasta ușurează chestiunea. In afară de aceasta, 6—7 milioane de germani au și fost uciși și pînă la sfîrșitul războiului vor mai fi probabil uciși cel puțin 1—1,5 milioane.

Stalin răspunde că cifrele lui Churchill sînt în general exacte.

Churchill declară că el nu propune de loc să se înceteze exterminarea germanilor [18].

Churchill propune ca la punctul 3 al proiectului sovietic să se adauge cuvintele : „și din Polonia însăși".

Stalin răspunde că acest lucru este acceptabil.

Churchill spune că trebuie să medităm asupra propunerilor sovietice și să le discutăm apoi la ședința următoare. El consideră că aceste propuneri reprezintă un pas înainte.

A CINCEA ȘEDINȚĂ, ȚINUTĂ ÎN PALATUL LIVADIA, 8 FEBRUARIE 1945

LISTA PARTICIPANȚILOR [19]

Statele Unite
Președintele Roosevelt
Secretarul de stat Stettinius
Amiralul flotei Leahy
Dl. Hopkins
Dl. Byrnes
Dl. Harriman
Dl. Matthews
Dl. Hiss
Dl. Bohlen

Regatul Unit
Primul ministru Churchill
Ministrul afacerilor externe Eden
Sir Archibald Clark Kerr
Sir Alexander Cadogan
Sir Edward Bridges
Dl. Jebb
Dl. Wilson
Maior Birse

Uniunea Sovietică
Mareșalul Stalin
Comisarul afacerilor externe Molotov
Dl. Vîșinski
Dl. Maiski
Dl. Gusev
Dl. Gromîko
Dl. Pavlov

15 M.B. nu menționează cuvintele „împreună cu reprezentanții guvernului provizoriu polonez" **(N.R.R.).**

16 M.B. nu menționează această intervenție **(N.R.R.).**

17 M.B. nu menționează această ultimă frază. M.M. o menționează **(N.R.R.).**

18 M.B. nu menționează această frază. M.M. redă ideea similar cu stenograma sovietică **(N.R.R.).**

19 Lista participanților este reprodusă după F R., pag. 771.

Roosevelt declară că, după cum crede, miniștrii afacerilor străine și-au încheiat cu succes treaba ce le-a fost încredințată și propune lui Eden să raporteze rezultatele obținute.

Eden informează că miniștrii afacerilor externe au examinat problema datei convocării conferinței, a calității de membru al organizației internaționale, a dreptului de membri fondatori ce ar urma să se acorde la două-trei republici sovietice, precum și problema țărilor ce trebuie să fie invitate la conferința de constituire. S-a hotărît să se recomande convocarea conferinței pentru 25 aprilie 1945, în S.U.A. S-a adoptat hotărîrea nedefinitivă de a se invita la conferință membrii Națiunilor Unite, adică țările care vor fi semnat declarația Națiunilor Unite pînă la cutare dată din februarie 1945. Conferința trebuie să stabilească lista membrilor inițiali ai organizației internaționale. În acest cadru delegații Marii Britanii și Statelor Unite vor sprijini U.R.S.S., pentru ca două republici sovietice să se numere printre membrii inițiali ai organizației. Analizarea tuturor detaliilor invitației a fost dată în sarcina unei subcomisii speciale [20].

Stalin declară că el are lista statelor care au declarat război Germaniei. Înseamnă oare că toate acestea vor fi incluse ca membri ai Adunării ? Zece din țările în cauză nu au relații diplomatice cu Uniunea Sovietică.

Roosevelt răspunde că există cîteva țări care năzuiesc să stabilească relații diplomatice cu Uniunea Sovietică, dar deocamdată n-au făcut încă aceasta. Există și țări care nu stabilesc relații cu U.R.S.S., deoarece acolo influența bisericii catolice este puternică. Trebuie să se țină seama însă că statele care nu au stabilit relații cu Uniunea Sovietică au participat împreună cu Uniunea Sovietică la conferințele de la Bretton-Woods și de la Atlantic City.

Stalin spune că este greu să se organizeze securitatea cu state care nu au relații cu Uniunea Sovietică.

Roosevelt declară că cel mai bun mijloc pentru a obliga aceste țări să stabilească relații cu U.R.S.S. va fi invitarea lor la conferință [21].

Apoi, Roosevelt se referă la o problemă care, după cum spune el, își are istoricul său. Acum trei ani, Sumner Welles, pe atunci secretar de stat ad-interim, a sfătuit unele republici sud-americane să nu declare război Germaniei, ci doar să rupă relațiile cu ea. Republicile au urmat sfatul american. Ulterior, ele au ajutat mult Statele Unite (de exemplu le-au dat materii prime). Ele au o bună reputație. Acum o lună, Roosevelt a trimis președinților a șase republici sud-americane o scrisoare în care le-a scris că dacă vor să fie invitați la conferință trebuie să declare război Germaniei. Ecuador a și făcut aceasta, însă n-a reușit încă să semneze declarația Națiunilor Unite. Paraguay va declara război Germaniei peste zece zile, și într-un viitor apropiat Peru și Venezuela vor proceda la fel. Va fi neplăcut pentru guvernul american să nu invite țările menționate la conferință, după ce ele au dat curs sfatului guvernului american, deși, sincer vorbind, acest sfat a fost greșit [22].

Stalin întreabă : cum stau lucrurile cu Argentina ?

Roosevelt răspunde că Argentina nu figurează pe lista transmisă de delegația S.U.A.

Stalin spune că și Argentina a rupt relațiile cu Germania.

Roosevelt declară că Argentina nu a fost recunoscută ca una din Națiunile Unite.

Stalin răspunde că ar vrea să atragă atenția asupra faptului că dacă la conferință vor fi invitate nu numai țările ce au declarat război, ci și cele „asociate", atunci țările ce au luptat efectiv împotriva Germaniei se vor simți jignite să stea alături de acelea ce au șovăit și au trișat în cursul războiului.

Churchill spune că, după cît crede, țările din categoria de mai sus trebuie să declare război Germaniei înainte de primirea invitației la conferință. El este de acord că unele dintre aceste țări au jucat un rol destul de jalnic, așteptînd cine va ieși învingător. Totuși nu trebuie să scăpăm din vedere faptul că asupra Germaniei va produce o impresie deprimantă dacă încă un grup de puteri îi va declara război. Alte țări inamice vor vedea și ele că lumea întreagă luptă împotriva lor, și aceasta poate exercita asupra lor o influență puternică.

---

20 M.B. consemnează în continuarea acestei intervenții : „Dl. Eden a spus în continuare că ei au fost bucuroși să accepte invitația guvernului Statelor Unite ca conferința să aibă loc la 25 aprilie în Statele Unite. A adăugat că speră de aceea ca următoarea conferință a miniștrilor de externe să aibă loc la Londra. Dl. Eden a declarat, ca un comentariu pe marginea informării, că delegația britanică nu consideră just ca alții să capete statutul de membri ai Națiunilor Unite doar pentru a participa la conferință, dar își dă seama că delegația Statelor Unite are alte vederi. A spus că un subcomitet ia în considerare detaliile" **(N.R.R.).**

21 M.B. nu menționează această primă parte a intervenției N.H. o menționează **(N.R.R.).**

22 M.B. redă succint ultima parte a intervenției și nu consemnează ultima frază. N.H. consemnează în linii mari similar cu stenograma sovietică această parte a intervenției **(N.R.R.).**

Roosevelt declară că ar vrea să se adauge la lista invitaților Islanda.

Churchill observă că guvernul Maiestății Sale simte o răspundere deosebită față de Egipt, deoarece Egiptul și-a exprimat în două rînduri dorința de a declara război Germaniei și Italiei. Guvernul britanic a consiliat însă Egiptul să nu facă aceasta, întrucît păstrarea neutralității Egiptului a permis să se evite bombardamentele aeriene asupra orașului Cairo. In afară de aceasta, neutralitatea Egiptului a fost avantajoasă englezilor din diferite puncte de vedere. Cînd dușmanul se afla la 30 mile de Alexandria, armata egipteană a ajutat aliaților, păzind poduri, linii de transmisiuni. Egiptul a fost mai folositor rămînînd neutru decît dacă ar fi declarat război Germaniei și Italiei. Desigur, dacă acum Egiptul va voi să declare război, guvernul britanic nu va obiecta.

Islanda a jucat și ea un rol util în perioada cînd Statele Unite nu intraseră încă în război. Islanda a acceptat trupe americane, încălcîndu-și prin aceasta neutralitatea. Islanda a asigurat o linie de comunicații pentru aliați.

Churchill consideră că ambele țări menționate sînt îndreptățite să participe la conferință dacă vor declara război. Aliații trebuie să le dea această posibilitate. Churchill ar vrea să știe următorul lucru : există oare intenția de a admite la conferință toate puterile care vor declara război pînă la 1 martie ? [23]

Stalin răspunde afirmativ la întrebarea lui Churchill [24].

Churchill spune că nici Eire nu se va număra printre invitați, întrucît acolo au existat o misiune germană și una japoneză. Pe de altă parte, el trebuie să se pronunțe în favoarea invitării Turciei, deși poate această propunere nu va întîmpina o aprobare generală. Turcia a încheiat cu Anglia o alianță încă înainte de începerea războiului, într-o perioadă foarte periculoasă. Cînd a început războiul, turcii au considerat că armata lor este insuficient înarmată pentru tipul actual de război. Cu toate acestea, poziția Turciei a fost amicală și utilă în multe privințe. Turcii au propus englezilor chiar ajutorul lor, deși englezii nu s-au folosit de această propunere [25]. Churchill pune următoarea întrebare : nu este oare cazul să li se dea turcilor posibilitatea să se pocăiască pe patul de moarte ?

Stalin răspunde că Turcia va trebui invitată dacă va fi declarat război Germaniei pînă la sfîrșitul lui februarie.

Roosevelt și **Churchill** își exprimă consensul.

Roosevelt spune că Danemarca a fost ocupată de nemți în decurs de 24 de ore, regele a fost luat prizonier, parlamentul a fost lichidat. Acum Danemarca se află sub stăpînirea Germaniei. Un singur om care pretindea că reprezintă Danemarca nu a recunoscut noul guvern danez. Este vorba de ministrul plenipotențiar danez la Washington. El nu putea declara război Germaniei, însă a dezavuat acțiunile guvernului creat de nemți. Cum să se procedeze cu Danemarca ? Nu există îndoială că dacă danezii ar fi liberi ar fi de partea aliaților.

Churchill întreabă : danezii au recunoscut independența Islandei ? [26]

Stalin răspunde negativ [27].

Churchill nu crede că vor exista dificultăți între Islanda și Danemarca. El este de acord cu mareșalul Stalin și președinte că la conferință trebuie să fie admiși toți cei ce vor declara război pînă la sfîrșitul lui februarie. Danemarca va participa la organizația de securitate cînd va căpăta posibilitatea de a-și spune liber cuvîntul [28].

Roosevelt propune să se aprobe integral raportul miniștrilor afacerilor externe, cu un amendament, în sensul că la conferință sînt invitate Națiunile Unite care vor declara război inamicului comun pînă la 1 martie. Roosevelt spune că mai poate fi adăugată la această listă Turcia, dacă ea va fi declarat război inamicului comun pînă la 1 martie.

(Va urma)

---

23 M.B. redă rezumativ sfîrșitul intervenției, din care lipsește întrebarea pusă la urmă **(N.R.R.).**

24 M.B. consemnează astfel intervenția : „*Mareșalul* **Stalin** a remarcat că aceasta nu se aplică fostelor state inamice care au declarat recent război Germaniei". În continuare, M.B. consemnează : „**Președintele** și **primul ministru** s-au declarat din toată inima de acord" **(N.R.R.).**

25 M.B. consemnează astfel această parte a intervenției : „Atitudinea ei a fost amicală și utilă, deși ea nu s-a folosit de prilejul ce i s-a oferit acum un an de a intra în război". N.H. semnalează de o manieră asemănătoare cu M.B. această parte a intervenției. M.B. nu consemnează ultima frază a acestei intervenții **(N.R.R.).**

26 M.B. nu consemnează intervenția. N.H. o consemnează **(N.R.R.).**

27 M.B. consemnează astfel această intervenție : „**Mareșalul Stalin** a remarcat că el consideră că Danemarca trebuie să aștepte". În continuare se consemnează că Roosevelt a fost de acord cu punctul de vedere al lui Stalin referitor la Danemarca, precum și o nouă intervenție a lui Stalin : „**Mareșalul Stalin** a remarcat că Danemarca a permis totuși intrarea nemților" **(N.R.R.).**

28 M.B. înregistrează ideile din această intervenție a lui Churchill ca exprimate în comun de el și de Roosevelt înaintea ultimei intervenții a lui Stalin **(N.R.R.).**

Monede de argint geto-dacice, imitînd tetradrahmele macedonene bătute în timpul lui Filip al II-lea

(Foto : IOAN OSMULIKEVICI)

Armonia plastică şi cromatică este caracteristică ceramicii cucuteniene (mileniul al III-lea î.e.n.)

(Foto : IOAN OSMULIKEVICI)

Piese caracteristice artei greceşti elenistice — statuete de lut ars — reprezentînd mai ales divinităţi. Centrul iniţial de producere a lor era Tanagra, fiind apoi imitate în toate colţurile lumii elenistice. La noi au fost produse mai ales în colonia dorianã Callatis, după secolul al IV-lea î.e.n.

(Foto: IOAN OSMULESCU)

Tetraevangheliar caligrafiat de Nicodim (1404—1405) Se păstrează la mănăstirea Tismana (reg. Oltenia)

(Foto : GH. BUȚANESCU)

Miniatură din Psaltirea dăruită de Anastasie Crimca mănăstirii Dragomirna (reg. Suceava), 1616. Exemplarul este păstrat în tezaurul mănăstirii Dragomirna

(foto : GH. BUȚANESCU)

Casa Golești-lor, construită la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pe locul unei case mai vechi din secolul al XVII-lea păstrătoarea unei prestigioase tradiții culturale și revoluționare. Numele ei se leagă de importante episoade din anii 1821 și 1848

(Foto: EUGEN UDIȘTEANU)

AȘA A ÎNCEPUT LUPTA

CHARLES DE GAULLE

Într-un volum de memorii, apărut anul trecut în editura pariziană „Flammarion", fostul prim ministru al Franței, Paul Reynaud, nota referitor la luna iunie 1940 :

Îl numesc pe generalul de Gaulle subsecretar de stat la Apărarea națională. A avut o comportare frumoasă în fruntea Diviziei a 4-a de tancuri. E cel mai tînăr din generalii noștri. Numirea lui nu este pe placul lui Pétain, care-mi spune o poveste despre o carte pe care afirmă că au scris-o împreună. Numirea displace și mai mult lui Weygand :

— Ce obiecție aveți împotriva lui ? îl întreb eu.

— E un copilandru.

În aceeași seară îl întreb pe generalul de Gaulle :

— Ce vîrstă aveți ?

— Cincizeci de ani.

— La etatea dv., Napoleon era la Sfînta Elena. Cariera lui se sfîrșise.

Istoria însă nu cunoaște limite de vîrstă. Copilandru pentru Weygand — comandantul suprem de atunci al armatei franceze —, aproape pensionar pentru primul ministru Reynaud, de Gaulle nu era un general oarecare. O anumită notorietate îi aduseseră, în deceniul 1930—1940, lucrările sale de strategie și tactică, în care pleda pentru reorganizarea și modernizarea apărării naționale, pentru dotarea forțelor armate cu mijloace mecanizate și, mai ales, pentru introducerea unui spirit mai îndrăzneț în înfruntarea, care se anunța iminentă, cu Germania hitleristă. Concepțiile sale au fost întîmpinate cu ostilitate de cadrele superioare ale militarilor de profesie, în rîndul cărora își făcuseră loc rutina și — cel puțin la unii — convingerea că se va ajunge la o înțelegere definitivă cu nazismul.

Dar cel de al doilea război mondial a pus capăt, cu brutalitate, acestor iluzii. Vreme de peste patru ani, Franța avea să se afle sub călcîiul neîndurător al ocupantului hitlerist. Epopeea rezistenței franceze a fost scrisă cu sîngele a mii și mii de eroi și martiri. Pentru jertfele pe care le-a adus, în primele rînduri ale acestei lungi și grele bătălii de eliberare a patriei, partidului comunist i s-a dat gloriosul supranume de „partidul împușcaților". Au participat la luptă muncitori, țărani și intelectuali, oameni de toate categoriile sociale, de toate vîrstele, din toate colțurile țării.

Organizat la Londra sub conducerea generalului de Gaulle chiar în momentul capitulării guvernului Pétain, Comitetul „Franța în luptă", denumit ulterior „Franța liberă", Comitetul Național Francez, și în cele din urmă Comitetul Francez al Eliberării Naționale (C.F.L.N.), care, în mai 1944 și-a asumat prerogativele unui guvern provizoriu, a avut un rol de seamă în eliberarea Franței de invadatorul fascist. În „Memoriile de război", publicate în trei volume, în 1954—1958, generalul de Gaulle evocă anii celui de al doilea război mondial și activitatea sa în această perioadă. Fragmentele pe care le publicăm mai jos constituie de fapt o introducere, în cadrul căreia sînt analizate, prin prizma vederilor comandantului militar și omului politic Charles de Gaulle, cauzele înfrîngerii Franței în 1940 și este prezentat momentul de început al activității centrului de la Londra.

Cînd am intrat în armată, aceasta era unul din cele mai nobile lucruri din lume. Sub criticile și insultele cu care era copleșită, ea prevedea, cu calm și chiar cu o tainică speranță, că se apropie zilele în care totul avea să depindă de dînsa. După Saint-Cyr [1], mi-am făcut ucenicia de ofițer la Regimentul 3 infanterie de la Arras. Primul meu colonel, Pétain, mi-a demonstrat cît valorează darul și arta de a comanda. Apoi, în timp ce uraganul mă purta ca pe un fir de pai prin dramele războiului [2] — botezul focului, calvarul tranșeelor, bombardamente, răni, prizonierat — am putut vedea Franța, pe care natalitatea deficitară, ideologiile găunoase și neglijența celor de la cîrma țării o lipsiseră de mijloacele necesare apărării, făcînd un efort extraordinar, compensînd prin nemăsurate jertfe tot ceea ce-i lipsea și ieșind victorioasă din încercare. În zilele cele mai critice, am putut să văd adunîndu-se forțele morale, la început sub egida lui Joffre [3] și în cele din urmă sub impulsul dat de „Tigru" [4]. Apoi am putut să văd cum, sleită de pierderi și distrugeri, cu structura socială și echilibrul moral zdruncinate, și-a reluat cu pas șovăitor calea destinului ei, în timp ce regimul, reintrînd pe vechiul făgaș și readucînd confuzia, abdica de la glorie și-l renega pe Clemenceau.

În anii următori, cariera mea a străbătut diverse etape : o misiune și o campanie în Polonia, un post de profesor de istorie la Saint-Cyr, școala de război, cabinetul mareșalului, comandamentul batalionului 19 vînători de la Trier, serviciul de stat-major pe Rin și în Orient. Pretutindeni am constatat renașterea prestigiului Franței, în urma recentelor ei succese și, în același timp, îndoielile pe care le trezeau în privința viitorului inconsecvențele conducătorilor ei.

Concepții învechite

Armata se închista în concepțiile în vigoare înainte de sfîrșitul primului război mondial. Era cu atît mai înclinată la aceasta, cu cît conducătorii ei îmbătrîneau în posturi, legați de felul lor obișnuit de a acționa, care, pe vremuri, le adusese gloria.

De aceea ideea frontului fix și continuu domina strategia prevăzută pentru un viitor conflict. Organizarea, doctrina, instrucția, înarmarea rezultau direct din ea. Era de la sine înțeles că, în caz de război, Franța avea să-și mobilizeze masa rezervelor și să-și formeze un număr cît mai mare

[1] Celebră academie militară franceză, în apropiere de Versailles (N.T.).
[2] E vorba de primul război mondial (N.T.).
[3] Comandant suprem al armatei franceze în anii 1914—1916 (N.T.).
[4] Poreclă sub care era cunoscut Georges Clemenceau, prim-ministru al Franței de la 17 noiembrie 1917 pînă după sfîrșitul primului război mondial (N.T.)

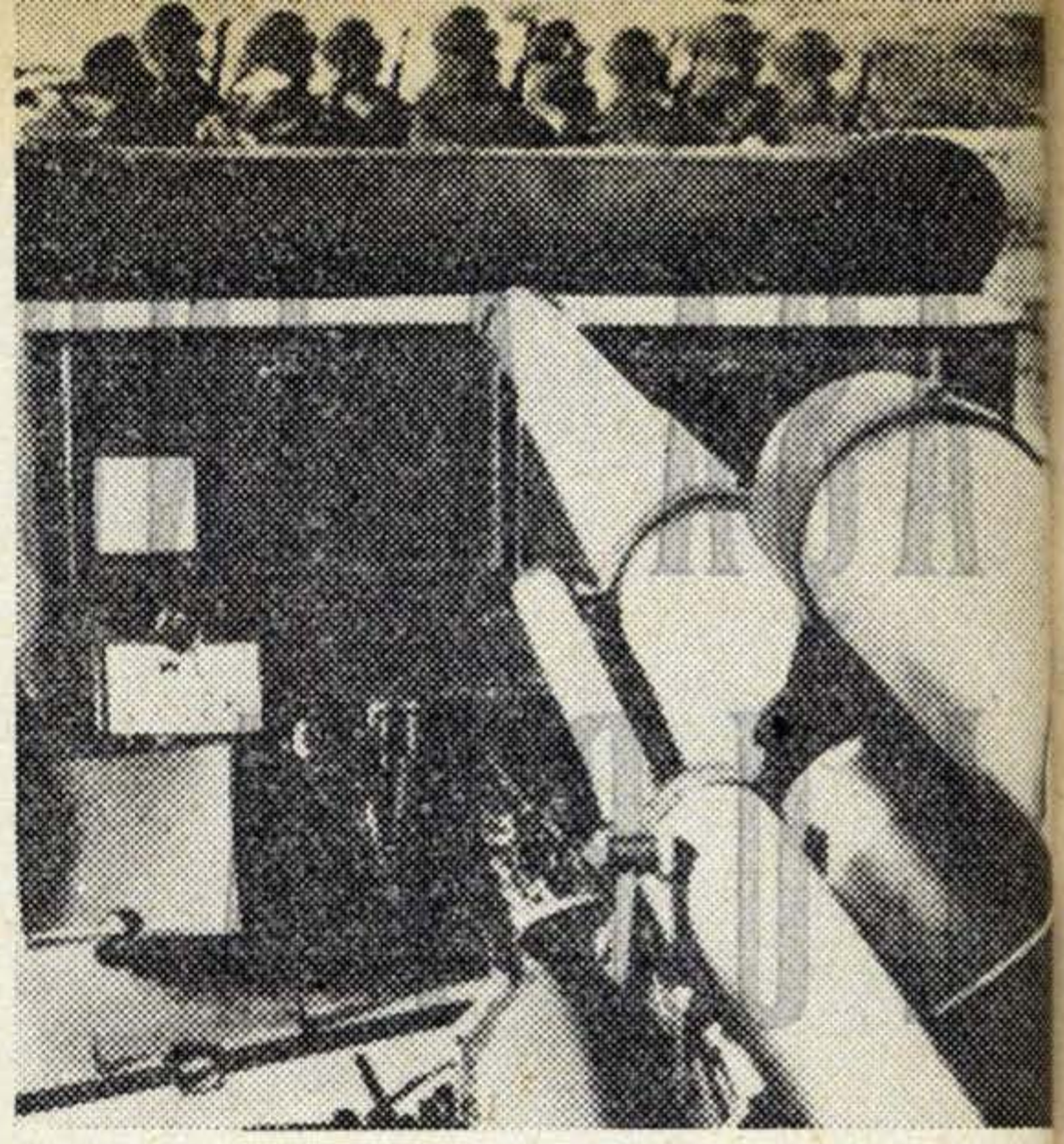

Puternicei mașini de război hitleriste...

de divizii, destinate nu să manevreze, să atace, să exploateze, ci să țină sectoare ; diviziile să-și ocupe pozițiile de-a lungul graniței franceze și granței belgiene — Belgia fiindu-ne atunci aliată în mod explicit — și să aștepte ofensiva inamicului.

În privința mijloacelor : tancuri, avioane, tunuri mobile și pivotante, elemente de șoc care în ultimele bătălii din războiul mondial se arătaseră capabile de surpriză și de rupere a frontului și a căror putere nu făcuse de atunci decît să crească, aceasta urmau să fie folosite numai pentru întărirea liniei și, la nevoie, pentru restabilirea ei prin contraatacuri locale. Tipurile de arme erau fixate în consecință : care de luptă cu viteză mică, înarmate cu piese ușoare și scurte, destinate să însoțească artileria și nu să întreprindă acțiuni rapide și autonome ; avioane de vînătoare concepute pentru apărarea văzduhului ; în afară de ele armata aeriană poseda puține bombardiere și nici un aparat de asalt ; piese de artilerie construite pentru a trage de pe poziții fixe, cu un cîmp de acțiune orizontal îngust, care nu puteau trece peste orice teren și nici trage în toate direcțiile. În plus, frontul era dinainte stabilit de lucrările liniei Maginot [5], care se prelungea cu fortificațiile belgiene. Astfel se considera că națiunea sub arme va menține o barieră la adăpostul căreia va aștepta ca blocada să uzeze inamicul și ca presiunile exercitate de lumea liberă să-l oblige să se prăbușească.

O asemenea concepție asupra războiului convenea spiritului regimului [6]. Condamnat la inacțiune de slăbiciunea puterii și de neînțelegerile politice, el nu putea să nu

[5] Fortificație la frontiera cu Germania (N.T.).
[6] Autorul se referă la guvernele succesive ale celei de a III-a Republici Franceze în deceniul 1930—1940 (N.T.).

...ostașii francezi i-au opus o dotație insuficientă

adopte un sistem atît de static. Dar acest panaceu liniștitor se potrivea atît de bine și cu starea de spirit din țară, încît era inevitabil ca toți cei ce voiau să fie aleși, aplaudați sau tipăriți să-l considere bun. Lăsîndu-se legănată de iluzia că e destul să combați războiul pentru ca cei care-l doresc să fie împiedicați să-l înceapă, păstrînd amintirea multor atacuri plătite scump, nerecunoscînd revoluția intervenită între timp în forța militară datorită motorului, opinia publică nu se preocupa de ofensivă. În fond, totul concura pentru a face din pasivitate principiul apărării noastre naționale [...]

Sub titlul *Spre armata de profesie* mi-am expus planul și ideile. Propuneam să se creeze de urgență o armată de manevră și de șoc, mecanizată, blindată, constituită dintr-un personal de elită la care să se adauge marile unități furnizate de mobilizare. Un articol publicat în 1933 în *Revue politique et parlementaire* mi-a servit drept introducere în subiect. În primăvara lui 1934 mi-a apărut cartea care expunea motivele pentru care trebuia construit un asemenea instrument și concepția lui [...]

Hitler cîștigă

Destinul își urma calea. Pe deplin lămurit asupra noastră, Hitler își începea seria actelor de violență. Încă din 1935, cu ocazia plebiscitului din Sarre, crease o atmosferă atît de amenințătoare, încît guvernul francez abandonase partida înainte de a o juca, iar populația din Sarre, atrasă și intimidată de dezlănțuirea germanică, votase în masă pentru cel de-al III-lea Reich. La rîndul său, sfidînd sancțiunile de la Geneva[7], datorită sprijinului guvernului Laval și toleranței cabinetului lui Baldwin, Musolini cucerea Etiopia. Pe neașteptate, la 7 martie 1936, armata germană trecu Rinul.

Tratatul de la Versailles interzicea trupelor Reichului accesul în teritoriile de pe malul stîng, pe care, în plus, acordul de la Locarno le declarase neutre. Din moment ce Germania își călcase semnătura, Franța era în plin drept să le reocupe. Dacă corpul specializat ar fi existat, măcar în parte, cu armele sale rapide și cu personalul gata de acțiune, prin forța lucrurilor el ar fi ajuns pe Rin. Dat fiind că aliații noștri, polonezii, cehii, belgienii, erau gata să ne susțină, iar englezii erau dinainte angajați, este sigur că Hitler ar fi dat înapoi. Într-adevăr, el abia începuse înarmarea și era incapabil să înfrunte un conflict generalizat. O asemenea înfrîngere din partea Franței, la vremea aceea și pe terenul acela, risca să aibă consecințe dezastruoase pentru Hitler în propria lui țară. Jucînd o asemenea partidă, putea să piardă totul dintr-o dată.

El cîștiga totul. Organizarea noastră, natura mijloacelor noastre, spiritul însuși al apărării noastre naționale îndemnară la inacțiune o putere, care și așa nu dorea altceva, și ne împiedicară să luăm inițiativa. Din moment ce nu eram gata decît să ne menținem frontiera, interzicîndu-ne

[7] Aluzie la sancțiunile dictate de Societatea Națiunilor împotriva Italiei fasciste după agresiunea acesteia împotriva Etiopiei (N.T.).

în orice caz să o trecem, o ripostă din partea Franței nu era de așteptat. Führerul era sigur de aceasta. Lumea întreagă o constată. În loc de a se vedea obligat să-și retragă trupele trimise la întîmplare, Reichul le instală fără nici o dificultate pe tot teritoriul Renaniei, în imediata vecinătate a Franței și Belgiei. După aceea d-l Flandin, ministrul afacerilor externe, n-avea decît să se ducă, cu sufletul rănit, la Londra pentru a se informa asupra intențiilor Angliei ; d-l Sarraut, președintele Consiliului, n-avea decît să declare că guvernul de la Paris „nu va admite ca orașul Strasbourg să se afle în bătaia tunurilor germane" ; diplomația franceză n-avea decît să obțină de la Societatea Națiunilor un vot de blam de principiu împotriva lui Hitler, toate acestea nu erau decît cuvinte și gesturi în fața unui fapt împlinit [...]

Pe panta fatală

La 10 mai[8], după ce pusese mai întîi mîna pe Danemarca și aproape pe toată Norvegia, dușmanul își începuse marea ofensivă. De la un capăt la celălalt, aceasta avea să fie dusă de forțele mecanizate și de aviație, masa urmînd mișcarea fără să fie niciodată angajată serios. În două grupuri — Hoth și Kleist — zece divizii blindate și șase motorizate se năpusteau spre Apus. Traversînd Ardenii, șapte din cele zece divizii blindate ajungeau la Meusa în trei zile. La 14 mai o trecuseră la Dinant, Givet, Monthermé, Sedan, în timp ce patru mari unități motorizate le sprijineau și le acopereau, aviația de asalt le însoțea necontenit, iar bombardierele germane paralizau transporturile, lovind căile ferate și nodurile rutiere din spatele frontului nostru. La 18 mai, aceste șapte divizii blindate erau adunate în jurul orașului Saint-Quentin gata să se arunce fie asupra Parisului, fie asupra Dunkerque-lui, după ce trecuseră linia Maginot, ne rupseseră dispozitivul și ne distruseseră una din armate. Între timp, celelalte trei, însoțite de două divizii motorizate și operînd în Olanda și Brabant — unde aliații dispuneau de armata olandeză, armata belgiană, armata britanică și de două armate franceze —, semănau în această masă de 800 000 de ostași o dezordine care nu avea să mai fie reparată. Se poate spune că soarta a fost pecetluită într-o săptămînă. Armata, statul, Franța se rostogoleau acum vertiginos pe panta fatală, pe care ne împinsese de mult o greșeală nemăsurată.

Existau totuși 3 000 de care blindate franceze moderne și 800 de motomitraliere. Germanii nu aveau mai multe. Dar ale noastre erau repartizate, conform planului, în sectoarele frontului. De altfel, cele mai multe dintre ele nici nu erau construite sau înarmate pentru a face parte dintr-o masă de manevră. Chiar și cele cîteva mari unități mecanizate, care primiseră ordinul de luptă, au fost angajate separat. Cele trei divizii ușoare, trimise în recunoaștere spre Liège și spre Breda, au trebuit să se retragă rapid și atunci au fost desfășurate pentru a ține un front întreg. Divizia 1-a blindată, atașată unui corp de armată și lansată singură într-un contraatac la apus de Namur în ziua de 16 mai, a fost încercuită și nimicită. În aceeași zi, Divizia a 2-a, transportată pe calea ferată spre Hirson, își vedea elementele înghițite în confuzia generală pe măsură ce erau debarcate. În ajun, la sud de Sedan, Divizia a 3-a, abia constituită, era dislocată între batalioanele unei divizii de infanterie și se înămolea pe fragmente într-un contraatac eșuat. Dacă de la început ar fi fost adunate la un loc, cu toate lipsurile lor, marile unități mecanizate ar fi putut da inamicului lovituri de temut. Izolate însă unele de altele, ele erau zdrobite la numai șase zile după ce grupurile de blindate germane începuseră să avanseze. În ceea ce mă privește, dîndu-mi seama de situația adevărată din frînturi de informații, aș fi dat orice să nu fi avut dreptate [...]

Văzînd aceste mulțimi înnebunite și această derută militară, auzind despre impertinența disprețuitoare a adversarului, mă simt cuprins de o furie nemărginită. E prea stupid ! Războiul începe extrem de prost. Trebuie deci să continuie. Pentru asta există spațiu pe lume. Dacă trăiesc, mă voi lupta, unde va fi nevoie, cît va fi nevoie, pînă ce dușmanul va fi învins, iar rușinea națională va fi spălată. Tot ceea ce am făcut mai tîrziu a fost hotărît în ziua aceea [...]

„Măcar onoarea să fie salvată!"

La 30 mai, bătălia este virtual pierdută. Cu două zile mai înainte, regele și armata Belgiei au capitulat. La Dunkerque, armata britanică începe să se îmbarce. Resturile trupelor franceze din nord încearcă să o imite ; retragerea nu poate fi decît dezastruoasă. În scurt timp inamicul va porni spre sud cea de-a doua fază a ofensivei sale, împotriva unui adversar redus cu o treime și, mai mult ca oricînd, lipsit de mijloacele necesare pentru a se opune forțelor mecanizate germane.

În cantonamentul din Picardia nu-mi fac iluzii. Dar vreau să-mi păstrez speranța. Dacă pînă la urmă situația nu poate fi îndreptată în metropolă, va trebui restabilită într-altă parte. Există imperiul, la care se poate recurge. Există flota, care-l poate apăra. Există poporul, care în orice caz va avea de suferit invazia, dar a cărui rezistență poate fi trezită de republică : în această cumplită înfrîngere se poate rea-

[8] 10 mai 1940 (N.T.).

liza unitatea. Există lumea, care ne poate furniza arme noi și, mai tîrziu, ne poate da un ajutor puternic. O întrebare domină totul : orice s-ar întîmpla, autoritățile vor ști ele să pună statul la adăpost, să păstreze independența și să salveze viitorul ? Sau, în panica provocată de prăbușire, vor abandona totul ?

Prevăd că în această privință multe lucruri vor depinde de atitudinea comandamentului. Dacă acesta refuză să coboare drapelul atîta timp cît, conform regulamentului militar, „nu vor fi fost epuizate toate mijloacele impuse de datorie și onoare", dacă pînă la urmă va alege soluția africană [9], va putea salva statul de la naufragiu. Dacă, din contra, descurajîndu-se, va îndemna la capitulare o conducere politică lipsită de consistență, comandamentul va furniza un motiv pentru înjosirea Franței ![...]

La 5 iunie aflu că inamicul reia ofensiva. În cursul zilei mă duc să primesc ordinele generalului Frère, comandantul Armatei a VII-a, în zona căruia se află divizia mea. În timp ce în jurul lui se citesc rapoarte alarmante și, în ciuda sîngelui rece profesional de care dă dovadă, din tonul său răzbat îndoielile și reticențele. Acest bun soldat îmi spune : „Sîntem bolnavi. Se zvonește că veți deveni ministru. Este foarte tîrziu pentru însănătoșire. Dar măcar onoarea să fie salvată !"[...]

În noaptea de 5 spre 6 iunie, remaniindu-și guvernul, d-l Paul Reynaud m-a numit subsecretar de stat la Ministerul Apărării Naționale. Știrea mi-a fost comunicată dimineața de către generalul Delestraint, inspectorul carelor de luptă, care o auzise la radio. Peste cîteva minute era confirmată de o telegramă oficială. După ce mi-am luat rămas bun de la divizie, am plecat la Paris [...]

Dialog cu comandantul suprem

...La 8 iunie m-am dus să iau contact cu generalul Weygand [10], la castelul din Montry. L-am găsit pe comandantul suprem calm și stăpîn pe sine. Cîteva minute de conversație mi-au fost însă de ajuns pentru a înțelege că se resemnase să accepte înfrîngerea și că era hotărît să încheie armistițiul. Iată, aproape textual, dialogul nostru, ale cărui cuvinte mi-au rămas întipărite în minte — și aveau de ce !

— Vedeți, îmi spune comandantul suprem, nu mă înșelasem cînd, acum cîteva zile, v-am spus că nemții vor ataca la 6 iunie pe Somme. Ei atacă. În clipa aceasta trec rîul. Nu pot să-i împiedic.

— Bine, trec rîul. Și pe urmă ?

— Și pe urmă ? Vine rîndul Senei și Marnei.

— Da. Și pe urmă ?

— Pe urmă ? S-a isprăvit !

— Cum s-a isprăvit ? Dar restul lumii ? Dar imperiul ? Generalul Weygand a izbucnit într-un rîs disperat.

— Imperiul ? Este o copilărie ! În ceea ce privește restul lumii, cînd va fi bătută aci, Anglia nu va aștepta opt zile pentru a negocia cu Reichul. Și comandantul suprem adăugă, privindu-mă în ochi : Ah, dacă aș fi sigur că nemții mi-ar lăsa forțele necesare pentru a păstra ordinea... !

Discuția fusese inutilă. Am plecat, după ce i-am spus generalului Weygand că felul lui de a vedea era contrar intențiilor guvernului. Acesta nu va renunța la luptă, chiar dacă bătăliile aveau să fie dezastruoase. Generalul nu mai spuse nimic și fu foarte amabil la despărțire[...]

În timp ce d-l Paul Reynaud pregătea în grabă o declarație pe care urma să o facă la radio și asupra căreia tocmai mă consulta, generalul Weygand sosi în str. Saint-Dominique [11]. Abia anunțat, intră imediat în biroul președintelui Consiliului. Dat fiind că acesta manifesta oarecare mirare, comandantul suprem răspunse că fusese convocat. (— Nu de mine ! spuse d-l Paul Reynaud.)

— Nici de mine ! am adăugat eu.

— Atunci este o neînțelegere ! continuă generalul Weygand. Greșeala este însă folositoare, căci am de făcut o comunicare importantă.

Se așeză și începu să expună situația așa cum o vedea el. Concluzia lui se străvedea. Trebuia să cerem neîntîrziat armistițiul.

Lucrurile au ajuns la punctul în care responsabilitățile fiecăruia trebuiau stabilite clar — declară el —, punînd o hîrtie pe masă. De aceea mi-am formulat în scris opiniile și vă înmînez această notă.

Deși era presat de obligația de a ține peste foarte scurt timp declarația care era anunțată, președintele Consiliului începu să discute propunerea generalisimului. Acesta nu ceda de loc. Bătălia din metropolă era pierdută. Trebuia să capitulăm.

— Există însă și alte perspective, am spus eu la un moment dat.

Atunci, Weygand întreabă pe un ton ironic :

— Aveți vreo propunere ?

— Guvernul nu are propuneri de făcut, ci ordine de dat. Sper că le va da, am răspuns eu.

D-l Paul Reynaud sfîrși prin a pune capăt întrevederii cu comandantul suprem și despărțirea avu loc într-o atmosferă încărcată [...]

---

[9] Aluzie la intenția unora din oamenii politici francezi de a continua războiul în Algeria, Maroc și Tunisia, pe atunci colonii ale Franței (N.T.)

[10] Generalul Weygand îl înlocuise, în mai 1940, pe generalul Gamelin la comanda supremă a armatei franceze (N.T.).

[11] Sediul Ministerului de Război francez (N.T.).

Aflînd de capitularea guvernului Petain, Hitler dansează literalmente de bucurie...

Bătrînețea și naufragiul[12]

M-am dus în tăcere să-l salut pe mareșalul Pétain, care lua cina în aceeași sală. El îmi strînse mîna, fără un cuvînt. Nu mai aveam să-l revăd niciodată.

Care era curentul ce-l ducea cu el și către ce soartă fatală! Toată cariera acestui om excepțional fusese un îndelungat efort de refulare. Prea mîndru pentru intrigi, prea falnic pentru mediocritate, prea ambițios pentru a fi arivist, în singurătatea lui nutrea pasiunea de a domina, călită de conștiința propriei sale valori, de piedicile întîlnite, de disprețul pe care-l avea pentru ceilalți. Gloria militară îi acordase cîndva favorurile ei, pline de venin. Dar nu îl satisfăcuse pe deplin, deoarece nu-l iubise numai pe el. Și iată că, dintr-o dată, către apusul vieții lui, evenimentele dădeau calității și vanităților sale ocazia mult așteptată de a se desfășura nelimitat; cu o condiție însă, aceea de a accepta dezastrul drept bază a înălțării sale și de a-l împodobi cu gloria sa.

Trebuie spus că, în orice caz, mareșalul considera partida pierdută. Acest bătrîn soldat, care intrase în armată imediat după 1870, era înclinat să considere lupta doar ca un nou război franco-german. Învinși în primul, îl cîștigasem pe al doilea, cel din 1914—1918, desigur cu ajutorul aliaților noștri, dar aceștia jucaseră un rol secundar. Acum pierdeam al treilea război. Era tragic, dar în rînduiala firească a lucrurilor. După Sedan și căderea Parisului, nu ne mai rămînea decît să sfîrșim, să tratăm și, dacă era cazul, să înăbușim Comuna, așa cum făcuse cîndva Thiers în aceleași împrejurări. După părerea bătrînului mareșal, caracterul mondial al conflictului, posibilitățile de folosire a teritoriilor de peste mare, consecințele ideologice ale victoriei lui Hitler nu puteau fi luate în considerare. Mareșalul nu era obișnuit să se gîndească la asemenea probleme.

Totuși sînt convins că, în alte timpuri, mareșalul Pétain nu ar fi consimțit să îmbrace purpura abandonînd națiunea. În orice caz, sînt sigur că, dacă ar fi fost el însuși, ar fi reluat calea războiului de îndată ce și-ar fi dat seama că greșise, că victoria era posibilă, că Franța putea participa la ea. Din păcate însă, anii îi subminaseră caracterul. Vîrsta îl dădea pe mîna unor oameni abili, care se ascundeau după oboseala lui maiestuoasă. Bătrînețea este un naufragiu. Spre nenorocirea noastră, bătrînețea mareșalului Pétain avea să se identifice cu naufragiul Franței [...]

Apelul

Seara tîrziu m-am dus la reședința lui sir Ronald Campbell, ambasadorul Angliei, și i-am comunicat intenția mea de a pleca la Londra. Venind să ia parte la discuție, generalul Spears a declarat că mă va însoți. L-am înștiințat pe d-l Paul Reynaud. El mi-a trimis, din fondurile secrete, suma de 100 000 de franci. L-am rugat pe d-l Margerie să trimită neîntîrziat soției mele și copiilor, care se găseau la Caractec, pașapoartele necesare pentru a ajunge în

[12] Toate subtitlurile aparțin redacției noastre (N.T.).

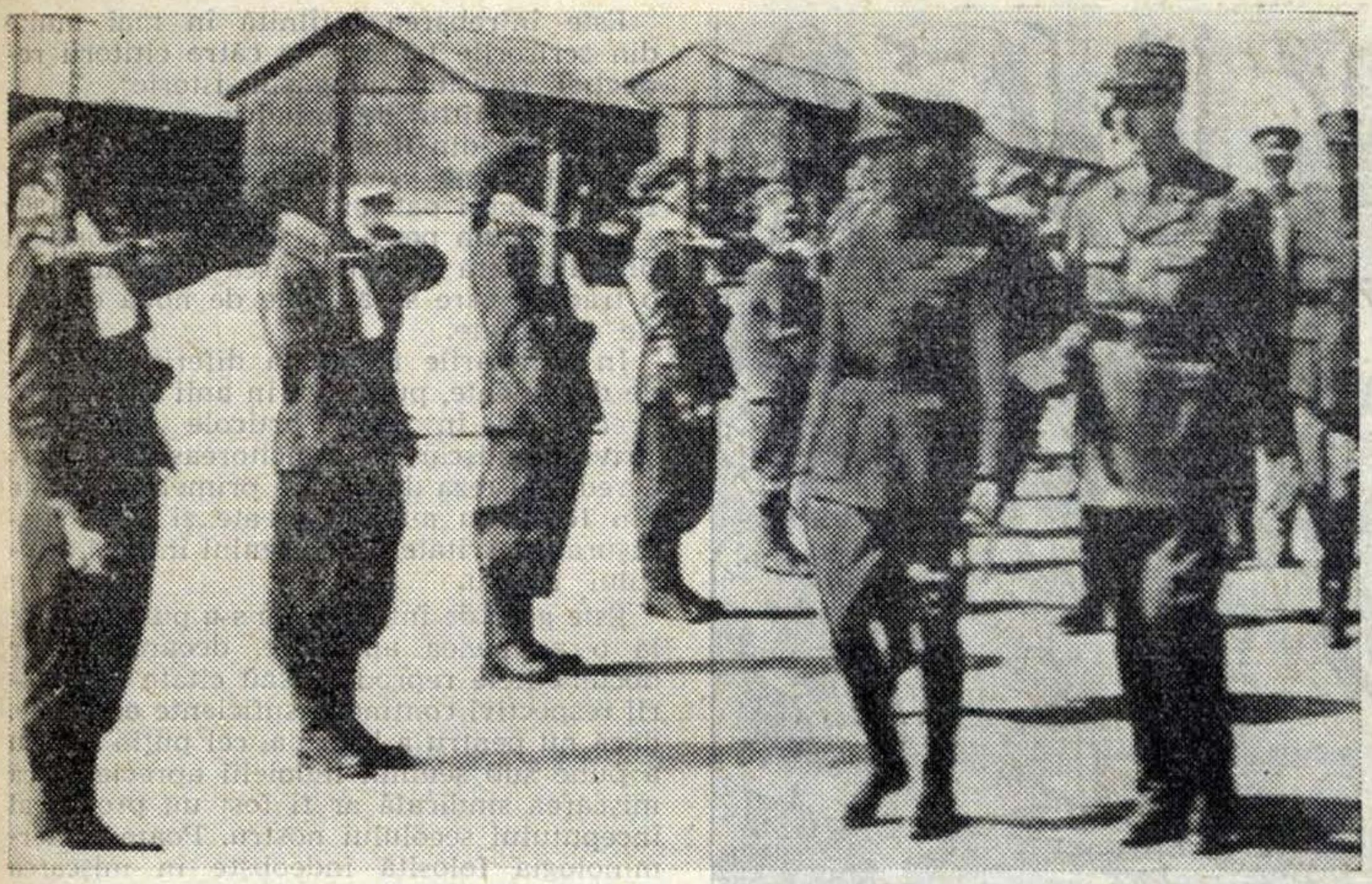

...dar lupta Franței continuă : generalul de Gaulle trece în revistă primele unități formate în Anglia

Anglia, ceea ce au reușit să facă cu ultimul vas ieșit din Brest. În ziua de 17 iunie, la 9 dimineața, am plecat împreună cu generalul Spears și cu locotenentul de Courcel, în avionul britanic care mă adusese în ajun. Plecarea s-a efectuat fără romantism și fără dificultăți [...]

Ne-am înțeles [13] să folosesc postul de radio britanic cînd guvernul Pétain va cere armistițiul. Or, în aceeași seară [14], s-a aflat că făcuse acest pas. A doua zi, la orele 18, am citit la microfon textul cunoscut... :

Comandanții care se aflau de mulți ani în fruntea armatelor franceze au format un guvern.

Invocînd înfrîngerea armatelor noastre, acest guvern a luat contact cu dușmanul pentru a înceta lupta.

Desigur, am fost și sîntem copleșiți de forțele mecanizate, terestre și aeriene ale dușmanului.

Tancurile, avioanele, tactica germanilor ne obligă să ne retragem într-o măsură infinit mai mare decît numărul lor. Tancurile, avioanele, tactica germanilor sînt cele care i-au surprins pe comandanții noștri atît de mult încît au ajuns în situația de astăzi. S-a rostit însă ultimul cuvînt ? Oare speranța trebuie să dispară ? Înfrîngerea este ea definitivă ? Nu !

Credeți-mă pe mine, care vă vorbesc în cunoștință de cauză și vă spun că nimic nu este pierdut pentru Franța. Aceleași mijloace care v-au învins vă pot aduce într-o bună zi victoria.

Căci Franța nu este singură ! Ea nu este singură ! Nu este singură ! Are în spate un mare imperiu. Ea poate forma un bloc cu Imperiul britanic, care deține puterea pe mare și continuă lupta. Ca și Anglia, ea poate folosi, în mod nelimitat, imensa industrie a Statelor Unite.

Acest război nu se mărginește la nefericitul teritoriu al țării noastre. Acest război nu este hotărît de bătălia desfășurată în Franța. Acest război este un război mondial. În ciuda tuturor greșelilor, a tuturor întîrzierilor, a tuturor suferințelor, în lume există toate mijloacele pentru ca într-o bună zi să-i zdrobim pe dușmani. Loviți astăzi de trăznetul forței mecanizate, în viitor vom putea învinge cu o forță mecanizată superioară. Acesta este destinul omenirii.

Eu, generalul de Gaulle, în clipa de față la Londra, invit pe ofițerii și soldații francezi care se află sau se vor afla, cu arme sau fără arme, pe teritoriul britanic, invit pe inginerii și muncitorii calificați din industria de armament care se găsesc sau se vor găsi pe teritoriul britanic, să ia legătura cu mine.

Orice s-ar întîmpla, flacăra rezistenței franceze nu trebuie să se stingă și nu se va stinge.

[13] Cu Winston Churchill (N.T.).
[14] 17 iunie 1940 (N.T.).

Constituirea primelor sindicate muncitorești a fost precedată de o intensă propagandă în presa muncitorească și socialistă a timpului. În acest sens, rolul cel mai important l-a avut ziarul „Munca" editat de „Clubul muncitorilor din București", începînd din anul 1890. Fotografia reprezintă prima pagină a numărului festiv al ziarului „Munca", apărut cu prilejul zilei de 1 Mai 1890

CÎND AU APĂRUT SINDICATELE ÎN ROMÂNIA

N. G. MUNTEANU

Este întrebarea întîlnită în mai multe din scrisorile trimise de către cititorii redacției revistei „Magazin istoric".

Este un titlu de mîndrie pentru clasa muncitoare din România existența sindicatelor la scurtă vreme după apariția sa pe scena istoriei patriei noastre. Dacă în 1865 — deci acum peste un secol — cunoaștem prima gazetă muncitorească sindicatele au o tradiție care se apropie de nouă decenii de activitate.

În adnotările făcute la diferite culegeri de documente, publicate în anii 1945—1947, precum și în unele articole mai vechi privind mișcarea muncitorească, a fost acreditată teza după care primele sindicate din România au fost create și și-au desfășurat activitatea în deceniul întîi al secolului nostru.

Este greu de înțeles cum s-a putut ajunge la o asemenea apreciere, deoarece chiar documentele reproduse sau citate de autorii respectivi conțineau suficiente elemente, dacă nu pentru a infirma, cel puțin pentru a pune sub semnul îndoielii aprecierea că mișcarea sindicală ar fi fost un produs al începutului secolului nostru. Poate că terminologia folosită îndeobște în mișcarea sindicală a timpului, ori unele aprecieri date de diferiți lideri ai mișcării muncitorești, contemporani evenimentelor, să fi influențat, într-o măsură sau alta, pe cercetătorii de mai tîrziu.

Dar, oricare ar fi explicația, fapt este că studiile aprofundate întreprinse în ultimii ani în arhive și biblioteci, concomitent cu revederea critică a documentelor deja cunoscute, demonstrează limpede că mișcarea sindicală **nu a apărut,** ci **s-a dezvoltat,** îmbrăcînd totodată **forme organizatorice noi,** la începutul secolului XX.

Această constatare a ridicat, în mod firesc o serie de întrebări : cînd se poate vorbi despre existența primelor sindicate în România ? În ce condiții istorice și sub imperiul căror factori vechile asociații profesionale s-au transformat în organizații muncitorești sindicale ? Ce caracter au avut acestea ? Răspunsurile la aceste întrebări au o importanță deosebită pentru înțelegerea unei întregi epoci din istoria proletariatului român și pentru punerea bazelor unor eventuale studii comparate asupra proceselor similare care s-au dezvoltat, la vremea lor, în alte țări.

Ne limităm în cele ce urmează să fixăm unele coordonate care, chiar dacă nu vor da răspuns tuturor problemelor, vor permite — sperăm — exprimarea unor puncte de vedere care, confruntate, să poată duce la soluțiile cele mai adecvate realității. În revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice" au apărut, în anii 1965—1967, articole care concură la elucidarea acestei probleme.

Crearea sindicatelor muncitorești a fost rezultatul experienței acumulate de prole-

tariatul român de-a lungul a patru decenii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Formele incipiente ale coalizării lucrătorilor le găsim în deceniile cinci și șase, cînd s-au creat „Asociațiile de ajutor de boală, înmormîntare și de călătorie" sau „Casele frățești" ale tipografilor din Brașov (1846), din Timișoara (1851), din București (1858), ale minerilor din Anina (1860), metalurgiștilor de la Reșița (1861) și altele. Toate acestea nu aveau un caracter de clasă definit, nereacționînd împotriva exploatării, ci doar pentru strîngerea unor „bani albi pentru zile negre", apelînd și la filantropismul celor avuți. De aici sprijinul unor patroni sau al funcționarilor din instituțiile publice care, în multe cazuri, se aflau în conducerea lor ca președinți și casieri.

În deceniile opt și nouă, odată cu dezvoltarea relațiilor capitaliste, cu înfiriparea cercurilor socialiste și cu apariția presei socialiste, muncitorimea pășește spre constituirea unor organizații profesionale care depășesc limitele **societăților frățești** și intră pe făgașul **luptei de clasă.** Prin intermediul acestor organizații, tot mai multe colective de muncitori nu mai așteaptă mila din partea patronilor, nu mai fac apel la filantropism, ci trec la folosirea armei greviste pentru a-și cuceri revendicările. Grevele din deceniile opt și nouă au fost tot atîtea școli ale luptei de clasă, ale unirii și organizării muncitorilor în lupta cu patronii. Ele marchează procesul transformării muncitorimii române din clasă în sine în clasă pentru sine. În cadrul acestor greve și în sensul transformărilor calitative pe care le suferea proletariatul român, un rol deosebit l-au avut greva generală a lucrătorilor tipografi din București și grevele ceferiștilor din București și Galați din anul 1888. În acțiunile din **1888 găsim toate elementele caracteristice activității unui sindicat muncitoresc** în legătură cu organizarea și conducerea luptei pentru apărarea intereselor clasei muncitoare. Aceste acțiuni vizau stabilirea unui tarif de salarizare general, menținerea unui salariu ridicat și egal în toate întreprinderile, recunoașterea comitetului organizației muncitorești ca reprezentant permanent al muncitorilor în raporturile lor cu patronii.

Grevele din 1888, răscoalele țărănești din acel an, au dat un nou impuls mișcării muncitorești și propagandei socialiste. Au apărut atunci noi ziare proletare, care, alături de organele de presă muncitorești și socialiste mai vechi, militau cu insistență pentru organizarea muncitorilor într-un partid al lor.

Generalizînd experiența proprie a proletariatului român, presa muncitorească și socialistă a acordat, totodată, un larg spațiu în coloanele sale experienței mișcării muncitorești din țările capitaliste înaintate din

MUNCA

ORGAN SOCIAL-SINDICAL

Începînd din 1890, muncitorii și socialiștii români au sărbătorit în fiecare an ziua de 1 Mai prin adunări, mitinguri și demonstrații, care au prilejuit generalizarea experienței proprii, examinarea situației mișcării muncitorești și socialiste internaționale, adoptarea unor noi lozinci și metode de luptă.

În fotografia de sus: număr al ziarului „Munca", consacrat zilei de 1 Mai 1892

ORGANIZAREA IN SINDICATE

«Organizați-vă în sindicate!»

S'a zis — dar nici odată nu se va repeta în de-ajuns — ca unul din cele mai bune sfaturi ce se pot da muncitorilor, pentru acum, este de a se organiza în sindicate.

Aceste organizații de breslași, nu numai că pot duce mai cu îndrăzneală lupta în potriva capitalismului, dar vor avea să joace și un alt rol mare în evoluția socială.

Sindicatele de breslași vor fi acele care, indată după luarea în posesiune de către societate a tuturor instrumentelor de muncă și de producere, vor trebui să asigure punerea lor în valoare.

Sindicatele de breslași vor fi atunci în mare parte răspunzătoare de producția socială, care va funcționa chiar de la început cu atît mai bine și cu atît mai mult folos pentru fie-care și pentru toți cu cît revoluția socială le va găsi mai desvoltate și mai bine organizate.

Așa dară unul din obiectele principale ale propagandei muncitorimei trebue să rămînă: *organizarea în sindicate.*

Ingrim.

punct de vedere industrial, precum și diferitelor curente sau forme de organizare profesională ca „sindicalismul pur" englez (care se ridica împotriva activității politice), „sindicalismul revoluționar" francez (partizan al violenței cu orice preț și potrivnic creării partidului clasei muncitoare), sindicatele catolice, anarhiste etc.

Cunoscînd această diversitate de forme și tipuri de organizare sindicală, proletariatul român s-a orientat în funcție de condițiile specifice din țara noastră în crearea și activitatea organizațiilor sale de clasă. Este un merit al mișcării muncitorești de la noi că a folosit cu pricepere posibilitățile proprii epocii, adoptînd soluții adecvate pentru a se afirma și dezvolta activitatea. Un rol important în clarificarea problemelor organizatorice sindicale, a raporturilor dintre partid și sindicate, l-a avut gazeta „Munca".

În anii 1890—1893 socialiștii români au desfășurat o intensă activitate în direcția creării partidului și, concomitent, **pentru transformarea vechilor societăți tovărășești în organizații profesionale, în sindicate.** Această muncă a fost încheiată în esență în martie 1893, cînd a avut loc Congresul constitutiv al P.S.D.M.R. Cu acest prilej a fost adoptată o rezoluție specială, în care se spunea :

„Întîiul Congres al social-democrației române hotărăște să îndemne pe toate grupările să întrebuințeze mijloacele cele mai potrivite pentru ca, unde se află organizații de muncitori (bresle, sindicate, etc.) acestea să se organizeze în spiritul programului, iar acolo unde nu sînt, să stăruie din toate puterile pentru crearea de asemenea organizații". În continuare, rezoluția schița sarcinile sindicatelor în lupta pentru apărarea intereselor economice ale muncitorilor și aprecia că ele trebuie să devină organizații de masă largi, accesibile tuturor muncitorilor.

Aceste organizații, preconizate de Congresul I al P.S.D.M.R. s-au constituit la scurt timp și s-au dezvoltat în întreaga țară. Printre cele dîntîi s-au creat, în 1893, Sindicatul lucrătorilor zidari și lemnari din Galați și Sindicatul general al lucrătorilor brutari din Brăila ; în 1894 — Sindicatul lucrătorilor brutari din București, Sindicatul lucrătorilor curelari și cismari din Galați și altele.

Vreme îndelungată autoritățile n-au permis activitatea sindicatelor, acestea fiind recunoscute ca persoane juridice abia în anul 1921. La aceasta se adăuga faptul că grupul „generoșilor" din conducerea P.S.D.M.R., adept al legalității, nu vedea nici el cu ochi buni transformarea calitativă a fostelor societăți și case tovărășești în sindicate. De aceea, în sînul conducerii partidului, la congresele acestuia, s-au ivit contradicții între elementele proletare (I. C. Frimu, Al. Ionescu și alții) — care militau pentru dezvoltarea sindicatelor — și „generoși". Toate acestea explică în bună măsură faptul că marea majoritate a organizațiilor profesionale au păstrat în continuare titulatura de „societate", „breslă", „corporație", deși în conținut ele desfășurau întreaga gamă a activității sindicale, iar statutele lor conțineau, alături de vechile prevederi din statutele societăților tovărășești (ajutor mutual etc.), prevederi noi care erau tipice sindicatelor.

Între anii 1893 și 1899 și-au desfășurat activitatea peste 300 de asemenea organizații la București, Craiova, Galați, Arad, Iași, Timișoara, Ploiești, Sibiu, Brăila etc. În toamna anului 1896, la București a fost convocată o consfătuire a reprezentanților organizațiilor din Capitală. Consfătuirea, la care au participat reprezentanți a 10 organizații, a hotărît să fie convocată o conferință care să dezbată problema constituirii unui organ sindical conducător al organizațiilor din București. În noiembrie a avut loc o nouă consfătuire, iar la 8 decembrie, s-a deschis la București Conferința organizațiilor profesionale din capitală. Conferința a adoptat hotărîrea de a se crea o uniune sindicală a tuturor breslelor din București, sub titulatura de Sindicatul breslelor. În cadrul unei alte conferințe ținută în ianuarie 1897, a fost ales un consiliu permanent al acestei organizații. Uniunea Sindicatului breslelor din București și-a desfășurat activitatea pînă în 1899. Aceasta demonstrează nu numai că primele sindicate ale proletariatului român au fost create și și-au desfășurat activitatea în ultimul deceniu al secolului trecut, dar și faptul că în acea perioadă în România exista **o mișcare sindicală,** care a evoluat în strînsă legătură și sub conducerea politico-ideologică a socialiștilor.

În deceniul următor au avut loc unele acțiuni remarcabile : reorganizarea activității sindicatelor și a organizațiilor socialiste, lupta organizațiilor sindicale și victoria lor asupra corporațiilor create prin Legea meseriilor (Legea Missir) din 1902, generalizarea denumirii de „sindicate" în cea mai mare parte a organizațiilor profesionale proletare, centralizarea mișcării sindicale realizată de către prima conferință pe țară din 1906 etc. Toate acestea erau legate însă nu de **apariția** (și nici măcar de **renașterea),** ci de dezvoltarea în lărgime și în adîncime a mișcării sindicale deja existente, care s-a reorganizat, a îmbrăcat noi forme și a căpătat un conținut mai profund, potrivit noii etape istorice.

Îndelungata tradiție a mișcării sindicale din România, experiența sa îmbogățită necontenit între cele două războaie mondiale și ridicată pe o treaptă superioară în anii revoluției populare stau la temelia dezvoltării sindicatelor în anii făuririi puterii socialiste.

PRIN MARILE MUZEE ALE LUMII

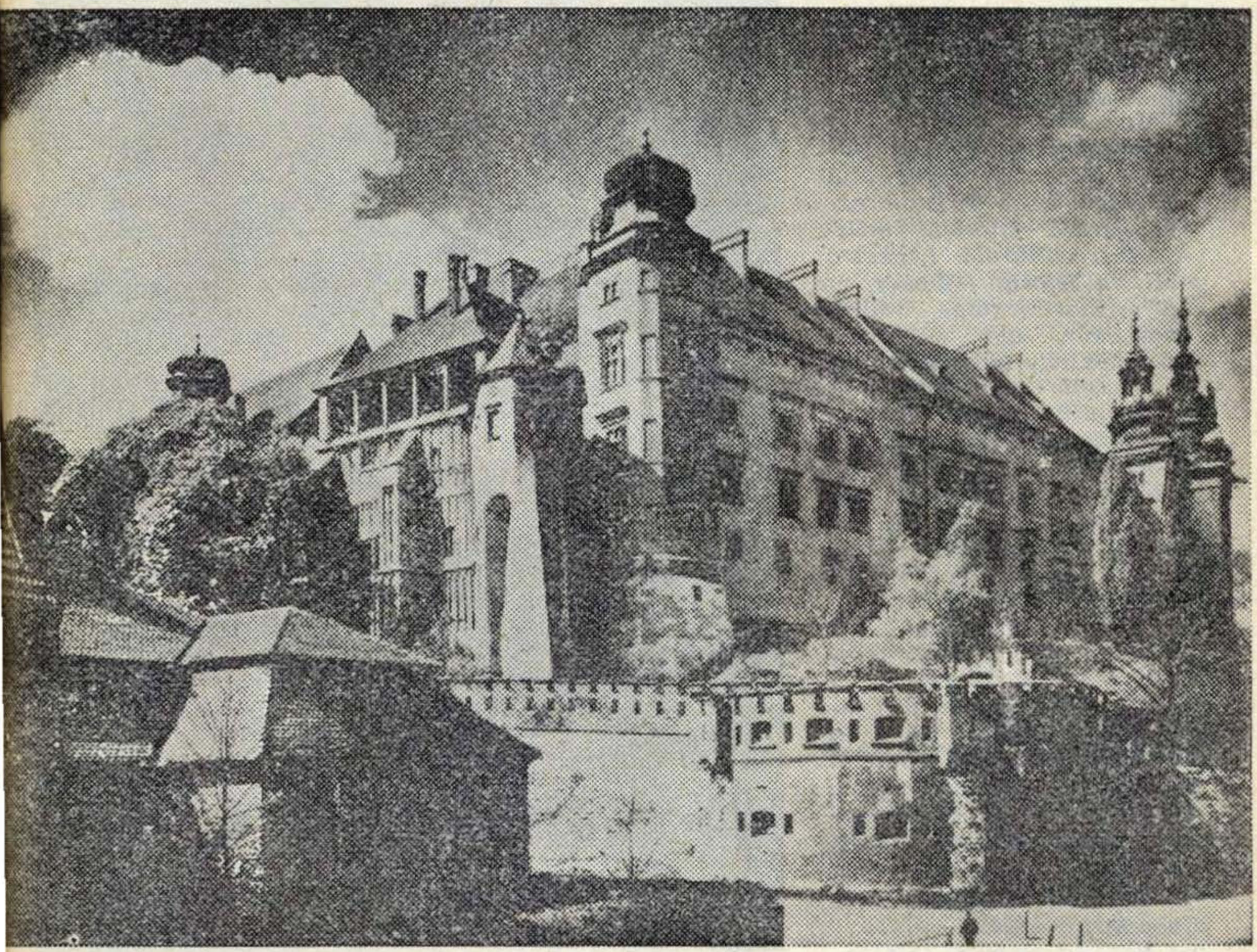

W A W E L

MILICĂ MOLDOVEANU

În partea de sud-est a Cracoviei pe malul Vistulei se află o colină stîncoasă care domină orașul. In vestul colinei se găsește intrarea în așa numita peșteră a balaurului. După relatările legendei în această peșteră ar fi trăit un uriaș balaur care făcea mari prădăciuni populației din împrejurimi. Fărădelegilor lui, spune legenda, le pune capăt primul prinț cracovian Krak, fondatorul mitologic al Cracoviei, care într-o crîncenă luptă ucide monstrul.

Pe colina despre care s-a țesut legenda amintită se află, clădit de acum în realitate, renumitul castel Wowel.

Wawelul este monumentul trecutului poporului polonez cu o valoare excepțională istorică, artistică și culturală. Legătura lui cu istoria Poloniei, cu cele mai scumpe tradiții naționale ale poporului polonez este indestructibilă.

Cercetările arheologice întreprinse după cel de al doilea război mondial au constatat pe colina Wawelului o continuitate aproape neîntreruptă a unei așezări, ale cărei începuturi se întrevăd în îndepărtatul paleolitic.

Așezarea favorizată, pe Vistula, alături de drumurile terestre comerciale, a făcut ca în vremurile contopirii triburilor slave în organisme statale, Wawelul să devină reședința puterii supreme. Două construcții din piatră păstrate în fragmente sînt cele mai vechi vestigii ale arhitecturii din aceste vremuri.

In anul 1917 în zidurile vechilor bucătării regale au fost găsite multe urme ale capelei primitive a vechiului castel, de formă rotundă cu patru abside, construită probabil în a doua jumătate a secolului al X-lea. In anul 1950 în partea de nord a curții construită în stilul Renașterii, au fost descoperite fundamentele unei construcții laice în patru colțuri provenită de la sfîrșitul secolului al X-lea, începutul secolului al XI-lea.

Din anul 1000 Wawelul devine și sediul puterii bisericești — al episcopului. In secolul al XI-lea și al XII-lea sînt ridicate pe rînd două catedrale romanice. Din cea de-a doua s-a menținut în întregime cripta subterană construită înaintea anului 1118.

In sfîrșit în anii 1322—1364 a fost clădită a treia catedrală, păstrată pînă în prezent, care reprezintă stilul arhitecturii gotice poloneze, din perioada de înflorire în timpul lui Cazimir cel Mare (1333—1370).

In secolul al XI-lea se schimbă caracterul construcției laice. In locul castelului de lemn este construit castelul din zid în stil romanic, lărgit continuu în special în părțile fortificate

Pe măsura cristalizării statului polonez, Cracovia cucerește un rol tot mai important devenind în cele din urmă capitala acestuia, iar Wawelul începînd din secolul al XIV-lea este reșe-

Interiorul capelei

dință regală. Cazimir cel Mare construiește aci un impozant castel gotic. Epoca Renașterii aduce schimbări esențiale. Ca expresie a noilor curente umaniste și artistice se construiește în prima jumătate a secolului al XVI-lea din

Portretul lui Sigismundt al III-lea, copil

— Bartolomeu Berrecci, împreună cu alți artiști, o împodobesc cu o bogată sculptură ornamentală și figurativă creînd o adevărată capodoperă a artei Renașterii.

Noul palat de la Wawel este socotit în rîndul celor

de la Wawel a devenit o expresie vie a culturii artistice poloneze. Patru aripi grupate în jurul unei curți pătrate înconjurată de trei rînduri supraetajate de cerdacuri cu arcade formează curtea interioară a palatului. Impresionantă este decorația picturală bogat colorată a cerdacului superior, compusă din portrete medalion și ghirlande în largi frize, precum și din tavanele de sub acoperișul impunător, în ale căror casete acoperite cîndva cu diferite culori erau încadrate rozete de aur. In această curte se țineau turnirurile și jocurile cavalerilor, precum și serbările curții regale. Astăzi se organizează aci concerte și festivaluri de muzică.

Arhitectura interioară a palatului reprezintă trei epoci stilistice: goticul Piaștilor, Renașterea ultimilor Jagelloni, precum și barocul timpuriu al dinastiei de Valois. Ea scoate în evidență pe de o parte legăturile cu marile curente artistice ale artei europene, iar pe de alta, legătura strînsă cu cultura artistică locală. In interiorul castelului atrag atenția în mod special două săli: sala deputaților, numită de asemenea „sub capete", în al cărei plafon din casete au fost fixate capete artistic sculptate în lemn, precum și sala senatorială în care se găsesc expuse corturile turcești, cucerite de Jan Sobieski în renumita bătălie de la Viena (1683), precum și copiile steagurilor cucerite de la teutoni în bătălia de la Grünwald (1410). Copiile au fost reproduse pe baza modelelor din cronica lui Jan Dlugosz renumitul cronicar polonez din secolul al XV-lea. In restul încăperilor sînt adunate mobile vechi, colecții prețioase de arme, tablouri ale unor vechi maeștri, obiecte artistice din diferite epoci, o bogată colecție de cărți vechi, acte,

inițiativa lui Sigismundt (Zygmunt) cel Bătrîn (1506—1548) o nouă clădire — un splendid palat în stilul Renașterii, iar lîngă catedrala-mauzoleu al ultimilor Jagelloni renumita capelă, a cărei cupolă e acoperită cu solzi de aur. Principalul ei constructor

mai fastuoase și mai importante monumente ale arhitecturii Renașterii de la nord de Alpi. Proiectat de către artistul italian Francisco Florentinul, dar adaptat la condițiile locale, construit și decorat în mare măsură de către o echipă de meșteri locali, palatul

pergamente etc. Din vechea zestre a castelului regal s-a păstrat o colecție de tapiserii care numără 136 de bucăți, executate în al doilea sfert al secolului al XVI-lea în cele mai bune ateliere din Bruxelles, după proiectele lui Michail Coxien și alții. Trimise din Polonia peste granită după începerea operațiunilor de război, în septembrie 1939, împreună cu alte piese de tezaur au ajuns în anul 1940 în Canada de unde nu s-au reîntors nici pînă în ziua de azi.

In criptele catedralei de la Wawel, fondată în anul 1000 de către Boleslaw cel Viteaz (992—1025), și păstrată pînă în zilele noastre în stilul gotic din perioada lui Wladislaw Lokietek și Cazimir cel Mare, se găsesc mormintele regale precum și cenușa marilor fii ai Poloniei: poeții Adam Mickiewicz și Juliuś Slowacki precum și eroii poporului polonez Tadeusz Kosciwszko și Józef Poniatowski.

In navele catedralei se află splendide sarcofage, capodopere ale artei sculpturii, săpate în piatră și marmoră. Unul din ele, mormîntul lui Cazimir Jagiellonczyk (Jagellonul) (1440—1492) este opera renumitului sculptor Wit Stwosz (cca 1445—1533) autor al cunoscutului altar din impunătoarea biserică Mariacka (Sfînta Maria) din Cracovia.

In catedrală se găsesc numeroase opere de artă de o valoare neprețuită. In tezaurul catedralei sînt păstrate vase prețioase liturghiale, însemnele și coroanele regilor polonezi, relicve și multe altele. Intre ele se află și o parte din tezaurele înapoiate poporului polonez în anul 1959 din Canada.

Dezvoltarea reședinței de la Wawel cunoaște o frînare în secolul al XVII-lea ca urmare a mutării capitalei și a curții regale la Varșovia. A doua jumătate a secolului al XVII-lea și secolul al XVIII-lea este perioada de stingere treptată a strălucirii Wawelului. Transferarea celor mai prețioase opere de artă în castelul de la Varșovia precum și războaiele și incendiile care au trecut peste el au provocat pustirea și ruina castelului. In secolul al XIX-lea în vechiul castel regal armatele austriece de ocupație și-au amenajat cazărmile distrugînd arhitectura palatului. Răscumpărat în anul 1905 de către populația poloneză, castelul Wawel a fost supus lucrărilor de restaurare, reluate pe scară mare după cel de al doilea război mondial. In 1945 Wawelul a fost declarat monument al culturii naționale și constituie în prezent unul din cele mai frumoase muzee de artă din Polonia.

Vedere interioară

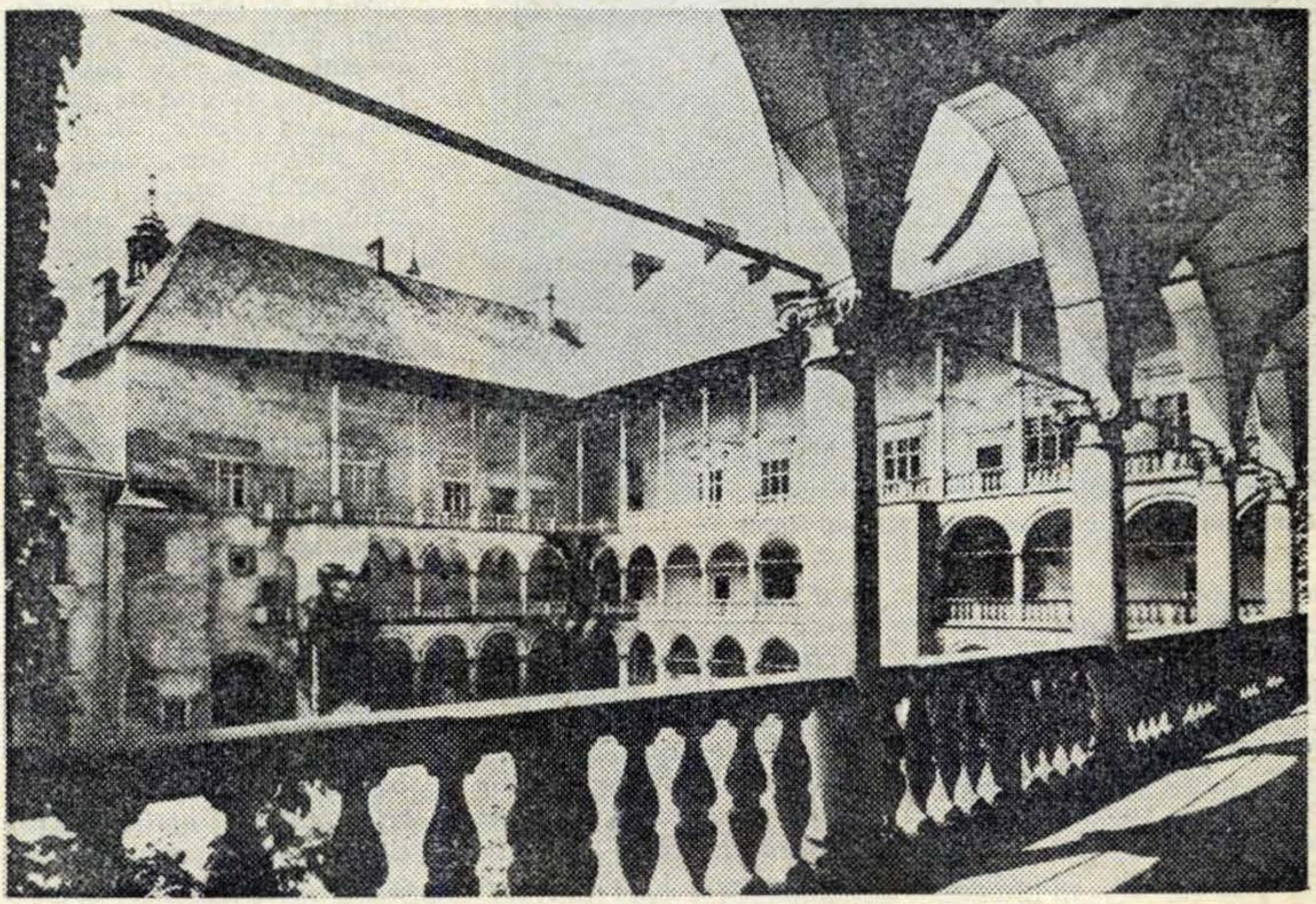

Un aventurier la curtea ţarului

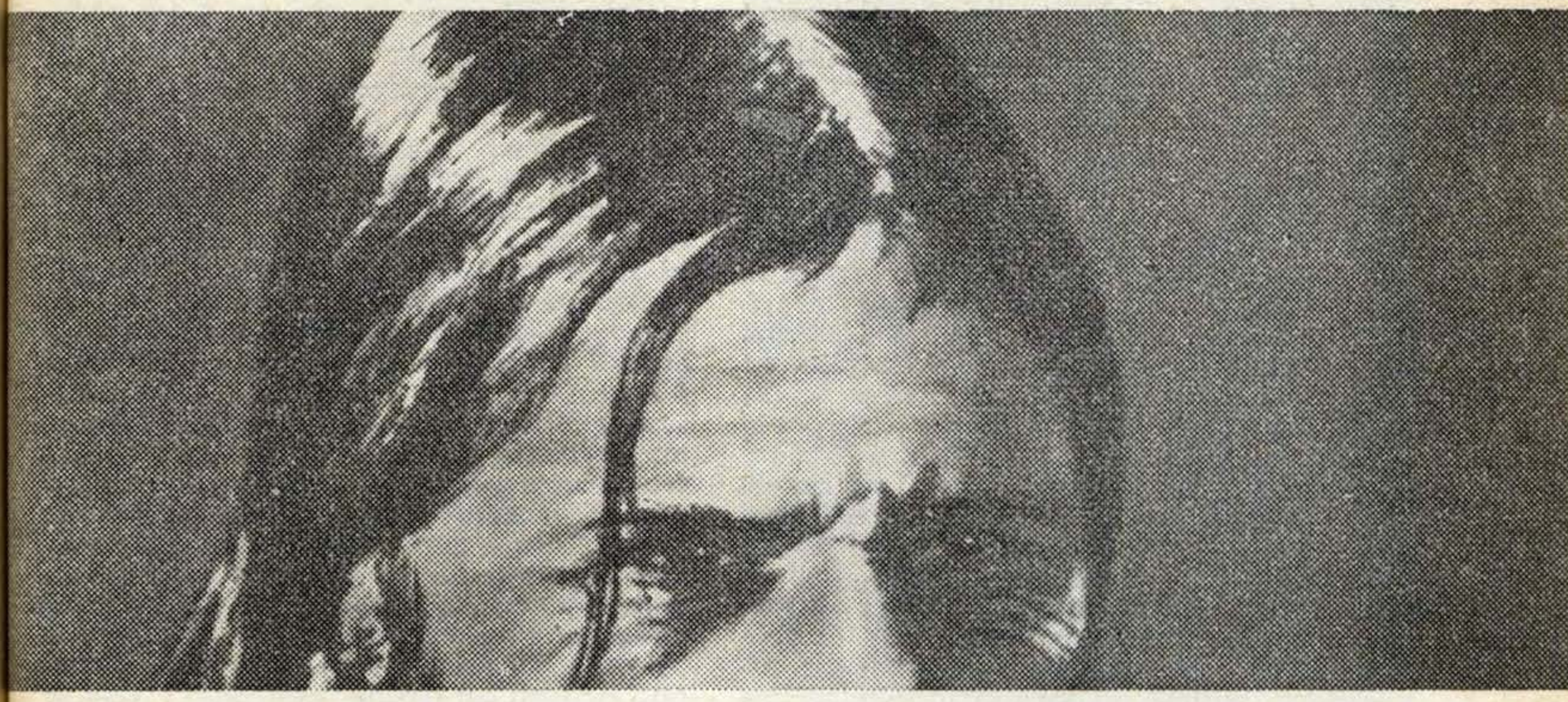

RASPUTIN

CRISTIAN POPIŞTEANU

„Acum o jumătate de secol l-am ucis pe Rasputin..." Cuvintele prinţului Iussupov încep să reînvie sub ochii noştri o lume de mult apusă — lumea anilor prerevoluţionari la Petersburg, lumea marii aristocraţii ţariste şi ultimele ei ore implacabile. În mijlocul acestei lumi, fascinînd-o sau asmuţind-o împotriva sa, trona, cu orgiile, intrigile şi misterele sale, o figură demonică : călugărul Grigori Rasputin, omul pe care o jumătate a înaltei societăţi ruse îl diviniza, iar cealaltă jumătate îi declarase război fără cruţare. Şi unii şi ceilalţi se temeau însă de Rasputin, de teribila sa putere, căreia pînă şi familia imperială îi era o pradă uşoară. Şi totuşi Rasputin a fost ucis...

Povestea morţii sale, relatată de însuşi autorul faptelor petrecute în seara de 29 decembrie 1916, a fost retrăită pentru a doua oară, începînd chiar din 29 decembrie 1966, pe platourile de la Epinay, unde regizorul francez Robert Hossein a transpus pe ecran cartea prinţului Iussupov, după cum luam cunoştinţă la Paris la începutul anului prin amabilitatea directorului general al Centrului naţional al cinematografiei franceze, d-l André Holleaux, care mi-a înlesnit o investigaţie asupra turnărilor de la Epinay. Aducînd sub lumina reflectoarelor scenele unuia dintre cele mai palpitante

și întunecate episoade ale istoriei țariste, — filmul realizat de Hossein adaugă bogatei bibliografii ruse, sovietice și occidentale a cazului Rasputin un document deosebit : interviul filmat al prințului Iussupov, montat înainte de a începe narațiunea cinematografică. Răspunsurile enigmelor rasputiene fiind astăzi în cea mai mare parte la lumina zilei, creionăm aci cîteva dintre mai mult sau mai puțin contrastantele date ale unuia dintre cei mai abili aventurieri cunoscuți în istorie.

Drumul spre înalta societate

Patruzeci de ani avea Rasputin cînd sosea la Petersburg în 1904, decis să cucerească capitala marelui imperiu rus. Nu se știe dacă Rasputin își jura — așa cum o făcea Parisului eroul balzacian, Cavalerul de Rastaignac — să stăpînească orașul de pe Neva. Cert este că el ajunge la Petersburg înarmat cu o experiență de viață căreia perspicacitatea, șiretenia și vitalitatea sa nu așteptau decît să-i ofere mediul unei lansări în stil grandios. Începîndu-și cariera la vîrsta de cincisprezece ani în satul natal — Pokrovsk, județul Tiumen, gubernia Tobolsk — prin hoții la drumul mare, beții și bătăi, unde putea spera călugărul semianalfabet să găsească un decor mai potrivit înfloririi escrocheriilor sale decît la curtea țarilor, pe care o disprețuia și o socotea bună doar pentru a-i asigura ascensiunea și influența asupra întregii societăți aristocratice.

Anii pe care Rasputin îi petrecuse cutreierînd satele și orașele din Ucraina pînă în Siberia, iscusința cu care deprinsese toate tainele și canoanele bisericești și stabilise legături cu numeroasele secte religioase din Rusia, inteligența sa inventivă l-au ajutat să cunoască multe din slăbiciunile orînduirii sociale și ale credinței pravoslavnice, care nu ofereau zecilor de milioane de țărani decît mirajul vieții de dincolo de mormînt. Urmărind pur și simplu înfăptuirea intereselor sale, sub impulsul vanității lui nemărginite, Rasputin s-a făcut propagatorul unei învățături sui-generis despre necesitatea... unirii dintre suflet și trup. Pusă în slujba propagării acestui ciudat amalgam de predici mistice și erotice, îmbinînd precepte biblice cu povețe senzuale, forța de convingere pe care o avea Rasputin a izbutit să-i creeze numeroși prozeliți, mai cu seamă „dreptcredincioase." Scriitorul rus V. D. Banci-Bruevici ne-a lăsat o interesantă descriere a modului în care oficia Rasputin în înalta societate :

„În salonul Varvarei Ivanovna (baroneasa V. I. Ikskul — **n.n.**), unde, după cît se pare, nu mai fusese pînă atunci, a intrat cu pas ușor și degajat și, din prima clipă, s-a năpustit la stăpîna casei : «Ce-ai făcut măicuțo, ai atîrnat pe pereți un adevărat muzeu. Numai un perete din ăsta ar putea hrăni cinci sate înfometate. Ei doamne, ia uită-te la ei cum trăiesc, iar țăranii flămînzesc...» Varvara Ivanovna începu să-i prezinte oaspeții... Mai mult ca orice mi-au atras atenția ochii lui. În timp ce privea atent și direct, în ei juca, parcă, o luminiță fosforescentă. Tot timpul își iscodea cu privirea interlocutorii și, uneori, începea brusc să vorbească mai rar, să tărăgăneze vorba, să se poticnească, de parcă s-ar fi gîndit la altceva și-și fixa privirea în ochii cuiva, uitîndu-se țintă la el cîteva minute, răstimp în care rostea cuvinte aproape ininteligibile. Am observat că tocmai această privire perseverentă și sfredelitoare producea o deosebită impresie asupra celor de față, mai cu seamă asupra femeilor pe care le tulbura grozav, făcîndu-le să-și piardă cumpătul... Uneori însă, după o asemenea scenă, în timp ce vorbea despre cu totul altceva, adresîndu-se altei persoane, se întorcea iarăși spre cel pe care-l privise atent cu 15—20 minute înainte și, întrerupînd discuția, începea să spună tărăgănat : «Nu e bine, mamă, nu e bine, da... Așa nu se poate să trăiești, ia uită-te în jur, vezi cum este...» Și din nou aborda altă temă sau începea să se plimbe grăbit prin cameră, aplecîndu-se puțin în față și frecîndu-și mîinile. Toate acestea impresionau puternic pe cei din jur".

Uzurpatorul lui Stolîpin

Într-o amplă dizertație, prof. dr. G. I. Sidorov relevă — bizuindu-se pe materialele Comisiei judiciare extraordinare de pe lîngă guvernul provizoriu cu privire la Rasputin și la destrămarea autocrației, materiale descoperite în Arhiva centrală a Revoluției din Octombrie — fapte care probează implicațiile „părintelui" în viața politică a Rusiei. Bineînțeles, nada principală prin intermediul căreia starețul din Pokrovsk și-a croit și înstăpînit puterea în afacerile de stat ale imperiului Romanovilor au fost aceleași fervente discipole care-i urmau orbește poruncile. Deși le recruta din toate straturile sociale, „înțeleptul părinte" se interesa cu precădere de relațiile cu doamnele de prim rang ale Rusiei. Pe această cale a pătruns Rasputin în intimitatea familiei imperiale. Cea care l-a introdus la palat a fost de fapt Ana Vîrubova, prima doamnă de onoare și confidenta țarinei Alexandra Feodorovna. „Rasputin — povestea Virubova — era deseori împreună cu familia țarului și purta discuții despre învățătura lui. La aceste conversații mai erau de față marii duci și moștenitorul tronului... Țarul și țarina îi spuneau Grigori, iar el li se adresa cu „tată" și „mamă". Cînd se îmbolnăvea țarina sau țareviciul, Rasputin era chemat la căpătîiul bolnavu-

lui sau rugat printr-o telegramă să facă pentru el o molitvă. In 1911, cînd moștenitorul a avut o hemoragie internă, i s-a trimis o telegramă lui Rasputin ca să se roage pentru el ; Rasputin i-a asigurat, pe părinți, tot printr-o telegramă, că băiatul va trăi".

Folosind însușirile sale „supranaturale" în a-l trata pe moștenitorul tronului, care suferea de hemofilie —, făcînd uz de legăturile sale cu specialiști din Orient, care-l aprovizionau cu substanțe necunoscute în farmacopeea rusă, Rasputin a devenit de îndată obișnuitul Palatului de iarnă sau al reședinței imperiale de la Țarskoe Selo.

Pasul spre culisele vieții politice a fost trecut fără greutate, mai cu seamă că un om cu un temperament setos de putere cum era Rasputin nu se putea mulțumi doar cu stăpînirea „cetelor de oițe" (cum le numea în batjocură protipendada pe slujitoarele sale fidele). Era deci inevitabilă ciocnirea sa cu alte personaje din vîrful ierarhiei politice rusești. Primul și cel mai de rezonanță conflict a fost cel ce l-a opus pe Rasputin unuia dintre cei mai reacționari oameni politici ruși — Stolîpin —, care și-a asociat numele și activitatea perioadei de crunte represiuni antidemocratice de după revoluția din 1905. Cunoscîndu-l destul de bine pe Rasputin și exprimînd punctul de vedere al acelei părți a marii nobilimi care dorea înlăturarea „starețului", Stolîpin a încercat în anii în care s-a aflat în fruntea guvernului să-l sustragă pe țar de sub influența sa. „Vom avea mult de furcă cu el" — spunea Stolîpin în 1909 despre Rasputin. „Sfîntul părinte" s-a dovedit însă mult mai abil și în ultima instanță ar fi obținut de la țar dizgrația și exilarea lui Stolîpin în Caucaz. Aceasta ar fi fost soarta fostului prim-ministru dacă nu s-ar fi produs deznodămîntul de la Kiev, unde Stolîpin a fost ucis în timpul unei festivități la care asista alături de Rasputin și familia imperială.

Conflictul Rasputin — Stolîpin nu a fost un caz izolat. De-a lungul celor zece ani cît Rasputin a jucat rolul de „ocrotitor" al familiei țarului, el a fost adevăratul mînuitor al intrigilor politice, datorită cărora numeroși miniștri, demnitari, înalți prelați și funcționari și-au încheiat cariera falimentar. Stolîpin nu a fost decît primul nume de pe o lungă listă a acelora care au avut ciocniri cu Rasputin și au fost înfrînți. Lui și-au datorat destituirea generalul guvernator al Moscovei, F. F. Iussupov, un alt prim-ministru, V. N. Kokovtov — care sfătuise pe țar să-l deporteze pe Rasputin în Siberia —, și însuși marele duce Nikolai Nikolaevici, care deținuse pînă în august 1915 funcția de comandant suprem al armatelor imperiale ruse. Intre o retragere ti-

Cneazul Iussupov, la vîrsta cînd a devenit unul din asasinii „desfrînatului călugăr"

cluită cu tîlc la celebra reședință de la Pokrovsk, unde îl așteptau zeci de vestale și o suită de orgii petersburgheze, Rasputin lega și dezlega cu rară iscusință treburi politice și financiare dintre cele mai murdare.

Negustătorul de favoruri

„Prietene, au trecut mai multe zile de cînd Maiestatea Sa v-a numit consilier privat imperial, dar nu am primit încă nimic din ceea ce a fost convenit nici din partea dumneavoastră, nici a băncii dumneavoastră. Dacă nu primesc nimic pînă joi,

faptele care-l implică pe fiul dumneavoastră în afacerea Platonov (distrugerea unui vas de război rus în Marea Baltică de către agenți secreți germani — **n.n.**) vor fi comunicate amiralității. Dacă veți transfera băncii mele înaintea termenului convenit dublul sumei fixate, voi păstra tăcerea ; în caz contrar, voi lua măsuri imediate. G.".

Este unul dintre nenumăratele bilețele și scrisori de șantaj expediate de Rasputin. Unul dintre agenții contraspionajului britanic în timpul primului război mondial, William Le Queux, care l-a cunoscut personal pe Rasputin, citează fabuloasele sume de care starețul dispunea în numeroasele sale conturi provenite din afaceri interne sau internaționale. In amintirile sale, cneazul Iussupov scrie că Rasputin nu ar fi putut fi înlăturat prin oferirea unei mari sume de bani, „deoarece era evident că dispunea de mari mijloace, iar dacă era adevărat că acționa, deși poate că nu conștient, în favoarea Germaniei, atunci, desigur, că putea intra în posesia unor sume cu mult mai mari decît am fi fost noi în stare să-i oferim". De altfel, presupunerile privind relațiile lui Rasputin cu spionajul german în anii războiului au alimentat din plin campania marii nobilimi ruse împotriva sa. In afară de familia imperială și mulțimea de nevropate în căutarea alinărilor religioase de factură specială pe care le predica călugărul din Pokrovsk, în jurul său se crease o pestriță adunătură. Rasputin era frecventat de prinți și bancheri, spioni și miniștri, preoți și consilieri secreți, generali și afaceriști care alcătuiau o adevărată camarilă.

Tot William Le Queux scria : „Influența sa era mult mai puternică decît cea a tuturor marilor duci, a Consiliului imperial și a Consiliului de Miniștri laolaltă". Pe măsură ce-și sporea această influență, Rasputin mînuia cu mai multă iscusință cheia tuturor numirilor importante, a tuturor revocărilor oamenilor de seamă, a tuturor marilor tranzacții din capitala rusă. Această cheie era puterea de seducție pe care o exercita Rasputin, întîi de toate asupra țarinei. Nimeni dintre cei care l-au văzut nu pot uita impresia de extraordinară forță fizică pe care o degaja Rasputin, forță aliată cu strălucirea hipnotică a ochilor săi deosebit de mari și pătrunzători. Intreaga comportare a călugărului în relațiile sale cu familia imperială dovedește capacitatea sa magistrală de a-și juca rolul.

Scrisorile pătrunse de supunere orbească pe care i le adresau țarina și alți membri ai familiei imperiale, rapoartele poliției, propriile sale cuvinte ilustrează cîtă dreptate avea unul dintre aghiotanții țarului, generalul Spiridovici, cînd afirma că Rasputin „devenise cancelarul imperiului rus".

Umbra țarului

„Oare pe el se poate conta ? Își schimbă părerea de la o clipă la alta, e un nefericit, este limpede că-i lipsește ceva" — este judecata de valoare emisă de Rasputin despre ultimul Romanov aflat pe tronul țarilor. Observator psihologic dotat cu rară intuiție și extrem de perspicace, Rasputin și-a dat seama de foloasele pe care le putea realiza datorită slăbiciunilor și nehotărîrii țarului, exaltării religioase și aversiunii față de Rusia pe care le nutrea țarina Alexandra, a cărei origine germană o făcea să se simtă neînțeleasă și ostracizată la curtea imperială. Fostul ministru de interne Protopopov, pe care-l uneau multe fire ale afacerilor necurate făcute împreună cu Rasputin, era deplin avizat atunci cînd aprecia că înțeleptul părinte „avea o mare influență asupra țarului și o înrîurire uriașă asupra țarinei... Oricine altul, dacă ar fi vrut să ajungă la țar, s-ar fi izbit de împotrivirea țarinei, dar Rasputin se bucura nu numai de sprijinul ei, ci și de supunerea oarbă a Vîrubovei, precum și de dragostea copiilor țarului. Rasputin era înconjurat cu o grijă și atenție deosebită, cămășile lui de mătase erau brodate de țarină, crucea de aur de la gît era prinsă de un lanț tot de aur, cu inițialele țarului pe închizătoare. In discuțiile cu țarul și țarina Rasputin vorbea ferm, sigur de el".

Intervenția lui Rasputin în treburile politice devine și mai hotărîtoare o dată cu trimiterea marelui duce Nikolai pe frontul caucazian și preluarea comandei supreme de către țar. Se spune că hotărîrea lui Nikolai Romanov de a pleca la Cartierul general a fost luată sub presiunea lui Rasputin, care voia să aibă o totală mînă liberă la curtea imperială.

Rasputin însuși mărturisește că l-a sfătuit pe țar să lichideze pe toți cei din jurul său care nu erau de acord cu „murdarul mujic", cum își spunea chiar el. După plecarea țarului, Rasputin — care vizita aproape zilnic pe țarină la Țarskoe Selo — era informat despre cele mai importante secrete de stat, inclusiv hotărîrile militare, iar părerile și sfaturile sale erau de îndată comunicate Cartierului general sub formă de directive. Felix Iussupov notează : „In 1916, situația de pe front deveni și mai grea ; țarul era tot mai slab, mai lipsit de voință din pricina doctoriilor care i se administrau la recomandarea lui Rasputin. Puterea «starețului» ajunsese la apogeu. Acum nu se mai mulțumea să demită și să numească miniștri și generali și să țină în subordine chiar cele mai înalte fețe bisericești. Țintea mult mai departe".

In aceeași perioadă a avut loc și ultima rundă a înfruntării dintre Rasputin și o serie de cercuri politice, inclusiv fruntași ai

Rasputin şi protectoarea sa, Alexandra Feodorovna

Dumei de stat. Intrucît de la tribuna Dumei se rostiseră cîteva adevăruri supărătoare despre el, întrucît cîțiva miniștri, deși cunoșteau strînsele legături ale călugărului cu președintele Consiliului de Miniștri și cu ministrul de interne, îl denunțaseră în public în ciuda interdicției date de țarină presei de a-l ataca pe Rasputin, sfîntul părinte socoti că a sosit momentul să se răfuiască cu acești adversari. „Am de gînd să dizolv Duma — declară Rasputin contelui Iussupov — și să-i trimit pe deputați pe front. Acolo au să vadă ei ce au făcut și au să-și aducă aminte de mine". Nici conducătorii Dumei nu nutreau sentimente mai alese pentru sfîntul părinte. Fostul președinte al Dumei de stat, Rodzianko, declara unui prieten : „Ce poți să faci cînd toți miniștrii și toți cei din anturajul țarului sînt creaturi ale lui Rasputin ? Singurul mijloc de a scăpa de acest ticălos ar fi asasinarea lui, dar nimeni n-are în Rusia curajul s-o facă. Dacă n-aș fi așa bătrîn, nu m-aș da în lături".

Rasputin a căutat să preîntîmpine — ca și de multe ori în trecut — dezlănțuirea furtunii. Atentatul pregătit din ordinul său împotriva ministrului de externe Miliukov, precum și încercarea de a precipita dizolvarea Dumei de stat eșuară, prevestind parcă ultimul act din viața sa.

„Nu-l vor doborî pe Rasputin"

Iulie 1916. In atelierul celebrului sculptor Aronson, în vreme ce artistul îi executa figura în marmură, călugărul din Pokrovsk își expunea opiniile pentru un cerc de admiratoare.

Potrivit obiceiului, Rasputin vorbește mult și despre multe. Artă, politică, monarhie, război, amor, bani și mai ales despre sine însuși. Nepoata sculptorului — Aimée Alexandre — notează. Rasputin revarsă întreaga sa mînie împotriva marilor familii care-i urzeau pieirea. „Mujicul rus are nevoie de Dumnezeu și de un reprezentant al acestuia pe pămînt. Mujicul rus are nevoie de un monarh. Dar drumul dintre țar și mujic este barat de curteni ticăloși. Dumnezeu a voit ca țarul să asculte adevărul și să primească sfatul din gura unui mujic și m-a trimis pentru a deschide ochii aceluia care este tăicuțul nostru. Curtenii ticăloși s-au unit pentru a mă distruge. Ei urlă, se indignează, sînt scandalizați și ofensați. Ei se gîndesc să mă omoare. Ei sînt geloși deoarece tăicuțul mă ascultă. Ei sînt furioși deoarece eu stau la dreapta țarului. Ei, care au uniformele acoperite de decorații și cruci, mă invidiază pentru cămașa mea rusească, care nu are o altă cruce decît cea brodată de Sașa (țarina — n.n.). Dar nu mă voi lăsa cu una, cu două. Îmi voi vinde scump pielea. Nu sînt rahitic ca aristocrații. Sînt bine clădit. Am oasele tari și sîngele năvalnic. Rasputin nu și-a spus încă ultimul cuvînt. Nu-l vor doborî ușor pe Rasputin".

Și totuși, peste doar cîteva luni...

Marele duce Dmitri Pavlovici, deputatul Purișkevici și contele Felix Iussupov (fiul fostului general-guvernator al Moscovei, posesorul uneia dintre cele mai mari averi din Rusia, cu mult mai mare chiar decît bogăția Romanovilor) și-a asumat riscul de a-l ucide pe stareț. Misiunea le-a fost facilitată de deosebita încredere și afecțiune pe care Rasputin începuse să le nutrească pentru Felix Iussupov, care avea pe atunci 24 de ani. Întrucît mai multe încercări de a-l omorî pe stareț dăduseră greș, totul a fost pus la punct în cele mai mici amănunte pentru o seară din preajma Anului nou — 29 decembrie. Iussupov l-a invitat pe Rasputin la el acasă. Sfîntul părinte acceptă îndată, întrucît dorea să o cunoască pe soția cneazului, una dintre cele mai frumoase femei din Petersburg. Irina Iussupova, precum și părinții cneazului, erau însă plecați în Crimeea. Scena omorului s-a petrecut în subsolul casei lui Iussupov.

Sosit către miezul nopții împreună cu Iussupov și un medic, Rasputin s-a antrenat într-o lungă discuție politică cu tînărul cneaz. Acesta, pradă unei emoții fără seamăn, aștepta momentul ca Rasputin să înceapă să bea și să mănînce. Și, în sfîrșit, după ce „sfîntul Grișa" a băut ceaiul, vinurile și prăjiturile otrăvite, care conțineau o cantitate de cianură de potasiu suficientă pentru a omorî pe loc zece persoane, sfîntul părinte i-a cerut cneazului... muzică. După cum declara prințul Iussupov în octombrie 1965 în fața tribunalului suprem din New York, în vreme ce în încăperile de la parter Purișkevici, marele duce Dmitri și doctorul Lazovert ascultau un disc cu Yankey Doudle Dandy — marș care-i plăcea foarte mult lui Rasputin —, la subsol Felix Felixovici a luat chitara și a început să cînte vechi melodii rusești. Deși părea amețit, otrava în doze mortale nu a produs nici un efect asupra lui Rasputin, care continua să bea și să mănînce, întristîndu-se doar din cînd în cînd și plîngîndu-se că-l supără gîtul și stomacul. Exasperat și îngrozit, Iussupov l-a lăsat singur cîteva clipe, urcînd să se sfătuiască cu ceilalți. Întors în încăperea în care, după un nou pahar de Madera, Rasputin se înveselise, Iussupov a tras două gloanțe în pieptul atotputernicului călugăr. Medicul a constatat că fusese atins în inimă și a verificat moartea. Neînchipuita sa rezistență nu l-a trădat însă pe Rasputin nici după ce totul părea terminat. Iussupov își reamintește de acea teribilă noapte :

„Deodată am fost cuprins de o neliniște de neînțeles și am coborît la subsol. Rasputin zăcea în locul unde-l lăsasem. I-am luat pulsul și n-am simțit nici cea mai slabă zvîcnire. Fericit, mi-am spus : «E mort». Nu știu de ce totuși în clipa aceea am apucat cu amîndouă mîinile cadavrul și l-am scuturat puternic. Leșul s-a înclinat puțin într-o parte, după care a căzut din nou pe spate. Tocmai mă pregăteam să ies cînd, îngrozit, am băgat de seamă că tîmpla stîngă începuse să zvîcnească slab, obrazul era cutremurat de un spasm și Rasputin întredeschidea mai întîi ochiul stîng, apoi pe cel drept. Curînd, amîndoi ochii de șarpe s-au pironit asupră-mi cu o răutate satanică. Am încremenit locului. Apoi am dat să fug, dar picioarele nu mă ascultau. Și atunci s-a petrecut ceva de neînchipuit. Cu o mișcare violentă, Rasputin s-a smuls de pe pardoseală și a sărit în picioare. Era înspăimîntător : avea spume la gură, iar mîinile i se zbăteau convulsiv în aer. Deodată s-a repezit la mine și, încercînd să mă apuce de gît, și-a înfipt mîinile ca niște clești în umerii mei, repetîndu-mi mereu, cu un glas surd, răgușit, numele. Cum să descriu groaza care m-a cuprins ? Încercînd din răsputeri să mă eliberez din mîinile lui, ne-am încleștat într-o luptă pe viață și pe moarte. În cele din urmă, cu un efort supraomenesc, am izbutit să mă smulg din strînsoare. Rasputin s-a prăbușit pe spate cu un horcăit înfiorător, ținînd în mînă un epolet pe care mi-l smulsese de pe umăr. După cîteva clipe însă a dat din nou semne de viață. De data aceasta am urcat în fugă pe scară și am început să-l strig pe Purișkevici : «Vino repede, trăiește !».

Și chiar în momentul acela am auzit un zgomot în spatele meu ; m-am întors și m-am repezit în jos, urmat de Purișkevici, cu revolverul în mînă. Tîrîndu-se pe burtă și pe genunchi, horcăind și urlînd ca o fiară, Rasputin urca repede treptele. Pe ne-

Rasputin redivivus, împreună cu una din „oițele" sale (în filmul lui Robert Hossein)

așteptate, încordîndu-și toate puterile, a făcut o săritură și a ajuns lîngă ușa secretă care dădea în curte. Știind că ușa era încuiată, m-am oprit în holul de sus. Dar, spre groaza și uluirea mea, ușa s-a deschis și Rasputin a dispărut în beznă. Purișkevici s-a repezit după el. Au răsunat două focuri de revolver. Sleit de puteri, îmi spuneam că fusese cît pe aci să ne scape. Apoi am coborît și eu și am luat-o la fugă pe Moika, ca să-l mai prind pe Rasputin lîngă grilajul curții, în caz că Purișkevici nu nimerise cumva. Curtea avea trei porți ; poarta principală nu era închisă cu lacăt. Printre gratii am văzut că Rasputin se îndrepta chiar spre această poartă. Am auzit o împușcătură, apoi încă una... Rasputin se clătină și se prăbuși în zăpadă. Purișkevici se apropie de el, îl privi cîteva clipe, apoi porni spre casă, încredințat că de data aceasta sinistra creatură încetase să mai existe".

Noaptea următoare țarina îi anunță telegrafic vestea lui Nikolai Romanov : „Părintele (Rasputin) a dispărut. Pedepsește pe inamicii Rusiei și ai familiei noastre".

Vorbe inutile.

Torentul revoluționar care cuprindea din temelii Rusia avea să dea dreptate peste mai puțin de trei luni unei singure preziceri făcute de Rasputin : „După moartea mea — obișnuia să spună marele aventurier — va urma pieirea familiei imperiale".

* * *

Din micuța căsuță aflată în strada Pierre Guerin 30 bis, la Auteuil, destul de departe de centrul Parisului, cneazul Felix Felixovici Iussupov așteaptă probabil cu nerăbdare premiera povestirii sale filmate. Robert Hossein relata cît de anevoioase au fost demersurile pentru a obține de la cneaz dreptul de a-și turna filmul. Deși în ultimii ani Iussupov a intentat — fără succes — cîteva procese unor companii americane de televiziune pentru filme care denaturau mobilurile faptelor nopții de 29 decembrie 1916, de data aceasta nu a rezistat tentației de a se mai vedea o dată pe el însuși în vîltoarea dramaticelor evenimente de atunci. Sun-light-urile de la Epinay au mai luminat o dată chipurile societății nobiliare ruse, care la puțin timp după dispariția lui Rasputin avea să părăsească, la rîndul ei și pentru totdeauna, scena istoriei.

CONSTANTIN ARGETOIANU

MEMORII

(Continuare din numărul trecut)

Fragmentul pe care îl reproducem în numărul de față oglindește accentuarea asperităților dintre membrii familiei regale. C. Argetoianu relatează despre încordarea relațiilor dintre regele Carol și regina Maria, nemulțumită de regimul ce-i impusese fiul său, ajungîndu-se pînă la încercări timide de înlăturare a lui de la tron, cum a fost așa-zisul complot de la Balcic. O parte mai însemnată a fragmentului descrie căsătoria prințului Nicolae cu Dumitrescu-Doleti, eveniment ce a dus la un conflict deschis între cei doi frați.

M. C. STĂNESCU

Complotul de la Balcic • Prima mea intervenție pe lîngă prinț • Căsătoria clandestină • Anularea ei • Amenințările prințului • Consiliul intim la Sinaia

Despre complotul de la Balcic mi-a vorbit pentru prima oară colonelul Manolescu, crezîndu-mă în curent, dar nu mi-a spus decît două vorbe, iar eu cu gîndul aiurea nu l-am tras de limbă. „Regele e ingrat față de prințul Nicolae, care i-a scăpat tronul la Balcic!". Numai după ce a plecat colonelul de la mine mi-am dat seama de gravitatea vorbelor lui, dar n-am vrut să-l rechem, căci nu mi-a plăcut niciodată să stau de vorbă cu slugile. Mi-am permis să lămuresc chestia „complotului" chiar cu regele. Întrebat, acesta mi-a povestit o istorioară încurcată, fie că o încurca el, fiindcă nu voia să-mi spuie tot, fie că i-o raportase Nicolae încurcată. Din povestirea regelui reieșea că regina Maria chemase la Balcic, pe la sfîrșitul lui august sau începutul lui septembrie, pe prințul Nicolae și pe mareșalul Averescu și le propusese să o ajute să detroneze pe rege și să o proclame pe dînsa regentă. Indignat, Nicolae a refuzat net și a venit să raporteze tot regelui, lăudîndu-se că prin atitudinea lui „a salvat coroana". Regele n-a vrut să dea nici o urmare afacerii de frica scandalului. Am avut însă impresia, pe cînd povestea, că nu crezuse decît pe jumătate cît îi spusese frate-său și că nu reținuse din toată întîmplarea decît pretextul de a îngenunchia mai mult pe mamă-sa.

A doua versiune a incidentului mi-a dat-o mai tîrziu, prin februarie 1934, Averescu, cu prilejul negocierilor mele cu dînsul pentru a-l apropia de rege. Iată, aproape cuvînt cu cuvînt[1], ce mi-a spus mareșalul: „Nu văzusem pe regină de mai multă vreme. Am întîlnit-o la Mărășești, unde am fost invitat de rege — era sub guvernarea dv., adică a lui Iorga — pentru inaugurarea monumentului ridicat acolo în amintirea bătăliei. Regina a fost tot timpul extrem de amabilă pentru mine, de o amabilitate exagerată, care m-a cam mirat. În ritmul acestei amabilități m-a întrebat de ce n-am fost să o văd la Balcic, deși mă poftise în mai multe rînduri și îi făgăduisem să merg. I-am răspuns că crezusem într-o simplă invitație de politeță, că n-am știut că i-ar face într-adevăr plăcere, dar dacă într-adevăr dorește să mă vadă acolo voi fi foarte

[1] După notele mele zilnice. Conversația a fost consemnată a doua zi după ce a avut loc.

bucuros să merg. Cu toate acestea, am lăsat invitația să cadă, convins că era tot încă o simplă politețe, ceva mai accentuată și atîta tot — și nu m-am dus. După cîtăva vreme, am primit un răvaș de la dînsa, prin care mă poftea din nou. De data asta m-am supus și am luat trenul. *N-am găsit pe prințul Nicolae la Balcic*, ci pe regina singură. Era foarte afectată de cîte se întîmplase de la Restaurație și mi-a vorbit mult de fiu-său Carol, și de domnia lui. La rîndul meu, *i-am spus că regele mi-a dat o mare decepțiune, că linia domniei sale este constant descendentă și că va sfîrși rău.* Am analizat faptele pe care îmi întemeiam pesimismul meu. Sînt aceleași pe care le cunoști și dumneata din precedentele noastre convorbiri. Regina m-a întrebat atunci de ce nu spun aceste lucruri și prințului Nicolae ; am răspuns că eu nu le spun decît cui mă întreabă. Prințul Nicolae nu m-a întrebat niciodată. Le-am spus reginei fiindcă m-a întrebat : le-aș spune chiar și regelui în față dacă m-ar întreba. Și asta a fost tot. Iată complotul de la Balcic. Cît am mai stat acolo, n-am mai atins chestiunea cu regina. Prințul Nicolae a continuat să nu mă întrebe nimic și eu să nu-i spun nimic. Nici nu l-am mai întîlnit chiar. Am aflat mai tîrziu că a spus regelui că regina Maria și cu mine vrem să-l detronăm ! E un mincinos și o lichea !"

Care să fie adevărul ? E aproape sigur că complot propriu-zis, că înțelegere în trei, n-a fost. Dar că între regină și mareșal, pe de o parte, o fi fost un schimb de păreri mai serios și mai *concret* decît spunea Averescu, că între regină și prințul Nicolae, pe de alta, o fi fost „un schimb de păreri", mai precis, e infinit probabil. Regina, după cîte mi-a spus regele, luată din scurt, s-ar fi apărat slab și încurcat. Dacă de o salvare a coroanei (pentru regele Carol) nu poate fi vorba, căci un complot în acest scop n-ar fi reușit niciodată, nu rămîne mai puțin adevărat că, față de propunerile subversive care i s-au făcut, prințul Nicolae a rămas leal și credincios frate-său.

Singura urmare a „complotului de la Balcic" a fost o tensiune și mai mare în raporturile dintre mamă și fiu. Coarda era aproape să plesnească. Regele a fost mai impresionat de cele întîmplate decît a binevoit să arate ; a căutat însă să bagatelizeze incidentul ca să se libereze de orice sentiment de recunoștință față de frate-său. Cu Averescu n-a avut nici o explicație — pînă în 1934 — și nici nu l-a mai întîlnit, dar a găsit în atitudinea echivocă a mareșalului o justificare pentru a-l ține la distanță.[2]

[2] Regele n-a mai văzut pe mareșalul Averescu pînă în noiembrie 1933, cînd l-a primit cu prilejul consultărilor înainte de chemarea lui Duca la putere. Cu acel prilej nici regele, nici Averescu n-au vorbit de „complotul de la Balcic", fiindcă și unul și altul socoteau incidentul închis. Într-adevăr, îndată ce mareșalul Averescu a aflat despre cele raportate de prințul Nicolae, a scris o lungă scrisoare reginei, *ca să fie arătată regelui*, scrisoare prin care se puneau la punct cele întîmplate la Balcic. Și remiterea acestei scrisori a dat loc la un incident care merită să fie consemnat, fiindcă aruncă o lumină mai mult asupra moravurilor familiei noastre regale. Averescu a cerut reginei o audiență fără să-i spună că voia să-i remită o scrisoare. Zile întregi au trecut fără nici un răspuns. Mirat, mareșalul, obișnuit să fie primit imediat, a bănuit că era la mijloc un *veto* al regelui și a telefonat lui Zwiedenek să-i spuie că dacă regina nu-l poate primi se va mulțumi să-i trimită o scrisoare. Furioasă contra fiu-său, regina n-a consimțit și a răspuns că-l va primi în zilele următoare.

Lovitura prințului Nicolae (adică căsătoria lui clandestină) a găsit astfel pe regina Maria *în lagărul opus regelui*, așa încît fratele cel mare — și, în această împrejurare, cel cuminte — nu numai că n-a avut nici un ajutor din partea ei, dar încă fratele cel mic — și prost în toate împrejurările — s-a simțit pe sub mînă încurajat. Fie că nervii bietei femei, pusă de un an și jumătate la cele mai grele încercări, nu mai erau în stare să stăpînească impulsiunile unui temperament obișnuit să cedeze în fața ispitelor sentimentale și sexuale, fie că nu pierduse orice speranță de a răsturna pe fiu-său Carol prin ajutorul fiu-său Nicolae, regina s-a pus de-a curmezișul oricărei măsuri menite să zdruncine situația acestuia în armată și în prerogativele lui de prinț. În momentele decisive și-a apărat puiul ca o tigroaică și într-o zi era să o pățesc și eu cu dînsa, după cum se va vedea numaidecît.

În cursul lui septembrie, insistențele prințului pentru încuviințarea căsătoriei sale devenise tot mai supărătoare și dădeau loc, între cei doi frați, la scene de o violență rară. Într-un fel sau altul, o soluțiune se impunea. Regele m-a rugat să încerc și eu să domolesc patima fugosului amant și să caut să-l fac să pricea-

S-a mai certat 3 zile cu regele, și în fine — se vede că acesta a consimțit (unii spun că regina l-ar fi amenințat să primească pe Averescu fără voia lui și cu scandal) — audiența a avut loc. Averescu a remis scrisoarea, după ce și-a exprimat indignarea față de acuzațiunile aduse împotriva lor și a rugat pe regină să o citească regelui și eventual să i-o lase. Regina și-a executat însărcinarea. Regele a ascultat scrisoarea și n-a zis nimic. Regina și Averescu au considerat incidentul închis. Regele îl considerase ca atare și înainte de a lua cunoștință de scrisoare.

pă că și din punct de vedere politic, guvernul consideră o căsătorie cu d-na Doleti inadmisibilă. Pînă atunci, raporturile mele personale cu prințul Nicolae fusese excelente ; nu atinsesem niciodată cu dînsul terenul preocupărilor sale sentimentale și conjugale, iar pe cel politic îl cîștigasem cu totul ideilor și proiectelor mele. În desele noastre conversațiuni putusem să constat nu numai o desăvîrșită încredere față de mine, dar și o adevărată prietenie. Cu rizicul de a pierde și una și alta, m-am hotărît să satisfac dorința regelui și să încerc și eu să împac lucrurile în interesul dinastiei și al țării. Am cerut prințului o întrevedere și două ceasuri m-am zbătut cu el în biroul lui de la Cotroceni. L-am luat cu blîndețe, dar n-am lăsat nici un argument la o parte ca să-i dovedesc imposibilitatea proiectatei sale căsătorii. Imposibilitate de ordin dinastic, de ordin politic, de ordin moral, am cîntat din toate strunele. M-a ascultat în liniște și fără să mă întrerupă. Era foarte abătut. Aproape cu lacrimi în ochi, a început să-mi spună sbuciumurile lui sufletești și toate decepțiunile cu care, deși încă tînăr, l-a întîmpinat viața. [...]

Au trecut cîteva săptămîni mai liniștite, cel puțin pentru mine, căci regele nu mi-a vorbit de chestia frate-său, dar și pentru rege, pe care prințul Nicolae încetase să-l mai hărțuiască. Mă întrebam chiar dacă nu cumva argumentele mele îl impresionase, cu tot categoricul său refuz de a li se supune. Dezamăgirea a venit repede ; în realitate prințul se liniștise fiindcă întocmise un plan diabolic ca să pună pe rege în fața unui fapt împlinit.

Pe la începutul lui noiembrie, eram în toiul pregătirii legii conversiunii, mă cheamă la telefon într-o dimineață Horia Fortună, prefectul județului Buzău : „Domnule Ministru, prințul Nicolae s-a căsătorit ieri cu d-na Doleti, în comuna Tohani !" „Ești sigur ?" „Absolut sigur, am văzut actul în registrul stării civile". „Și n-ai știut nimic ?". „Nimic. Primarul a fost cumpărat !". „Vino imediat la București ! Și nu spune lucrul nimănui !". „Am înțeles !".

Mă treceau nădușelile ! Complicația asta-mi mai lipsea ! M-am întrebat dacă trebuia să telefonez numaidecît știrea regelui : am hotărît să aștept sosirea prefectului în București și apoi, înarmat cu toate informațiunile, să mă duc la Sinaia și să mă sfătuiesc cu vodă asupra măsurilor de luat. Îmi ziceam : căsătorie clandestină, prin urmare anulabilă, și am așteptat să-mi aducă Fortună amănuntele, fără să comunic cu nimeni. După amiază a sosit și amicul Fortună cu un obraz de un cot ; se temea de răspunderile lui. Dezastru ! Nici un caz de nulitate ! Căsătorie în toată regula, dupe prescripțiunile legii, grație complicității primarului. Mi-am adus deodată aminte că pe la sfîrșitul verii venise colonelul Manolescu la mine să mă roage din partea prințului Nicolae să-l numesc primar (președinte al Comisiunei interimare) în comuna Tohani pe un protejat al familiei Dumitrescu, proprietară din acea comună. Am surîs și — cererea părîndu-mi măruntă și lipsită de importanță — am făcut după cheful prințului. Cum nu m-am gîndit eu atunci la ce se putea întîmpla, la ce se pusese la cale ? Singura mea scuză e că aveam prea multe pe cap ca să mă gîndesc la toate. Cu complicitatea noului primar, publicațiile de căsătorie fusese făcute în termen, conform legii, iar căsătoria celebrată în localul primăriei cu ușile închise. Cine să se trezească să citească afișele lipite la ușa primăriei ? Nu s-a trezit nimeni și, cum primarul și notarul făceau parte din complot, au tăcut chitic și nimeni n-a știut despre proiectata căsătorie nici chiar în ziua celebrării ei. În afară de primar și de notar, de mire și de mireasă, de doi martori, n-au fost de față decît părinții d-nei Dumitrescu-Tohani zisă Doleti. [...]

Pentru orice muritor, căsătoria era perfect valabilă. Statutul casei regale cerea însă pentru căsătoria membrilor familiei domnitoare consimțămîntul regelui, care în speță lipsind, lovea actul cu nulitate. Ar fi fost însă materie de procedură, căci actul n-ar fi putut fi anulat decît în justiție ; procedură cu toate urmările ei de controverse și de scandal. M-am gîndit numaidecît la altă soluție și am plecat la Sinaia.

Am găsit pe rege în pat, bolnav de gripă și nădușit. Se îndopase cu chinină și sta la cald, căci a treia zi era Sfîntul Mihail și voia să asiste la banchetul cavalerilor Ordinului Mihai Viteazul. Cînd i-am spus pentru ce venisem, a rămas ca trăsnit și cîteva minute n-a spus nimic. În fine, s-a uitat lung la mine și m-a întrebat : „Ce facem ?" L-am întrebat la rîndul meu dacă era dispus să recunoască faptul îndeplinit. „Pentru nimic în lume" — a fost răspunsul lui scurt și tăios. I-am explicat atunci situația juridică a lucrurilor și i-am spus că nu erau decît două solutii : anularea legală a căsătoriei în fața tribunalelor (cu toate neajunsurile unei proceduri scandaloase), sau anularea *de fapt* a că-

sătoriei prin înlocuirea registrului stării civile din comuna Tohani. Regele s-a uitat lung la mine și ochii lui mi-au cerut lămuriri.

— E foarte simplu, sire. Actul prințului Nicolae e cel din urmă în registru. Ridic registrul de la primărie, și-l înlocuiesc cu unul nou în care voi copia toate actele anului pînă la, și afară de actul prințului — și gata!

Pe cînd vorbeam fața regelui se înseninа și maiestatea sa mi-a completat formula prin cuvintele: „Bineînțeles, după ce vei fi destituit pe primar și pe notar!". „Bineînțeles, sire!"

Adusesem cu mine la Sinaia, pentru orice eventualitate, pe prefect. L-am urcat imediat într-un automobil și l-am expediat la Tohani, cu ordin să fie a doua zi de dimineață la minister, cu registrul, iar eu m-am înapoiat la București. A doua zi au sosit, conform programului, prefectul și registrul, prefectul cu demisia în mînă, socotindu-se responsabil de ce se întîmplase în județul lui. I-am refuzat demisia, recomandîndu-i o discreție absolută și l-am trimis la Buzău cu registrul cel nou. Pe cel vechi l-am luat cu mine acasă pentru a nu pune la încercare curiozitatea funcționarilor, și după o noapte liniștită l-am dus regelui la Sinaia, împreună cu Soneriu, complicele meu în toată această operație. Am găsit pe rege mai bine, dar încă înguturăiat și, cum era tocmai în ziua de 8 noiembrie, am profitat de prilej ca să-i prezint sincerele mele felicitări pentru voievodul Mihai. Regele se pregătea de masa cavalerilor, care-l așteptau în saloanele castelului Peleș, dar era fără chef, parcă ar fi prevăzut toate necazurile ce-i stau în cale. Mi-a mulțumit călduros, a luat registrul să-l păstreze el și m-a rugat să nu las să se afle nimic despre cele întîmplate. Am făcut atent pe suveran că ne găseam în fața a două fapte deosebite: căsătoria și schimbarea registrelor. Pentru schimbarea registrelor garantam că nu se va afla nimic, căci eram numai trei în curent cu „operația": prefectul Fortună, Soneriu și cu mine. Actele din registrul cel nou fusese transcrise de Fortună și de Soneriu, și eram sigur de discreția lor ca și de a mea. Primarul și notarul din Tohani fusese ridicați și, înlocuitorii lor, chiar de vor fi mirați cum a dispărut actul prințului, nu-și vor da seama despre cele întîmplate și în tot cazul, măsuri au fost luate ca să nu vorbească. Nu tot aceeași era situația cu căsătoria. Prințul Nicolae, considerîndu-se legal căsătorit, *cu buletinul stării civile în buzunar* și necunoscînd schimbarea registrelor, va vorbi el de isprava pe care o făcuse și se va lăuda cu ea. Regele mi-a strîns din nou mîna și m-a concediat cu cuvintele: „Pe Nicolae lasă-l pe seama mea, pun eu lucrurile la punct cu dînsul".

Operația cu registrele a avut un epilog juridic o lună și ceva mai tîrziu. După scenele de violență dintre prinț și rege, care au urmat punerii domnescului mire în curent cu zădărnicirea căsătoriei sale, suveranul, mai ținînd seamă și de faptul că prințul rămăsese în posesia buletinului de căsătorie, a convocat o consultație de juriști care l-au sfătuit să provoace, sub evitarea oricăror neplăceri ulterioare, și anularea căsătoriei prin justiție, pe baza art. 12 din statutul familiei regale. [...]

Printr-o ședință a tribunalului Ilfov, căsătoria prințului Nicolae, de fapt inexistentă, a fost anulată pe la mijlocul lui decembrie. Nu am avut nici un amestec în această afacere specială, care a fost regulată aproape în taină de palat și de Ministerul Justiției. Am știut de ea și atîta tot.

Dar să ne întoarcem puțin înapoi, înainte de data acestei anulări juridice, căci n-aș vrea să las nepovestit al doilea episod tragi-comic din cîte a provocat patima matrimonială ce copleșise sufletul prințului Nicolae. Ocupat cum eram la Cameră cu conversiunea și cu bugetul, nu m-am mai ocupat după 8 noiembrie de scîrboasa aventură. Rămăsese ca regele să pună lucrurile la punct cu frate-său și intervenția mea nu mai avea rost în această afacere. Am auzit și eu multe din cele ce s-au petrecut atunci „în sînul" familiei regale. Dar cum n-am fost martorul lor și cum n-am pornit să scriu amintirile prințului Nicolae, ci pe ale mele, las altora grija să transmită posterității ecoul certurilor dintre cei doi frați, dacă vor găsi de cuviință, și reiau firul povestirii mele din momentul în care amestecul meu în tărîță a fost solicitat din nou. Pe la sfîrșitul lui noiembrie, svonuri alarmante au ajuns și pînă la urechile mele și într-o bună dimineață, nu-mi mai reamintesc exact data[3], a venit la mine colonelul Manolescu să mă roage să interviu, *„căci altfel se întîmplă o nenorocire între cei doi frați"*. Am arătat colonelului că nu aveam nici o calitate să intervin nepoftit în această ceartă de familie; că foarte probabil înainte de a se lua hotărîri decisive și definitive voi fi chemat de rege să-mi dau părerea și că numai atunci voi putea încerca să împac lucrurile.

Am sfătuit însă pe Manolescu să domolească pe prinț, a cărui purtare nu putea fi decît condamnată de

[3] Din lipsă de timp, se vede, nu am luat note zilnice în acea vreme. Cele însemnate aici sînt scrise din memorie.

orice om cu scaun la cap. A recunoscut și dînsul că dreptatea era de partea regelui, *în fond*, dar că *în formă* prințul era tratat cu prea multă asprime și că o asemenea metodă nu putea duce la nimic bun. L-am rugat să mă ție în curent ; mi-a făgăduit, dar cîteva zile n-am mai auzit nimic. Deodată, toate s-au încurcat ; era într-o sîmbătă posomorîtă de noiembrie, mă aflam la Cameră pe la 3½—4, cu gîndul departe și de prințul Nicolae și de întreaga noastră dinastie. În momentul de a intra în ședință, m-a chemat Sinaia la telefon. Regele mă ruga să viu imediat la Foișor. Colonelul Grigorescu, care îmi telefona, mă sfătuia să comand un tren special din cauza vremii rele (ninsese mult și șoselele erau viscolite) și să iau cu mine pe Iorga și pe mareșalul Prezan, preveniți. Mă întrebam ce putea fi. Prezența lui Prezan făcea puțin probabilă o convocare de ordin politic — nu putea fi, desigur, decît o chestiune de familie ; desigur, o poznă nouă a prințului Nicolae. Am telefonat numaidecît la gara de nord să-mi pregătească automotorul și am trimis pe Soneriu pe capul șefului stației ca să zorească pregătirile. [...]

Ne-am coborît la Sinaia în mijlocul curiozității generale. Un automobil al palatului ne aștepta. Ajunși la Foișor am aflat că Iorga nu sosise încă, deși se făcuse 8½ *. Regele ne-a primit numaidecît și ne-a spus că ne convocase pe Iorga, pe Prezan, pe Balif și pe mine ca să se sfătuiască cu noi asupra măsurilor de luat împotriva prințului Nicolae. [...]

Regele a rezumat — pentru cei care nu le cunoșteau — evenimentele petrecute pînă în acea zi : insistențele, cîteodată chiar violente, ale prințului, pentru obținerea autorizației căsătoriei lui ; căsătoria lui clandestină la Tohani și anularea actului matrimonial prin înlocuirea registrului stării civile. Apoi ne-a povestit cele întîmplate chiar în acea zi : amenințarea prințului de a-l împușca și de a se sinucide după desăvîrșirea acestei isprăvi. Nu se temea atît pentru el însuși — Gavrilă Marinescu luase toate măsurile de pază și corpul de gardă primise instrucții să nu lase să treacă pe acolo pe nimeni — cît pentru prinț. În starea de exasperare în care se afla, o încercare de sinucidere nu era exclusă. [...]

Ne-a declarat răspicat că el nu vede decît două soluții : sau Nicolae se supune și rămîne, sau nu se supune și pleacă. El nu cere fratesău să renunțe la femeia pe care o iubește : să o vadă cît vrea, dar să o instaleze undeva singură, și de căsătorie să nu mai fie vorba. Dacă se încăpățînează în ideea căsniciei, nu mai poate face parte din familia regală, și prin această excludere își va pierde de drept și demnitățile și gradul pe care-l are în armată, căci grad și demnități nu sînt legate de persoana lui, ci de calitatea lui de prinț. „Mai adaug, a încheiat regele, că Nicolae nu va mai putea purta nici titlul de prinț de Hohenzollern dacă va pierde pe cel de prinț al României ; căci așa am hotărît în consiliul nostru de familie". [...]

Regele a adăugat că Nicolae trebuie să se supună imediat la unele condițiuni. Să plece singur, să nu locuiască împreună cu d-na Doleti și cu atît mai puțin să lase lumea să creadă că există vreo legătură între ei. Să stea șase luni departe de țară *și în nici un caz să nu se înapoieze decît cu voia regelui*, care îi va asigura materialmente existența în străinătate. După șase luni de reflecție și de „experiență" să aleagă între cele două soluții propuse, adică să se plece sau plece definitiv. [...]

Ședința noastră a fost ridicată, Prezan, Balif, Manolescu și cu mine ne-am înapoiat, după miezul nopții, cu un tren special, la București, iar Iorga a rămas să petreacă noaptea la Sinaia, numai să nu fie cu noi.

Prințul a primit condițiunile frate-său (ba bine că nu) și a renunțat la intervenția revolverului. Ca să plece, îi trebuiau însă parale. Regele m-a chemat — căci „caseta regală" în asemenea împrejurări e numai un eufemism — și m-a întrebat dacă nu puteam să îi fac rost deocamdată de 500 000 de lei, și mai tîrziu de 50 000 de franci francezi *pe lună*, „pentru nenorocitul de Nicki". Ce nu face un ministru de finanțe pentru fericirea și liniștea dinastiei ? Am scos cei 500 000 de lei ceruți și am făgăduit francii, pe care i-am plătit lună de lună, pînă la înapoierea prințului în primăvara anului 1932. Cine ar fi făcut altfel, să-mi arunce piatra. Era, la urma urmelor, un supliment la lista civilă și nimic mai mult. Barba se ține cu pieptenul — zicătoarea românului — și dinastiile cu parale, cu parale multe, mai multe poate decît fac.

Înainte de a se „pune în menaj", prințul Nicolae, pînă atunci găzduind într-un mic apartament din palatul Cotroceni [4], își făcuse, ca omul, o dublă gospodărie, la țară și la oraș. Pe cînd eram ministru al agriculturii și el

---

* Iorga a sosit mai tîrziu, cu automobilul — *n.r.*

[4] Apartament amenajat pentru regina Elisabeta și regele George după detronarea lor și înainte de cumpărarea casei lui Marie — Angele Polizu, în Calea Victoriei.

regent, se ținuse de capul meu să-i dau cîteva hectare în pădurea Snagovului. I-am explicat că nu era cu putință fără o lege, dar, ca și Elisa Brătianu pentru Cumpătul, n-a vrut lege sub pretextul, de altminteri foarte binecuvîntat, că nu dorea să pună în discuție publică o liberalitate pe spinarea statului. Nu vrea lege, dar vrea locul. Ba chiar și l-a ales și s-a instalat pe dînsul. Nu aveam decît două alternative : să-l dau afară cu forța publică — sau să regularizez, cum se putea, situațiunea. Regentul dat afară de la Snagov cu jandarmii, atît ne mai lipsea ? Printr-o decizie ministerială *i-am dat în folosință fără termen locul* pe care-l ocupase și pe care începuse deja să-l îngrădească. Deciziunea mea era perfect nelegală și pe această bază precară a continuat prințul să ocupe locul și mai departe. Țărăniștii au mîrîit și au amenințat în surdină și „in futurum" cu fulgerele legalismului lor de pe atunci. După ce au ajuns la putere, în toamna anului 1928, Mihalache, noul ministru al agriculturii, s-a și dus la fața locului să vadă cum stau lucrurile. Oamenii prințului — fără îndoială din ordinul acestuia — l-au primit cu lovituri de pușcă. Mihalache a luat-o la fugă, incidentul s-a mușamalizat și nici curajosul cămășar și nici unul din succesorii lui n-au mai turburat pașnica posesiune a irascibilului prinț, care a ridicat pe această frumoasă proprietate, atît de ieftin cîștigată, o foarte frumoasă vilă. [...]

La oraș, prințul cumpărase în parcul Filipescu casa lui Grünberg-Ruleta, care adăpostise cîtva timp legațiunea Japoniei, casă mare, luxoasă și de stil acceptabil, așezată în fața vilei I. P. Vasialopol, fostă Chrissoveloni, dar clădită de Alexis Catargi pe la sfîrșitul zvăpăiat al vieței sale, vila care trebuia să devie după „Restaurare" proprietatea și reședința d-nei Lupescu, așa încît s-a putut spune la un moment dat că „oștile stau față în față, alba lună luminînd...". Deasupra porților de fier, un N napoleonian, încununat cu coroana regală, era menit să vestească vecinilor și trecătorilor transformarea lăcașului și înalta lui destinație.

După evenimentele din 1931, prințul, devenit la rîndul lui pribeag și strîns de nevoia paralelor, a vîndut casa și n-a mai păstrat decît Snagovul, unde și-a strîns boarfele care nu încăpeau în apartamentul de la Cotroceni — inclusiv dama. Casa a fost cumpărată succesiv de Mirto și de Malaxa, pentru a redeveni — nu știu sub ce formă — „imobil regal" și a adăposti pe d-l Ernest Urdăreanu, mai întîi secretar, apoi prefect al palatului și vice-mareșal și — după decapitarea lui Puiu Dumitrescu — favorit al regelui. Monogramul și coroana au dispărut de pe porți, în schimb au pătruns în casă „vesela" și lacheii palatului și d-l Urdăreanu a putut astfel oferi acolo doamnei Lupescu prînzuri despre care s-a vorbit și la care au luat parte în jurul Duduii mulți din șefii de misiuni diplomatice acreditați pe lîngă rege și înalți funcționari sau samsari, care au binevoit să primească invitațiunile peștelui regesc.

Primind propunerile aduse de Balif, prințul și-a desfăcut instalațiile din țară, cu inima sfîșiată, a dat procură pentru administrarea bunurilor sale (încă o condițiune a regelui, în schimbul asigurării unei existențe confortabile în străinătate), și-a făcut cuferele și a plecat peste graniță. Înainte de plecare, a avut loc o lungă întrevedere între cei doi frați : ce-și vor fi spus, numai ei și Dumnezeu știu.

Plecarea prințului în străinătate, unde nu se ține de cuvîntul dat • Reîntoarcerea sa neașteptată • Scandal, negocieri, furia reginei • Noua soluție provizorie și replecarea prințului în străinătate

Îndată ce s-a văzut în străinătate și cu parale, prima grijă a prințului a fost să nu se ție de cuvînt. Cu dama la braț a hoinărit prin toate locurile elegante consacrate sportului. A declarat cui vrea să audă că, izgonit de fratele său, se va dedica automobilismului ca să-și cîștige viața, alergînd în cursele internaționale. Pînă să-și găsească însă rostul în noua lui meserie s-a aruncat în sporturile de iarnă și a cutreierat hotelurile Elveției și Tirolului, făcînd senzație pretutindeni „cu soția sa". La Zermatt a vrut chiar să prezinte „la princesse, ma femme", regelui Alfons al Spaniei, care l-a repezit între patru ochi și l-a rugat să părăsească imediat hotelul. De frică să nu i se taie subvenția, junele Nicolae s-a supus. [...]

Pînă și regina Maria, atît de indulgentă față de fanteziile sentimentale ale copiilor ei, mi-a mărturisit înainte de plecarea mea în străinătate că „procedeele

lui Nicolae" deveneau intolerabile. Pe timpul ședерii mele la Paris am avut și eu prilejul să constat cu ochii mei din partea prințului totala nesocotire a angajamentelor ce luase. Sosise de nu știu unde împreună cu dama ; deși-și anunțase sosirea la legație, Cesianu primise instrucții să nu-i iasă în întîmpinare la gară și m-am abținut și eu. Am socotit însă, Cesianu și cu mine, că era de datoria noastră să facem prințului o vizită ; la gară am fi dat de d-na Doleti ; la hotel o asemenea întîlnire putea fi evitată. Ne-am dus împreună la hotelul Georges V. Prințul ne-a primit cu amabilitate, dar cu răceală, ca pe oamenii fratelui detestat. Prin ușa crăpată [5] a camerei de culcare se strecura o duhoare plăcută de parfumuri rafinate, iar în anticameră o luxoasă manta de catifea, samururi, pălării și alte accesorii de toaletă, aruncate pe scaune și sub scaune, confirmau prezența trădată prin acea „odor di femina" care nu înșeală niciodată. Am vorbit de una și de alta, de interesele țării, dar nici un cuvînt despre *cazul lui*. Mai tîrziu, Cesianu a aflat că tînăra pereche era înscrisă la hotel ca *prince et princesse Nicolas de Roumanie*. Bineînțeles că și această gravă infracțiune la angajamentele luate, infracțiune săvîrșită fără nici o rușine sub ochii Parisului întreg, a fost adusă la cunostința regelui, prin grija lui Cesianu.

Prins, la înapoierea mea în țară, de legea conversiunii și de alte plictiseli, mi-am uitat de prințul Nicolae și de prostiile lui. Din cînd în cînd mai aflam de cîte una boacănă și o dată pe lună transmiteam cu durere palatului cecul făgăduit. Despre pocăință sau despre o schimbare în atitudinea prințului nu putea fi nici o vorbă. Pe de altă parte, știam că regele vrea să evite cu tot prețul scenele și dramele, așa încît îmi închipuiam — de cîte ori semnam cecul — că situația provizorie stabilită în noiembrie va dura pînă la sfîrșit și că prințul va rămîne definitiv în străinătate și că succesorul și succesorii succesorului meu vor continua să semneze cecuri cît va trăi el. Din nefericire, numai această a doua parte din prevederile mele s-a adeverit.

Într-o frumoasă zi de aprilie [6], pe cînd lucram la Ministerul de Finanțe, a venit Soneriu [7] să mă informeze că prințul Nicolae trebuia să sosească pe neașteptate, cu un avion. Nu-mi venea să cred. Prințul plecase pentru minimum 6 luni, care nu se împlinise încă, și se obligase să nu se înapoieze în țară fără voia regelui. Viața pe care o ducea în străinătate, cu dama, era viața care îi plăcea ; ce să-l fi împins să-și calce cuvîntul și să se pună din nou în conflict acut cu regele, de care depindea materialmente cu totul ? Iată de ce am primit vestea adusă cu scepticism. Față de amănuntele pe care mi le-a dat Soneriu a trebuit însă să mă înclin. Secretarul meu mi-a povestit într-adevăr că se afla la palat, la Puiu Dumitrescu, tocmai în momentul în care Gurănescu [8] l-a chemat la telefon să-l previe că prințul Nicolae aterizase cu un avion la Belgrad și că se pregătea să-și ia zborul spre București ; știrea, adusă imediat la cunoștința regelui, provocase mare emoție în cercurile palatiste, iar suveranul o primise rău și trimisese după mareșalul Prezan.

Am avut imediat viziunea confuză a unei serii de plictiseli și m-am întrebat dacă cel puțin de astă dată regele va avea curajul să taie în carne vie. Cele întîmplate în toamna precedentă fusese pentru mine o lecție și m-am hotărît să nu mai intru în dans decît dacă nu se putea altfel și să nu mă amestec în tărîță pînă nu mă va sili regele. Am crezut totuși de datoria mea, ca ministru de interne, să pun serviciile Siguranței la dispoziția suveranului și am trimis pe Soneriu înapoi la palat să întrebe dacă maiestatea sa are un ordin de dat. Răspunsul a fost că pentru moment nici unul. Mi-am văzut de treabă, încîntat că n-aveam să interviu. După-amiază am aflat că prințul sosise și că fusese întîmpinat pe aerodromul militar de la Pipera de mareșalul Prezan. Mă așteptam la o convocare la palat pentru a doua zi, dar iată că pe la orele 10, în aceeași seară, am și fost chemat. Am găsit palatul beznă, ca orice casă nelocuită. Un fecior a aprins cîteva lămpi și m-a dus prin culuoarele de jos la un tunel luminat, acesta „a giorno", cu pereți de faianță albă și căptușit pe jos cu linoleum verde închis. La capătul celălalt al tunelului am ieșit în fosta casă a lui Mișu, în care mă întîlnisem, în 1918, cu delegații Ardealului, veniți să anunțe Unirea, regelui Ferdinand. Regele Carol o transformase, pe cît putuse, în locuință pentru dînsul și pentru voievodul Mihai. Pînă atunci, regele mă primise întotdeauna în biroul tatăsău, în vechiul palat ; călcam pentru prima dată în apartamentele lui intime. O desăvîrșită liniște domnea și aci ; mi s-a părut o clipă că luam parte la un com-

[5] Și prințul Carol pe timpul pribegiei sale primea la Paris, cu ușa crăpată către d-na Lupescu ! Tradițiuni de familie, cum se vede !

[6] 9 aprilie, dacă nu mă înșel.

[7] Secretar general la Ministerul de Interne.

[8] Ministrul nostru în Iugoslavia.

plot și mi-a venit să rîd. După cîteva minute de așteptare, pînă să se ducă sus feciorul să anunțe sosirea mea, regele a coborît scara în papuci, îmbrăcat într-un halat de mătase cafenie și cu mustățile prinse în banda cunoscută sub numele de „Es ist erreicht", pusă la modă, dacă nu inventată de „fiertatul" împărat Wilhelm al II-lea. Am intrat împreună în salonul din stînga și, cu masca pe obraz, regele a început să-mi povestească cele întîmplate. Prințul Nicolae sosise pe la 3, cu un avion particular, împotriva angajamentelor pe care le luase, călcînd nu numai cuvîntul dat, dar și regulamentele militare și statutul casei regale, căci era încă prinț și militar și în această îndoită însușire trebuia să se supună autorității regelui, șeful armatei și al familiei regale. Dar și mai grav a fost actul pe care prințul l-a săvîrșit după această neînvoită înapoiere în țară. Regele trimisese la Pipera, întru întîmpinarea lui, pe mareșalul Prezan, cu misiunea să-l urce într-un automobil să-l ducă la Cotroceni și să-l declare arestat din înalt ordin. Îndată ce Nicolae a aflat misiunea cu care fusese însărcinat Prezan, a început să-l înjure, fără nici o considerație pentru vîrsta și pentru rangul lui, *l-a îmbrîncit și, urcîndu-se într-un automobil care-l aștepta, a șters-o singur.* S-a dus întîi la Snagov, apoi către seară s-a înapoiat la Cotroceni, unde se afla în acel moment. Regele părea calm și hotărît : probabil că aparatul „Es ist erreicht" nu permitea fizionomiei sale să manifesteze toată mînia ce îi clocotea în suflet, așa încît am fost scutit de o scenă de tragedie, la care nici costumul său nu era adaptat. „Coane Costică, te-am chemat să te rog să te duci chiar acum la el și să-i spui răspicat : ori se pleacă, ori pleacă. Știu că nu se va pleca ; să plece, să scap de el...". I-am obiectat că cu încăpățînații nu e bine să bați fierul cît e cald, că era mai bine să lăsăm noaptea să treacă peste cele întîmplate („la nuit porte conseil"). [...].

Ne-am despărțit și m-am dus să mă culc. Deoarece se convocase pentru a doua zi dimineață un consiliu de miniștri sub președinția suveranului, am convenit să facem această ultimă tentativă îndată după consiliu.

Consiliul s-a ținut într-o atmosferă apăsată. Au asistat și președinții corpurilor legiuitoare. Iorga tuna și fulgera împotriva prințului, cu aceeași sinceritate cu care îi luase apărarea în noiembrie. Deși toată lumea a fost de acord că scandalul trebuia curmat, toți cei prezenți au exprimat părerea că trebuia încercat tot ce era omenește posibil pentru a evita o ruptură definitivă între prinț și familia regală. Cel mai dîrz a fost regele, care a susținut că actul de nedisciplină comis în ajun nu putea rămîne fără sancțiune și că în tot cazul prințul trebuie să-și ispășească pedeapsa dată (arest la domiciliu). [...]

În realitate, regele se arătase în consiliu intransigent ca să apere principiul prestigiului său, dar în fundul sufletului o înțelegere cu frate-său, fie și șchioapă, îi convenea mai bine decît un act de autoritate pe care slăbiciunea lui omenească, desbrăcată de purpura regală, nu-l aproba în întregime și care i-ar fi aprins paie în cap în relațiunile sale cu regina Maria, foarte încordate în acel moment. Tras în două direcții opuse prin grija de a nu slăbi autoritatea sa de rege, pe de o parte, și prin înțelegerea străduințelor unui coleg de patimă, pe de alta, Carol ex Caraiman nu cerea mai mult decît să fie silit de alții la un gest de relativă indulgență. Și astfel, după cererea unanimă a celor prezenți, cu toată intransigența lui inițială, a consimțit la un ultim demers pe lîngă vinovatul și amorezatul prinț. După cum fusese convenit între noi, regele m-a însărcinat pe mine și pe Iorga să mai facem o încercare și ne-a rugat să o facem de îndată. Consiliul a fost suspendat, regele s-a retras în cabinetul său, miniștrii au rămas la palat, iar domnul profesor și cu mine am plecat la Cotroceni. Pe drum am domolit cît am putut pe amicul Iorga, arătîndu-i cît de mare ar fi meritul său față de coroană și de „țară" dac-ar izbuti să împace lucrurile fără scandal. Căci pentru mine aci sta miezul chestiunii. În Europa întreaga dinastia noastră era considerată ca o dinastie de scandal. Și Carol și Ileana (cu Hochberg), și Nicolae lucrase bine pentru stabilirea acestei reputațiuni, ca să nu mai vorbim de istorioarele reginei Maria și de exilul lui Știrbey. Atît ne mai lipsea : o luptă publică între cei doi frați, cu Nicolae terfelind numele de Hohenzollern în toate localurile publice din Occident. Versatil cum era, și influențabil, Iorga a coborît din automobil la Cotroceni cu totul altul decît se suise într-însul la palat.

La Cotroceni am dat însă peste ce nu ne așteptam. Plecasem să întîmpinăm furtuna în fața prințului Nicolae — spre marea noastră mirare n-am întîlnit-o decît în fața reginei Maria — și ce furtună ! Dar să n-o iau înainte, căci momentul a fost prea savuros ca să nu depăn firul povestirii mele și să nu înșir lucrurile așa cum s-au petrecut, în ordinea lor. La sosirea noas-

tră, prințul se afla la doamna mamă și am fost rugați să așteptăm puțin. N-am așteptat mult și prințul a intrat în cabinetul său de lucru, unde fusesem poftiți să-l adastăm. Palid și deprimat — se vedea că nu dormise toată noaptea — ni s-a înfățișat ca o zdreanță de om. Ne-a cuprins mila pe amîndoi și Iorga a început să-i facă morală, cu bunătate și cu pricepere, căci de asta e bun. L-a răsucit pe toate părțile, a evocat memoria tată-său, dragostea lui de țară și de armată, și l-a conjurat să se supună, *în interesul tuturor*. Bietul Nicolae, căzuse într-un jeț, sta cu capul în jos și cu ochii plini de lacrimi, repeta într-una : „Nu pot, nu pot ! Mi-a făgăduit !" Am insistat și eu cît am putut asupra argumentelor invocate de Iorga și am adăogat că *pentru moment* ceea ce trebuia obținut înainte de toate era o destindere a situației *care să permită cel puțin convorbiri și negocieri normale* între cei doi frați. Cuvintele mele au avut cel puțin darul să destindă fața contractată și să usuce ochii nenorocitului prinț ; omul, gata să se înece, a întrezărit o scîndură de care să se agațe. I-am spus atunci mai departe că, odată liniștea restabilită în raporturile familiale, nu era exclus ca regele să-i mai acorde un timp de gîndire *în anumite condițiuni* impuse și de grija neștirbirii autorităților regale, și de prestigiul dinastiei, și de cerințele opiniunei publice. N-aveam nici un mandat să propun o amînare în soluțiunea definitivă a conflictului și nici n-am propus-o ; am exprimat numai o nădejde personală de posibilitate a acestei amînări, dar dată fiind greutatea mea în sfatul Coroanei mi-am dat seama că această rază de lumină în negura în care ne zbătusem pînă atunci a înviorat sufletul necăjitului prinț. Iorga a priceput numaidecît situația și la rîndul lui a apăsat că o asemenea amînare n-ar fi cu putință decît în cazul în care acele anumite condițiuni despre care vorbisem eu ar fi primite și respectate, fără nici un gînd ascuns de eludare. Mai liniștit, prințul Nicolae ne-a răspuns că va reflecta asupra celor spuse de noi și că ne va da răspunsul său pînă seara, dar că ar voi să cunoască ce condiții anume i s-ar impune. Înțeleși fără să ne vorbim — erau și rare clipe în care ne înțelegeam — primul ministru și cu mine am socotit că înfrîngerea cerbiciei tînărului încăpățînat era un rezultat suficient pentru o primă întrevedere și l-am părăsit, lăsîndu-l să-și mistuie singur gîndurile.

Pe cînd coboram scara prințului, mulțumiți că ne îndeplinisem misiunea fără scandal și că mai putusem arunca apă peste foc, aghiotantul de serviciu ne-a rugat să trecem în palatul de alături, „maiestatea sa regina dorind să ne vorbească". Ne-am executat. Am dat de regină în salonașul de sus[9], lîngă camera ei de culcare ; ne aștepta în picioare cu fața spre ușă și cu spatele spre lumină, ca să-și ascundă ochii înroșiți de plîns, căci se plînsese mult în acea noapte la Cotroceni. Nu intrasem bine pe ușă și, în loc de bună ziua, ne-a strigat cu o violență neașteptată : „Vreți să-mi ucideți copilul ! Sunteți niște călăi, niște lași !" Pe mine, o atît de regală și elegantă primire nu m-a impresionat cîtuși de puțin ; știam cîtă flecărie și cîte patimi meschine se ascundeau sub îndrăznețele invective, dar pe bietul Iorga acest atac bruscat l-a trăznit pe loc, încît a amuțit. Ca o fiară sălbatică, gata să se arunce, exasperata damă ne-a scuipat în obraz tot veninul pe care-l adunase de aproape doi ani împotriva fiu-său mai mare. „E cel mai mare mizerabil de pe fața pămîntului ! E un asasin ! A omorît pe tată-său ! Acum vrea să omoare pe frate-său și apoi pe mine ! *Le misérable, le misérable ! Et vous, aussi, vous êtes des misérables !*" Se uita țintă în ochii noștri, era turbată, și deodată în fața surîsului pe care nu-l putusem reprima s-a repezit la mine să mă umfle. Am avut exact vremea să mă dau după Iorga, ca după o pavăză, să-l iau de talie și să-l împing între mine și ea. Regina a căzut în brațele lui Iorga și a început să plîngă cu hohote... Mult aș fi dat să văd scena de la o distanță potrivită : grupul pe care-l formam, regina agățată de barba d-lui profesor și de o cravată de bazar, iar eu de cealaltă parte cu mîinile proptite în șoldurile istoricei redingote, trebuia să fi fost de toată nostimada ! De data asta, pornise moara de vînt împotriva lui Don Quijote și a lui Sancho Panza ! Toată scena a durat numai cîteva secunde. Iorga și-a regăsit graiul, a respins respectuos pe maiestatea sa și, înclinîndu-se ca un cavaler, a lăsat să cadă de la incomensurabila sa înălțime următoarele cuvinte :

„Doamnă, nu ne mai rămîne decît să mulțumim maiestății voastre pentru deosebit de măgulitoarea primire făcută reprezentanților guvernului Țerrei și să ne retragem !"

M-am înclinat și eu, mai puțin adînc și mai puțin grațios, din cauza burții, și am părăsit camera, demni, unul după altul, pe cînd „nenorocita mamă" (și într-ade-

[9] În același salonaș în care o găsisem în 1920, desprinsă din brațele colonelului Boyle.

văr că era) continua să suspine și să-și stoarcă batista.

Afară, Iorga își mușca încă buzele de mînie. „Auzi, domnule, ei, să ne trrrratheze așa!". Eu rîdeam. „Ei, d-ta rrîzi?". Desigur, e mai bine să rîdem și să nu spunem nimic; să nu mai înveninăm lucrurile! „Ei, dhrrragă, poate ai dhrreptate..." Și n-am mai spus nimănui nimic.

Ne-am înapoiat în fine la palat. Ședința consiliului a fost redeschisă. Am raportat conversația noastră cu prințul Nicolae. Toți miniștrii au rugat pe rege să primească o soluție intermediară între cele două extreme ale formulei „să se plece, ori să plece". În cele din urmă regele a consimțit să acorde printului încă un răgaz de gîndire de un an, sub următoarele condițiuni:

1. Prințul să primească pedeapsa disciplinară (arest la domiciliu) ce-i fusese dată, pedeapsă ce va fi ridicată după 2—3 zile.

2. Prințul să plece în străinătate *pentru căutarea sănătății*, un concediu de un an acordîndu-i-se în acest scop.

3. Prințul nu se va prezenta nicăieri ca căsătorit cu d-na Doleti, care nu va putea purta titlul de „principesă Nicolae a României", precum abuziv o făcuse în trecut.

4. Prințul va fi însoțit pe timpul concediului său în străinătate de un ofițer general desemnat de rege.[10]

Regele a rugat pe Iorga să aducă aceste hotărîri la cunoștința prințului Nicolae, în întrevederea pe care urma să o aibă cu dînsul către seară (pentru răspunsul de principiu al prințului) și a ridicat ședința.

În Piața Palatului și pe Calea Victoriei lumea forfotea. Sosirea prințului în țară și conflictul dintre dînsul și rege nu mai erau ignorate de nimeni; în lipsa unor știri precise, toate zvonurile făceau drum și fiecare comenta evenimentele după simpatii și temperament. Se aflase despre întrunirea Consiliului de Miniștri la palat, despre întreruperea și reluarea lui. Iorga și cu mine fusesem văzuți plecînd în același automobil și urmăriți pînă la Cotroceni de gazetari. Lumea aștepta cu nerăbdare o lămurire. În loc să dea, dacă nu o lămurire exactă, imposibilă în stadiul în care se aflau lucrurile, cel puțin cîteva explicațiuni în cadrul problemei de rezolvat, președinția consiliului a găsit de cuviință să dea următorul comunicat absurd și caraghios care n-a făcut decît să întețească răspîndirea zvonurilor celor mai fantastice:

„Alteța sa regală principele Nicolae a sosit ieri la București pentru o scurtă ședere în vederea orînduirii unor afaceri personale. Azi dimineață a avut loc la palatul regal, din Calea Victoriei, un consiliu de miniștri, sub președinția m. s. regelui. Consiliul s-a ocupat de planul Tardieu".

După amiază, Iorga a văzut pe prinț și a făcut de mai multe ori naveta între Cotroceni și palat, căci negocierile au fost anevoioase asupra punctelor relative la *mobilul* plecării în străinătate și la impunerea unui însoțitor ales de rege. Prințul Nicolae a declarat categoric că nu se simțea de loc bolnav și că n-avea ce căuta în străinătate *pe motiv de sănătate*. Era gata să plece și să stea chiar un an, *dar nu voia să plece decît în misiune pentru studiul anumitor probleme în legătură cu înarmarea țării sau cu reorganizarea armatei.*

Și tot atît de categoric a declarat că nu primește lîngă el „un spion al lui frate-său". Pe această din urmă chestie și-a ieșit chiar din sărite, a țipat și a înjurat. Regele, pe de altă parte, ținea morțiș la „motivul sănătății", vrînd să lase să se înțeleagă că frate-său Nicolae nu mai era în toate mințile lui, și acesta se opunea din răsputeri tocmai fiindcă îi ghicise gîndul. Iorga a alergat de la unul la altul, căutînd să-i împace sau să găsească formele intermediare. Abia seara tîrziu a putut să înfrîngă încăpățînarea prințului și să-l aducă să primească „motivul sănătății", la care regele ținea în ruptul capului. Și n-ar fi înfrînt-o dacă nu s-ar fi pus și el să urle și mai tare decît prințul.

A doua zi dimineață, am fost chemat la palat, unde am găsit pe rege împreună cu primul său ministru. Exasperat de cele petrecute în ajun, Iorga refuza să mai meargă la Cotroceni și să ceară prințului *să scrie și să iscălească* cererea de concediu „pentru căutarea sănătății" și regele mă chemase pe mine, să mă duc eu. În realitate, prințul consimțise să plece *„și"* pentru căutarea sănătății, dar să fie *totdeodată* însărcinat și cu o misiune de studiu. O concesiune pe care regele o primise după insistențele primului său sfetnic, cu condiția să nu figureze în cererea de concediu. Am primit mi-

[10] Regele și-a ales pentru această însărcinare pe generalul Bădescu. Proiectul a rămas însă fără urmare.

siunea ce mi s-a încredințat, dar cum nu tratasem eu cu Nicolae am pus chestiunea : „Ce fac dacă prințul *neagă* că a consimțit față de d-l Iorga la clauza «sănătății» ?". Într-o secundă Iorga a scos încă o hîrtie din ghiozdan, s-a așezat la masă și a scris următoarea scrisoare [11] pe care apoi mi-a înmînat-o ca să fac uz de dînsa la nevoie :

„Alteță regală,

Mulțămind alteței voastre regale pentru hotărîrea atît de onorabilă pe care a luat-o și bucuros că studii folositoare țării sînt în vederea alteței voastre regale, o rog să-și amintească de cuvîntul de prinț și de cavaler pe care mi l-a dat și să aducă înainte numai îngrijirea sănătății sale ca motiv al cererii de concediu.

Așa am comunicat maiestății sale și nu un perfect gentlemen ca alteța voastră regală va dezminți pe un om onest, încrezător în asigurările ce primește.

Rog pe alteța voastră regală a crede în sincera mea afecțiune și dorință de a o servi.

(s) N. Iorga"

Am băgat scrisoarea în traistă și am plecat la Cotroceni cu gîndul la scenele și la plictiselile care mă mai așteptau. Cu nevropații, socoteala de acasă nu se potrivește însă niciodată cu cea din tîrg. N-am avut să înfrunt nici o scenă, n-am întîmpinat nici o plictiseală. Prințul, revenit în fire, ras și frichinit, m-a primit în ținută de „marinel", m-a ascultat în liniște, mi-a oferit o țigaretă, s-a gîndit două minute și mi-a spus : „Bine, iată, fac ce-mi cereți, dar apoi să-mi scrii negru pe alb că *guvernul* mi-a cerut să redactez cererea mea de concediu în termenii pe care îi doriți !" N-am priceput la ce putea să-i servească un asemenea certificat, dar i l-am făgăduit cu dragă inimă. Prințul s-a așezat la biroul său, și-a scris frumos cererea de concediu „pentru căutarea sănătății", așa încît n-am fost nevoit să fac uz de scrisoarea lui Iorga, care a rămas în ghiozdanul meu. După ce am citit și am băgat hîrtia prințului în buzunar, am luat o foaie de pe bloc-notul însemnat cu N-ul napoleonian și am scris la rîndul meu :

„Atest prin aceasta că am cerut, în numele guvernului, alteței sale regale să redacteze cererea sa de concediu în termenii în care a fost redactată.

(s) C. Argetoianu,
11 aprilie 1932

M-am despărțit de prințul Nicolae cu impresia că rămăsesem prieteni. Nu jucasem nici un rol în ceea ce el numea „nenorocirile lui", sau dacă jucasem unul fusese acela de împăciuitor. Executasem cu duhul blîndeții misiunile pe care mi le încredințase regele și pe care în calitatea mea de ministru, și încă de ministru de interne, nu le-aș fi putut declina. Mare mi-a fost mirarea, doi ani mai tîrziu, să constat că prințul evita să mă întîlnească și să-mi strîngă mîna în rarele împrejurări în care am avut deosebita fericire să mă găsesc în apropierea lui. Regina Elisabeta mi-a confirmat că era furios pe mine. Treaba lui. Nu m-am îndoit că cu timpul va reveni la sentimente mai normale față de mine, ceea ce s-a și întîmplat în cursul anilor.

De la Cotroceni, am mers direct la palat și am înmînat regelui cererea prințului de concediu. Regele a citit-o cu o vădită satisfacție, mi-a mulțumit (il ny avait pas de quoi) și mi-a strîns mîna cu căldură. Și astfel s-a terminat partea dramatică a conflictului dintre prinț și rege. Dacă de aci înainte au mai fost certuri și înjurături între cei doi frați, ele s-au petrecut între patru ochi, și cel puțin fără scandal public. Arestul prințului a fost ridicat după 3 zile și impulsivul tînăr a plecat în străinătate *fără însoțitor*, dar desărcinat de orice funcție ori atribuție. Înainte de a pleca a avut o întrevedere „de împăcare" cu regele. Ce-și vor fi spus unul altuia n-a știut nimeni, și e treaba lor. Și regina Maria, care luase cu atîta violență partea lui „Litle pig", s-a împăcat cu „Big pig" — cel puțin în aparență.

Că prințul Nicolae nu s-a ținut în lunile și în anii următori de angajamentele luate față de fratele lui și că i-a tras un formidabil chiul e altă chestiune. Cele întîmplate în familia regală din aprilie 1932 înainte, nefiind întru nimic amestecat cu amintirile mele personale, las altora grija să le povestească. Ar fi păcat, pentru desăvîrșita punere în valoare a iubitei noastre dinastii, să nu se găsească nimeni cu condeiul în mînă. [12]

[11] In facsimile la Anexa...

[12] Situația prințului Nicolae nu a fost definitiv regulată decît în 1937 (A se vedea însemnările mele zilnice).

Figuri de seamă ale istoriografiei Românești

Dimitrie Onciul

1856–1923

Prof. univ. AURELIAN SACERDOȚEANU

În cea de a doua jumătate a secolului trecut, o nouă școală istorică română apare în învățămîntul superior o dată cu A. Đ. Xenopol, Ioan Bogdan, N. Iorga și Dimitrie Onciul. Fiecare dintre acești mari istorici, fiind un exponent al vremii sale și al condițiilor în care s-a format, a avut modul său de a interpreta mărturia istorică. Și au depus eforturi creatoare purtînd totdeauna pecetea personalității lor. Se simțea însă nevoia ca toate acestea să fie reunite într-un tot organic, să devină un bun obștesc, să capete o arie cît mai largă în cercetarea istorică, cu alte cuvinte să ia ființă o școală istorică română menită a deveni o tradiție prețioasă în știința noastră. În această privință un merit principal îi revine lui D. Onciul.

Preocupat permanent de cunoașterea faptelor și de confirmarea lor prin cît mai numeroase mărturii istorice, D. Onciul n-a trecut niciodată în lucrările sale de litera acestora. Nu vom găsi la el pagini de exaltare sau pagini de literatură pe care totuși istoria le cere. De aceea lectura operei sale nu poate fi o lectură căutată și ușor reținută. În schimb, fiecare lucrare a sa trebuie studiată, analizată, judecată și în această privință totdeauna ea rămîne un model, într-un anumit sens, demn de urmat. Se cuvine dar să ne oprim o clipă asupra figurii acestui proeminent istoric pe care l-a dat națiunea noastră.

Dimitrie Onciul este un fiu al plaiurilor Bucovinei. S-a născut în satul Straja, iar copilăria și-a petrecut-o în satul Vicov, vecin cu Putna, ctitoria marelui Ștefan voievod. A făcut studiile liceale și universitare la Cernăuți și a continuat specializarea la Viena și la Berlin. După ce și-a susținut lucrarea de doctorat în 1884, a devenit profesor în învățămîntul secundar, în care a funcționat pînă în 1896, cînd a fost chemat să ocupe catedra de istoria românilor la Universitatea din București. Ulterior i s-a încredințat postul de director general al Arhivelor statului (1900), a fost ales membru al Academiei Române (1905) și președintele ei (1920), fiind în același timp

și membru al Comisiei monumentelor istorice (1913), căreia, de asemenea, i-a devenit președinte (1919). În toate aceste domenii el a depus o statornică muncă organizatorică și a contribuit la bogate realizări științifice și culturale.

Onciul era un bărbat chipeș, reprezentativ, impunător la vedere prin bogăția capilară și privirea iscoditoare a ochilor care fulgerau scîntei pe fața-i oacheșă. Această prestanță era însoțită de o voce gravă, sonoră, totdeauna solemnă. De obicei era stăpîn pe firea sa, dar cînd constata o abatere de la disciplina muncii sau de la buna metodă a cercetării, mai ales la discipolii săi, atunci cu ușurință devenea irascibil și neîndurător. Dotat cu bună dispoziție pentru viață și societate, devenea posac și inaccesibil ori de cîte ori suferința care-i adusese beteșug la picior încă din copilărie îl chinuia din nou. Altfel societatea lui era căutată, decorînd maiestuos atît saloanele, cît și reuniunile solemne și științifice. Era un om deplin.

Cu toate ocupațiile multiple pe care le-a avut și care i-au absorbit o mare parte din timp, Onciul a putut totuși să întreprindă cercetări istorice profunde privitoare la perioadele cele mai puțin cunoscute din trecutul patriei noastre. El a fost preocupat de două probleme fundamentale : originea și formarea poporului român în Dacia și modul în care au luat ființă politică statele românești Moldova și Țara Românească. Pentru cea dintîi problemă a rămas fundamentală lucrarea sa intitulată *Critica teoriei lui Roesler* (1885), prin care dovedește formarea poporului român pe ambele maluri ale Dunării, dar și prin întărirea romanității nord-dunărene prin admigrare din dreapta fluviului. La această întîie lucrare, Onciul a adus noi contribuții prin care a lămurit sensul tradiției noastre istorice și a pus în lumina ei justă chestiunea română. Pentru a doua problemă a rămas fundamentală lucrarea *Originile principatelor române* (1899), sinteză a lucrărilor lui anterioare de foarte întinsă informare și critică, privitoare la fundatorii principatului moldovean (1884) și originile principatului Țara Românească (1891—1892).

Onciul nu se îndoiește de adevărul cunoscutei tradiții indigene despre Dragoș, care ar fi primul domn maramureșan al micului principat de pe Moldova superioară. De acolo țara Moldovei a crescut repede, ajungînd de sine stătătoare sub alt domn maramureșan, Bogdan. I s-a impus astfel concluzia că „Dragoș este începătorul", iar „Bogdan complinitorul întemeierii". Credea deci într-o migrație maramureșană, care nu poate fi negată, dar care n-a putut avea intensitatea pe care i-a acordat-o. În schimb, pentru Țara Românească, ale cărei începuturi le considera mai întunecate, a demonstrat fără putință de tăgadă că nu poate fi vorba de un „descălecat". Pentru el, Negru Vodă al tradiției indigene nu este decît o personificare mitică. Documentele sigure l-au determinat să considere începuturile politice ale Țării Românești în ceea ce a numit „dualitatea" Litovoi-Seneslau de la mijlocul secolului al XIII-lea și devenită stat unitar sub Basarabi la sfîrșitul aceluiași secol. Tradiția descălecării din Făgăraș nu-i decît o contaminare a mitului lui Negru Vodă cu faptul istoric sigur, posesiunea în Făgăraș a lui Radu Vodă, tatăl lui Mircea cel Bătrîn. Din aceasta se dezvoltă tradiția cărturărească a lui Radu Negru, care nu a putut apărea decît cînd Țara Românească ajunsese deplin autonomă. Aceste concluzii au fost sprijinite și prin alte studii ale sale, paralele sau ulterioare, în care constantele au rămas neschimbate.

În momentul cînd au apărut studiile lui Onciul, ele au constituit o surpriză pentru toți, căci istoriografia timpului se anchilozase în teorii romantice și nedocumentate. Onciul a schimbat cu totul aspectul sub care erau privite aceste probleme pînă atunci și modul cum trebuiau să fie ele rezolvate. Prin critica serioasă a izvoarelor istorice la care se adresa și prin metoda de lucru, care a devenit apoi „școala Onciul", punctul său de vedere a biruit. Această școală s-a remarcat în mod deosebit prin seminariile sale, în care s-au format numeroși cercetători, printre care Vasile Pârvan, ale căror lucrări sînt și astăzi fundamentale în problemele dezbătute.

Desigur, ne-ar fi plăcut să vedem pe Onciul trecînd dincolo de cercetarea istoriei pragmatice și de erudiție. Dar el, deși adesea trage concluzii generalizatoare, prin modul său de a concepe istoria și prin metoda sa de lucru nu a căutat generalizări dincolo de sistemul pragmatic al clasificării fenomenelor istorice, nu a pătruns în domeniul abstract al filozofiei istoriei, cum au făcut-o contemporanii săi Xenopol și Iorga. De aceea nu se poate spune nici că el a fost adeptul unei anumite concepții filozofice, cu toate că uneori, pornind de la amănunt, a putut să se ridice la generalizări valabile.

După moartea lui Onciul, istoriografia română a făcut progrese simțitoare în multe sectoare de cercetare și a adus îndreptări și completări atît de amănunt, cît și de interpretare, mai ales în ultimii douăzeci de ani. În ceea ce privește însă concluziile principale ale cercetărilor lui Onciul, acelea au rămas ca puncte de plecare pentru o mai adîncă fundamentare prin alte cercetări. Pentru această activitate onciuleană împrumutăm iarăși caracterizarea lapidară a lui Iorga, după care ea reprezintă „o muncă și o reputație pe care nimic nu le mai poate știrbi, o dată ce ele sînt".

STEPHAN LUDWIG ROTH

Dr. docent CAROL GŐLLNER

Istoriografia timpului nostru, în acțiunea de reconsiderare a tot ce este valoros în patrimoniul cultural al țării, îl așază pe St. L. Roth printre figurile proeminente ale trecutului. Fecunda sa activitate publicistică, cît și premisele logice ale acestei activități l-au apropiat pe St. L. Roth tot mai mult de aspirațiile majorității covîrșitoare a populației din Transilvania, reprezentată de poporul român. A fost primul intelectual sas care în lucrarea sa din 1842 „Lupta pentru limbă în Transilvania" a susținut drepturile politice ale poporului român, înfierînd proiectul Dietei transilvane de a înlocui limba latină de stat prin cea maghiară. El a fost acela care a rostit răspicat adevărul, pe care exponenții Transilvaniei feudale din acel timp căutau să-l eludeze : „In zadar se căznesc domnii de la Dieta din Cluj să dea Transilvaniei o limbă oficială a tuturor ; am avut-o întotdeauna... nu este nici limba germană, nici cea maghiară, este limba română, pe care o știu toți, fără s-o fi învățat". Totodată, Roth a înțeles necesitatea statornicirii unor relații prietenești între români, maghiari, germani etc.

Participarea lui St. L. Roth la marea adunare națională de pe Cîmpia Libertății de la Blaj în ziua de 3/15 mai 1848 nu este lipsită de sens. Își verifică de visu profundele sale intuiții. Lozinca „virtus romana rediviva" înscrisă pe drapelul tricolor, ce flutura pe această cîmpie fremătîndă de primăvară și lume românească, îi întărea și mai mult convingerile și îi furniza noi impulsuri pentru tezele sale. Era convins că aceste trei cuvinte de pe stindard, cu rezonanța lor istorică, semnifică deșteptarea conștiinței naționale a poporului român. Totodată el a înțeles și consecințele inevitabile ale acestei mișcări naționale atunci cînd, cu o sugestivă metaforă, spunea că toate acestea vor pricinui „bătăi de inimă la București și Iași". Pentru asemenea afirmații cutezătoare, precum și pentru participarea sa în comitetul de pacificație alături de reprezentanți ai poporului român, un tribunal din Cluj l-a condamnat la moarte. In ziua de 11 mai 1849 temerarul luptător a fost executat.

Cu o nespusă energie, abnegație și pasiune pornește la redactarea lucrărilor sale, ce se succed cu o surprinzătoare rapiditate. In ciuda obligațiilor familiale, volumul lucrărilor sale crește vertiginos. Lucrarea despre „Bresle" o scrie lîngă patul de moarte al fiului și fiicei sale ; redactează în același timp lucrarea „Criza bănească și pauperizarea Transilvaniei".

Fiecare lucrare se reflectă una în alta, se completează și se justifică. Fiindcă la baza tuturor acestor lucrări stă ideea de luptă împotriva mizeriei, lupta împotriva nedreptății și neclintita sa stăruință de a ajuta pe cei oropsiți. „Nu e greu să găsești bărbați — remarcă Roth — care vor să înalțe statui în mărețul templu al științei. Dar pentru aceasta e nevoie, mai întîi, de salahori, de zidari, de dulgheri. Și pentru asemenea munci foarte puțini sînt deprinși... De munca mîinilor lor e însă absolută nevoie. Deplin conștient m-am hotărît pentru această muncă desconsiderată, muncă anostă, dar absolut indispensabilă".

Roth voia să trezească din letargie pe contemporanii săi ; voia să-i oblige să reflecteze și să discute : „Trebuie stăruit, cu toate puterile și cu toată autoritatea, ca oamenii să se hotărască să fie sau reci, sau calzi, în nici un caz indiferenți, căci indiferența exclude lupta și astfel nici biruința nu e posibilă".

Din păcate, tocmai articolele în care autorul dădea frîu liber criticii sale neiertătoare au căzut jertfă foarfecei cenzurii. Și pentru a face posibilă publicarea celorlalte articole, s-a văzut nevoit — după cum spune ironic Roth — „să înfășoare în catifea considerentele sale".

Posteritatea i-a recunoscut însă meritele. Încă în 1925, N. Iorga aprecia astfel opera și activitatea lui St. L. Roth : „Ceea ce constituie originalitatea acestui om, capabil de a exprima într-un stil personal idei de un adînc adevăr, găsite în citirea sa, desigur, dar și în propria sa intuiție, e într-o epocă de formule și formalism, desfacerea de «lucrurile din afară», căutarea sinceră a soluțiilor în jurul său însuși, prin observații și gîndire".

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SESIUNEA DE COMUNICĂRI A SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE ÎNCHINATĂ RĂZBOIULUI DE INDEPENDENȚĂ

Între manifestările consacrate aniversării a 90 de ani de la proclamarea independenței de stat a României se numără și sesiunea științifică a Societății de științe istorice și filologice din Republica Socialistă România care a avut loc la Ploiești, în zilele de 13 și 14 mai a.c.

La lucrările sesiunii (desfășurată în sala de festivități a Palatului Culturii) au participat delegați ai celor 28 de filiale și ai unor subfiliale ale Societății, în majoritate cadre didactice din învățământul de cultură generală — reprezentanți ai Ministerului Învățământului, ai organelor locale de partid și de stat, ai Consiliului de conducere al S.S.I.F., precum și numeroși profesori din Ploiești.

Comunicarea de deschidere a fost prezentată de prof. univ. **Vasile Maciu,** membru corespondent al Academiei, care, vorbind despre **„Partidele și grupările politice și atitudinea lor față de problema independenței României"** a demonstrat, pe baza unei adînci analize științifice, că în ciuda unor diferențe sensibile în ceea ce privește preconizarea căilor și a condițiilor de realizare a acestui act, toate forțele social-politice din România anilor 1875—1878 au dorit independența țării și au militat pentru dobîndirea ei.

Cele mai multe dintre celelalte 12 comunicări, reprezentînd interesante contribuții de istorie locală, au oglindit cu precădere aspecte privind îndeosebi atitudinea maselor populare din diferite regiuni ale țării față de războiul de independență. Titlurile lucrărilor sînt grăitoare în această privință. Astfel prof. **Paul Popescu** (Ploiești) s-a ocupat de **„Atitudinea ploieștenilor față de războiul de independență"** ; prof. **Dimitrie Ionescu** (Buzău) de **„Contribuția orașului și județului Buzău la susținerea războiului de independență"**, lector universitar **Cezar Șerbu** și prof. **Paul Păltenea** (Galați) de **„Contribuția maselor populare din regiunea Galați la desfășurarea războiului"**, respectiv de **„Manifestări literare și artistice la Galați pentru susținerea războiului de independență"**. Sprijinul maselor populare din Moldova a fost prezentat și în comunicările prof. **Mihai Zamoșteanu** (Piatra Neamț) și **Ion Ciută** (Bacău). Același aspect important a fost urmărit, pe plan general însă, de prof. **N. Adăniloaie,** care a reliefat în comunicarea sa contribuția maselor populare de pe ambele versante ale Carpaților. Alte două comunicări, susținute de **V. Netea** (București) și **Vl. Diculescu** (Cluj) s-au referit în mod special la felul în care transilvănenii, bănățenii și bucovinenii au înțeles să fie alături de frații lor de peste Carpați în anii războiului din 1877—1878.

De un interes deosebit s-au bucurat și comunicările prezentate de conf. univ. **C. Velichi („Spicuiri din presa străină asupra luptelor de la Rahova și Plevna")** și **Georgeta Tudoran („Socialiștii români și războiul pentru independență").** În comunicarea intitulată **„1877 în folclorul moldovenesc"** lectorul universitar V. Adăscăliței s-a referit la evocarea războiului de independență în versurile unei piese de teatru folcloric, întîlnită pe un perimetru destul de larg al Moldovei centrale, în diferite variante, cu un titlu semnificativ : „Căderea Plevnei sau predarea lui Osman Pașa".

Sesiunea științifică organizată de Societatea de Științe Istorice și Filologice la sediul filialei sale din Ploiești, a contribuit prin comunicările prezentate, la cunoașterea unor noi și importante aspecte ale luptei pentru cucerirea independenței noastre naționale. Ea a constituit, în același timp, un modest omagiu adus înaintașilor noștri, eroilor care și-au dat viața pentru libertatea poporului român.

ELVIRA PREDA

O COLECȚIE DESPRE TRADIȚIILE EROICE ALE POPORULUI NOSTRU

Editura militară a luat inițiativa de a publica într-o colecție intitulată *„Fii ai neamului românesc“* biografiile unor eroi din istoria patriei noastre. După broșurile *„Căpitanul de panduri Simion Mehedințeanu“*, *„Căpitanul Valter Mărăcineanu“*, *„Maiorul George Sonțu“* *„Maiorul Constantin Ene“* și *„Sergentul Elena Chiriță“* recent a văzut lumina tiparului lucrarea *„Generalul Eremia Grigorescu“*. Noua apariție prezintă cititorilor una dintre cele mai populare figuri de comandanți ai armatei române din perioada primului război mondial. Semnată de generalul-maior în rezervă Nicolae Ionescu, care l-a cunosout personal pe Grigorescou — „lucrînd timp de mai mulți ani în diferite state majore ale trupelor de sub comanda sa“ — așa cum se arată în „Cuvîntul înainte“, cartea reconstituie veridic coordonatele personalității celui care avea să fie „eroul de la Oituz și Mărășești“.

Primele pagini ale broșurii evocă meleagurile pe care s-a născut și a crescut Eremia Grigorescu. Sînt înfățișate apoi momentele cele mai semnificative din cariera sa militară, înaltele sale calități de mare comandant (general din noiembrie 1915), măiestria cu care a condus în luptă renumita „divizie de fier“, corpul 6 de armată, iar mai tîrziu Armata I-a română, vitejia și hotărîrea de care a dat dovadă pe cîmpul de bătălie. În legătură cu aceasta, este impresionant următorul episod, petrecut la sfîrșitul lunii iulie 1917, cînd Armata I-a se găsea într-o situație grea. Pentru a ieși din impas, generalul Prezan, șeful Marelui Cartier General Român, s-a consultat și cu Grigorescu. S-a remarcat cu acel prilej solida capacitate de analiză a generalului, hotărîrea și optimismul său. Grigorescu i-a răspuns lui Prezan : „După șase zile de luptă, inamicul, dacă nu-i mai obosit decît mine, este tot atît de obosit și mai uzat decît mine. Trebuie să rezistăm cu orice preț pe frontul pe care ne găsim. A ne retrage înseamnă a ceda și restul Moldovei, a pierde toată artileria grea și o mare parte din restul artileriei noastre. De aceea, cu tot pesimismul unora, voi ține frontul cu forțele actuale și cu cele ce vor sosi în zonă“.

Generalul Prezan întreabă : „Crezi că ai să ții frontul cu aceste forțe ? Îți iei răspunderea ?“ Generalul Grigorescu răspunde : „Voi ține frontul printr-o defensivă dîrză și încăpățînată. Îmi iau răspunderea !“ Și generalul Eremia Grigorescu și-a respectat cuvîntul dat. Cel ce rostise cu cîtva timp înainte deviza „pe aici nu se trece !“ avea să dovedească în fapt acest lucru.

„Actele de bravură ale generalului au fost cinstite așa cum se cuvine. Publicațiile vremii l-au elogiat. Poeții l-au cîntat, iar cei care l-au cunoscut i-au adresat cuvinte calde. Renumitul sociolog român Dimitrie Gusti adresa lui Grigorescu, la 30 august 1917, următoarele rînduri : „Îngăduiți unui admirator al d-voastră să vă aducă cele mai vii omagii pentru chipul strălucitor cum ați știut să conduceți luptele, mai întîi la Oituz și apoi la Mărășești. V-a fost dat, domnule general, să țineți piept dușmanului superior ca număr și armament în cele mai critice momente, acoperind astfel armata și națiunea română cu o nepieritoare glorie“. N. Iorga a consacrat generalului Grigorescou pagini emoționante, în fruntea cărora a pus motto-ul : „Păstrătorul moșiei noastre și apărătorul plin de încredere al onoarei românești, d-l general Eremia Grigorescu“.

Eroul de la Oituz și Mărășești a fost omagiat în multe țări ale lumii. De pildă, din îndepărtata Japonie i s-a trimis o sabie de onoare cu embleba : „Voi sînteți cei care scrieți istoria țării“.

Faptele relatate, datele consemnate în această scurtă biografie, respectă adevărul istoric, fiind întemeiate pe un bogat material de arhivă. Deși are un caracter științific, broșura — ca de altfel toate lucrările ce apar în această serie — nu-i lipsită de căldură și culoare.

În aceeași colecție vor apare și alte broșuri consacrate unor figuri de seamă ca : *„Generalul Ion Dragalina“* — eroul de la Cerna și Jiu, *„Generalul David Praporgescu“* — căzut în defileul Oltului, și *„Sublocotenent Ecaterina Teodoroiu“* — eroina de la Jiu.

Locotenent-colonel
FLORIAN TUCA

EDITORIAL • PANORAMIC

COLEGIILE ROMANE — PRIMELE ASOCIAŢII DE ASIGURĂRI

Cunoscute sub numele de *Collegia tenuiorum* apărute la Roma în timpul imperiului şi avînd la început un scop religios, asociaţiile de ajutor reciproc au evoluat mai tîrziu la forma de *Collegia funeraticia*, cu scop de a asigura membrilor lor o înmormîntare demnă şi un monument funerar corespunzător. Este prima formă cunoscută de asigurare pe bază mutuală.

Statutul asociaţiei din *Lanuvium*, (aşezare de lîngă Roma), fondată la 1 ianuarie 133 e.n., conţine următoarele prevederi, interesante sub aspectul scrupulozităţii cu care era tratată această problemă de asigurare :

1. Taxa de intrare *(capitularium)* era de 100 *sesterţi* şi o amforă (26 l.) de vin bun. Cotizaţia, pe care trebuia să o plătească apoi în fiecare lună membrul înscris, era de 5 *aşi*.

2. Cei ce nu achitau cotizaţia timp de 6 luni consecutiv pierdeau dreptul la ajutorul de înmormîntare.

3. Ajutorul de înmormîntare *(funeraticium)* era de 300 *sesterţi*, dintre care 50 erau împărţiţi participanţilor la ceremonie, care urmau cortegiul pe jos.

4. Dacă un membru murea în afara oraşului, iar moartea nu survenea la o depărtare mai mare de 4 mile, înmormîntarea era organizată de către trei membri, cărora li se împărţea ajutorul de înmormîntare şi cîte 20 de *sesterţi* drept cheltuieli de deplasare. Dacă se constata că au comis un abuz, ei erau obligaţi să restituie împătrit banii însuşiţi pe nedrept.

În cazul cînd moartea intervenea la o distanţă mai mare şi nu era anunţată, ajutorul de înmormîntare se plătea — după scăderea cotei cuvenite participanţilor la ceremonie şi a unei taxe pentru casier —, celui care făcuse înmormîntarea, dacă putea dovedi că nu va veni vreun terţ cu pretenţii asupra ajutorului.

5. Creditorii patronii liberţilor sau stăpînii de sclavi nu puteau pretinde să li se plătească ajutorul de înmormîntare, decît atunci cînd erau indicaţi ca moştenitori.

Dacă nu se prezenta nici un moştenitor pentru înmormîntare, ea se făcea de către asociaţie.

6. Dacă un stăpîn nu voia să predea cadavrul sclavului său, ci îl arunca pe cîmpul morţilor, moştenitorul respectiv sau asociaţia făceau o înmormîntare formală.

7. În caz de sinucidere nu se plătea nici un fel de ajutor de înmormîntare.

8. În fiecare an, patru persoane primeau sarcina de a îndeplini funcţia de maestru de ceremonii, în ordinea în care figurau în lista membrilor ; ei trebuiau să aibă grijă ca fiecare membru să primească, la fiecare masă ceremonială, cîte o pîine de doi aşi şi patru sardele, apă caldă pentru amestecarea vinului, tacîmuri, perne pentru canapea, şi cîte o amforă de vin. Cel ce refuza să preia funcţia, trebuia să plătească 30 de *sesterţi* amendă şi să bonifice succesorului său cheltuielile respective, fiind obligat în anul următor, să preia din nou funcţia respectivă.

9. În fiecare an aveau loc şase mese ceremoniale şi anume la aniversarea Dianei şi a lui Antinous, a eventualului patron al asociaţiei şi a altor membri ai familiei Caesenniilor. Pentru primele două erau la dispoziţie cîte 400 de *sesterţi*. Pentru celelalte patru, membrii nu erau obligaţi să contribuie la cheltuieli, deoarece ele erau suportate de către cei sărbătoriţi.

10. Un sclav trebuia să ofere o amforă de vin cînd era eliberat.

11. În cursul meselor, nu era îngăduit să se discute chestiuni de afaceri.

12. Cel care nu se purta corect la masă trebuia să plătească o amendă.

13. Preşedintele trebuia să fie îmbrăcat în alb la sacrificiile din zilele de sărbătoare ; de aniversările celor doi zei protectori, el trebuia să pună la dispoziţia membrilor uleiul pentru baia dinaintea mesei.

Acest gen de întrajutorare, care corespundea unor necesităţi reale ale populaţiei, s-a putut menţine atîta vreme cît imperiul roman a cunoscut o economie stabilă. Devalorizarea monetară, începută în secolul al III-lea e.n., i-a pus însă capăt şi asigurările de persoane nu s-au putut practica din nou decît abia multe veacuri mai tîrziu.

MOZAIC • MOZAIC • MOZAIC •

POȘTA REDACȚIEI

COSTICĂ DUMITRESCU — Sibiu. Episodul la care vă referiți este cunoscut și nu credem că ar interesa un număr prea mare de cititori.

CONSTANTIN CHIORALIA — București. Articolul dv. **Decebalus per Scorilo** propus de dv. spre publicare vădește reale înclinații în domeniul atît de dificil, dar și de tentant, al beletristicii. Așa cum am mai anunțat însă la această rubrică, revista noastră se menține pe terenul faptului istoric strict autentic. Deci...

LUPA IOAN — profesor, com. Meseșenii de jos, raionul Zalău, reg. Cluj. Aveți dreptate, materialele privind istoria patriei trebuie să ocupe locul principal în revista noastră, fără a neglija însă temele referitoare la istoria universală. Asupra dezideratului formulat de dv. la punctul al doilea, vom reflecta.

LUNGU ȘTEFAN — București. Ipoteza, relativ recentă, a unor savanți, potrivit căreia omul ar descinde dintr-o specie deosebită de aceea a maimuțelor, avînd o evoluție proprie, este într-adevăr pasionantă. Dar dacă ipoteza nu se va confirma și rămînem tot... strănepoții maimuțelor? — vă întrebați dv. exprimîndu-vă îngrijorarea că, în eventualitatea stabilirii unor contacte cu alte ființe raționale din cosmos, „...poate că am începe să ne rușinăm, arătînd că strămoșii noștri se cățărau în arbori, iar urmașii călătoresc printre aștri". Nu este cazul să vă neliniștiți, sînt atîtea posibilități ca omenirea să scape cu față curată! De pildă, să dea peste niște ființe raționale care să aibă un arbore genealogic și mai puțin reprezentativ (ce-ați zice de o descendență din niște viețuitoare subterane, ca guzganii ori cîrtițele?) sau să trăiască ele însele cățărate prin copaci...? În ultimă instanță mai există o soluție: ca oamenii să ocolească planetele unde trăiesc ființe cu blazoane aristocratice și să întrețină contacte numai cu acelea ai căror locuitori, prin obîrșia lor, nu-i vor pune într-o jenantă stare de inferioritate.

ANA ANDREICIUC — profesoară, Cugir; ȘTEFAN GOROVEI — Fălticeni. Pentru a ne putea pronunța, vă rugăm să ne comunicați unele detalii asupra documentației de care dispuneți și, îndeosebi, dacă aceasta are un caracter inedit.

ALEXANDRU NICULESCU — Arad. Tema propusă de dv. poate să fie oricînd abordată în paginile revistei. Nu numai în iulie. Cu condiția, bineînțeles, să dispunem de suficient material. Nu ar fi posibil să ne împrumutați, pentru un timp, volumul la care vă referiți?

ALEX. IONESCU — Tr. Mureș. Rîndurile dv. ne-au pricinuit multă, foarte multă amărăciune. Nu pentru că ne criticați: observații critice am primit și de la alți cititori; nu pentru că aveți păreri care nu coincid cu ale noastre: dezbaterea polemică a unor probleme poate fi fructuoasă și pentru cititori, și pentru redacție, în egală măsură. Dar dv. nu discutați, ci vă certați, într-un stil deloc academic; nu criticați, ci insinuați. Regretăm, nu vă putem deveni parteneri la un asemenea dialog.

TEODOR ȘANDOR — profesor, Mărișel — Stănești, raionul Huedin, reg. Cluj. În selecționarea documentelor și a fotografiilor, redacția are în vedere și cerințele cadrelor didactice din diferite verigi ale sistemului de învățămînt. Din acest punct de vedere, recomandările dv. concrete vor găsi toată solicitudinea. În ceea ce privește reproducerea unor planșe detașabile, specialiștii consultați pînă acum ne-au sfătuit să le evităm pe cît posibil, fiind contraindicate la un tiraj prea mare. Nu dispunem, din păcate, de ilustrațiile pe care le-ați cerut. Vă rugăm să ne mai scrieți.

A. SPIEGLER — inginer, București. În legătură cu publicarea unor fragmente din lucrările lui Schliemann v-am sfătui să reluați contactul cu Editura Științifică.

GH. MUNTEANU — București. Materialul trimis de dv. nu întrunește condițiile necesare pentru a fi inclus în sumarul revistei. **SORIN TEODOR — medic, Timișoara; PLOP TEODOR — București; FLORIN VINTILA — Iași; DINU GHEORGHE — profesor, Galați; BUCUROIU NICOLAE — profesor, Bușteni, GHEORGHE FUȘALĂU — pensionar, Iași; BORZA VASILE — Satu Mare; GHEORGHE MIHĂILESCU — pensionar, Tecuci; GONZA GRIGORE — lucrător D.D.D., București; STRETE GHEORGHE Tg.-Mureș; N. VALERIU — București; SASU I. VICTOR — com. Amărăști, raionul Drăgășani, reg. Argeș; GRIGORESCU TIBERIU — Tîrgoviște; ION DAVID — Cluj; GRIGORE GHEORGHE — profesor, Constanța; ION IONESCU — economist principal, București; IOAN FOGOROȘ — com. Budila, raionul Sf. Gheorghe, reg. Brașov; BOGDAN VIFOR — București; G.**

POȘTA REDACȚIEI

DOSTOIU — București ; FANTAZIU DAN — student, Constanța ; MIRCEA ȘTEFAN CIOROIU — Craiova ; GRAȚIAN C. MĂRCUȘ — Zalău ; TIBERIU ARDELEANU — Cluj ; MĂXINEANU CRISTIAN — salariat la Banca Națională a R.S.R. București, DAVID ION — inginer, București. Redacția vă mulțumește călduros pentru numeroasele sugestii și recomandări — expresie a dragostei cu care înconjurați revista, a preocupării sincere a dv. ca „Magazinul istoric" să-și îndeplinească misiunea pentru care a fost creat, pe linia celor mai bune tradiții ale înaintașilor și în legătură indisolubilă cu cerințele prezentului. Așteptăm, și în viitor, sprijinul dv. și al tuturor celorlalți cititori.

AUGUSTIN-MARCIAN BARNA — profesor, Bicazul Ardelean, raionul Piatra Neamț ne scrie, printre altele : „În legătură cu comunicarea tov. Ioan Dobrescu, **Unde au dispărut gepizii ?** din care ați publicat fragmente la poșta redacției în **Magazinul istoric, nr. 2, vreau să fac o** precizare. Tov. Ioan Dobrescu nu a reținut corect numele de familie pe care l-a auzit în anul 1948 în com. Bicazul Ardelean. Numele în cauză nu este **Andaric**, ci **Handaric**".

IONEL PROTOPOPESCU — Centrul de radioficare Bolintinul din Vale, reg. București ; **ALEXANDRESCU MARIA — București ; PREUTU IOAN — București.** Articolele trimise redacției tratează într-un mod prea general temele respective.

General în rezervă GR. STAVRACHE — București. Grupajul de articole și materiale privind eroicele lupte purtate de armata română la Mărăști și Mărășești sperăm că va satisface, fie și parțial, dorința exprimată în scrisoarea dv. Primiți, pe această cale, cele mai sincere urări de sănătate, mulțumindu-vă totodată pentru interesul tineresc cu care, la vîrsta de aproape 83 de ani, urmăriți problemele de istorie dezbătute în paginile „Magazinului istoric".

PAPUC LIVIU — elev, Rădăuți, reg. Suceava. Epistola dv., frumos scrisă, conținînd propuneri utile redacției, ne-a bucurat mult. Interesul și pasiunea de astăzi pot constitui un admirabil punct de plecare pentru competența de mîine.

ION LAZĂRESCU — ziarist pensionar, com. Orăștioara de Sus, reg. Hunedoara. Vă rugăm să însoțiți articolul de fotocopii ale documentelor inedite pe care se bazează. Acestea sînt necesare ilustrării materialului în eventualitatea publicării.

PETRIC STUPAN — Iași. 1) Vă mulțumim ; 2) propunerea făcută și de alți cititori a fost primită în mod favorabil de redacție ; 3) aveți, în privința temelor mitologice, unele propuneri sau... preferințe ? 4) adresați întrebarea direct **Editurii științifice,** de la care puteți primi cel mai autorizat răspuns ; 5) vom publica un articol despre istoria orașului Iași.

IONEL KIRMAIER — jurist, București. Am citit cu mult interes scrisoarea dv., în care propuneți să fie abordate în revista „Magazin istoric" și probleme de teorie a istoriei. Parțial, asemenea probleme vor fi reflectate prin publicarea portretelor unor figuri remarcabile ale istoriografiei românești și străine. Solicităm însă din partea istoricilor și filozofilor și articole speciale de filozofie a istoriei, care să răspundă interesului crescut al cititorilor pentru acest domeniu încă puțin explorat în scrisorile date publicității pînă acum.

AMEDEU BĂDESCU — pensionar și AURELIAN RĂDULESCU — consilier juridic, București. Vom da curs invitației dv. de a consulta studiul și materialul documentar privind activitatea asociației „Ardealul". Răspuns mai detaliat veți primi prin poștă.

NUMEROȘI CITITORI NE SCRIU, CERÎNDU-NE SĂ-I ABONĂM LA REVISTA NOASTRĂ, SĂ LE TRIMITEM NUMERE MAI VECHI CONTRA RAMBURS ETC. ASEMENEA TUTUROR CELORLALTE PUBLICAȚII, „MAGAZIN ISTORIC" NU SE OCUPĂ DE ACESTE PROBLEME, CARE REVIN ÎN EXCLUSIVITATE DIRECȚIEI GENERALE A DIFUZĂRII PRESEI (VEZI ȘI COPERTA A IV-a). ESTE DECI INUTILĂ ORICE SOLICITARE ADRESATĂ REDACȚIEI NOASTRE. MANDATELE POȘTALE VOR FI REFUZATE.

— Articole pentru revista „Magazin istoric" se trimit pe adresa redacției în trei exemplare dactilografiate. Recomandăm ca volumul unui articol să nu depășească 5 pagini dactilografiate. Se scrie pe o singură pagină la două rînduri (2 000 semne pe pagină). Ele vor fi însoțite și de ilustrații, dacă este cazul.

— Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

— Autorii poartă întreaga răspundere pentru conținutul științific al materialelor.

Articolele se trimit cu o notă explicativă pe adresa redacției. În notă se vor indica numele, prenumele, profesia, domiciliul, nr. de telefon.

ADRESA REDACȚIEI
București, Str. Academiei nr. 39—41
Raionul 30 Decembrie, Oficiul poștal 22
tel. 15.09.91

Coperta noastră

Mausoleul de la Mărășești

(Foto : Gh. Butănescu)

Dat la cules : 26.VI.1967. Bun de tipar : 20.VII.1967. Tiraj : 110 000 exemplare

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"

PREVEDEREA ESTE MAMA ÎNȚELEPCIUNII

Orice cetățean poate lua o măsură utilă de prevedere prin încheierea unei asigurări de bunuri sau persoane. Administrația Asigurărilor de Stat vă oferă în condiții avantajoase:

1. Asigurarea mixtă de viață = prevedere și economii planificate prin:
— încasarea sumelor prevăzute, la producerea evenimentelor asigurate;
— participarea la tragerile lunare de amortizare;
— primirea sumei asigurate la expirarea asigurării.

2. Asigurarea de accidente utilă în orice împrejurare: la domiciliu, la locul de muncă, în călătorie, la practicarea sporturilor etc. Numai cu 12 lei pe trei sau șase luni, în funcție de profesie, vă puteți asigura pentru suma de 15.000 de lei contra urmărilor unor accidente.

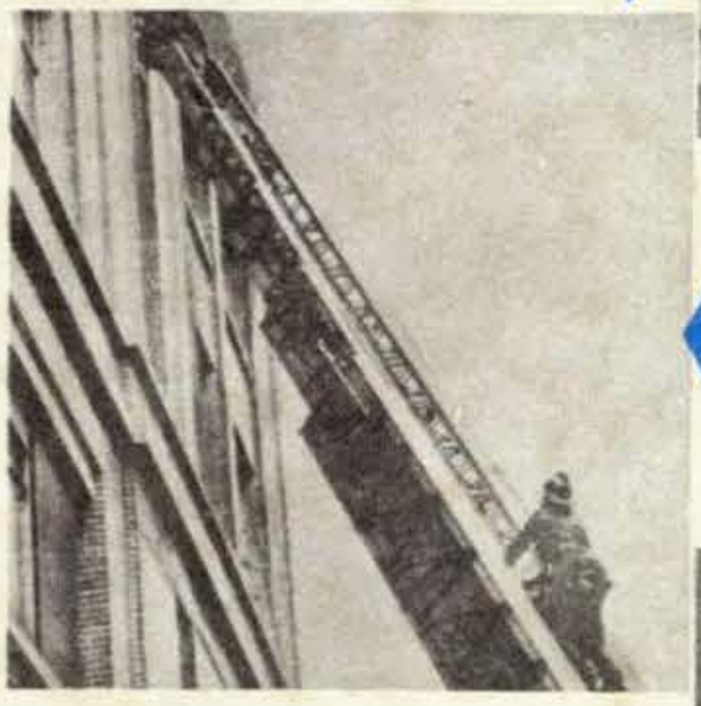

3. Asigurarea bunurilor din gospodărie = o pază de nădejde a avutului dv. împotriva unor evenimente neprevăzute.
Cu o primă de numai 40 de lei pe an, cetățenii din orașe pot obține despăgubiri în valoare de pînă la 20.000 de lei.

4. Asigurarea autoturismelor pentru cazurile de avarii și de despăgubiri civile = utilă fiecărui automobilist.
Administrația asigurărilor de Stat suportă cheltuielile privind reparația sau înlocuirea autoturismului, ca urmare a unor accidente, precum și sumele la plata cărora ar putea fi obligat asiguratul față de persoanele accidente sau față de proprietarii bunurilor distruse sau deteriorate.

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Prețul unui număr 5 lei ; abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

DIN SUMARUL NUMĂRULUI 5 :

Acum douăzeci și trei de ani: **23 August 1944** ● **Antoneștii în seiful Castelului Alb** ● Un împărat născut dintr-un capriciu: **Maximilian al Mexicului** ● **Henry Ford:** întemeierea unui gigant al industriei automobilului ● **Fizica și chimia în ajutorul cercetării istorice** ● Asediul a început în august: **cele 900 de zile ale Leningradului** ● **Nicolae Bălcescu în Italia** ● Un supraspion la începutul secolului: **Alfred Redl** ● **«Ilse 2» nu mai transmite:** cum au nimicit patrioții români postul de radio hitlerist ● Mari bătălii navale — **Lepanto.**